

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет економіки та управління
(повне найменування факультету)

Кафедра «Менеджмент»
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: «Соціально-економічний розвиток господарського комплексу
Запорізького регіону»

Виконала: студентка II курсу, групи ФЕУ-311м

Спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»

Освітня програма (спеціалізація)

«Регіональне управління»

Бень В.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник

Нечаєва І.А.

(прізвище та ініціали)

Рецензент

(прізвище та ініціали)

2022 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет економіки та управління
Кафедра «Менеджмент»
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) «Регіональне управління»
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« _____ » _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЕКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Бень Вікторії Вікторівни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту(роботи) Соціально-економічний розвиток господарського комплексу Запорізького регіону
керівник проекту (роботи) Нечаєва І.А., к.е.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
- затверджені наказом закладу вищої освіти від «20» жовтня 2022 року № 333
2. Строк подання студентом проекту (роботи) 01.12.2022
3. Вихідні дані до проекту (роботи) літературні джерела, нормативна база, дані стратегічного аналізу соціально-економічного розвитку Запорізької області на період до 2027 року, статистичні дані про господарський комплекс Запорізького регіону.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Теоретичні засади соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону. 2. Аналіз соціально-економічного розвитку господарського комплексу Запорізького регіону. 3. Стратегія соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 35 рис., 49 табл., 88 джерел

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	Нечаєва І.А., доцент кафедри «Менеджмент»	14.04.2022	01.06.2022
2	Нечаєва І.А., доцент кафедри «Менеджмент»	02.06.2022	26.09.2022
3	Нечаєва І.А., доцент кафедри «Менеджмент»	27.09.2022	24.10.2022
Нормоконтроль	Шитікова Л.В., доцент кафедри «Менеджмент»	01.04.2022	14.11.2022

7. Дата видачі завдання «01» 04 2022 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Організаційне зібрання щодо термінів подання магістерської роботи та методики її виконання	01.03.2022	
2	Вибір теми	14.03.2022	
3	Затвердження переліку тем магістерських робіт на кафедрі	14.03.2022	
4	Огляд та опрацювання наукової та спеціальної літератури з теми	постійно	
5	Наказ Ректора НУ «Запорізька політехніка» про затвердження тем магістерських робіт	01.04.2022	
6	Видача завдання до магістерської роботи	01.04.2022	
7	Розробка робочого плану магістерської роботи за узгодженням з науковим керівником	14.04.2022	
8	Написання 1 розділу та представлення його на кафедру в друкованому вигляді	01.06.2022	
9	Написання 2 розділу та представлення його на кафедру в друкованому вигляді	26.09.2022	
10	Написання 3 розділу та представлення його на кафедру в друкованому вигляді та чорнового варіанту роботи в цілому	24.10.2022	
11	Нормоконтроль	14.11.2022	
12	Попередньої захист магістерської роботи	24.11.2022	
13	Подання роботи на кафедру в остаточному чистовому оформленні	01.12.2022	
14	Захист магістерської роботи перед ЕК	13-16.12.2022	

Студент(ка)

_____ **Бень В.В.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

_____ **Нечаєва І.А.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота «Соціально-економічний розвиток господарського комплексу Запорізького регіону»: 156 с., 35 рис., 49 табл., 88 джерел.

Об'єктом дослідження є процес соціально-економічного розвитку господарського комплексу Запорізького регіону.

Предметом дослідження є методи та інструменти управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу Запорізького регіону.

Мета написання роботи - розробка механізму управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу Запорізького регіону.

Методи дослідження: абстрактно-логічний, розрахунковий, табличний, графічний, статистико-економічний, економічний аналіз, метод узагальнення.

Результати і їх новизна. Проведено дослідження, результатом якого стала розробка механізму управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу Запорізького регіону.

Основні положення роботи. Розглянуто теоретичні засади соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону; проведено аналіз та оцінку соціально-економічного розвитку господарського комплексу Запорізького регіону; розроблено стратегію соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону.

Значущість роботи і висновки. Визначені стимули та напрями розвитку, а також розроблений механізм управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу Запорізького регіону сприятимуть підвищенню обороноздатності нашої держави, запобіганню надмірних економічних потрясінь та максимально прискорять відбудову господарського комплексу Запорізького регіону і економіки країни у цілому.

Ключові слова: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК, ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС, РЕГІОН, МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ, СТИМУЛИ РОЗВИТКУ, НАПРЯМИ РОЗВИТКУ, СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ.

ЗМІСТ

Завдання на магістерську роботу	
Реферат	
Вступ	7
Розділ 1 Теоретичні засади соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону	11
1.1 Роль та значення господарського комплексу у розвитку економіки регіону	11
1.2 Соціально-економічний розвиток: сутність та основні складові	23
1.3 Методика оцінювання соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону	35
Висновки до розділу 1	47
Розділ 2 Аналіз соціально-економічного розвитку господарського комплексу Запорізького регіону	50
2.1 Господарський комплекс Запорізького регіону як складова національної економіки України	50
2.2 Аналіз економічних показників розвитку господарського комплексу регіону	66
2.3 Дослідження стану соціальної складової господарського комплексу регіону	86
Висновки до розділу 2	104
Розділ 3 Стратегія соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону	106
3.1 Визначення стимулів соціально-економічного розвитку господарського комплексу Запорізького регіону	106
3.2 Напрямки соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону	116

3.3 Розробка механізму управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону	127
Висновки до розділу 3	139
Висновки	141
Список використаних джерел	146

ВСТУП

Актуальність теми. Наразі науково-практичного значення набуває формування збалансованого управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону. Таке управління дає змогу формувати умови для економічного зростання та забезпечує високу якість життя населення; зміцнює економічну цілісність регіону та зменшує диференціацію з точки зору розвитку територій; поліпшує ринкову і транспортну інфраструктуру та сприяє створенню єдиного екологічного, економічного і соціального простору.

Значний внесок у дослідження проблеми управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону зробили такі зарубіжні вчені, як Chojnicki Z., Naida Ademović, Imran Akperov. Серед вітчизняних науковців особливо слід відзначити наукові роботи Бевз І. А., Кузьминчук Н. В., Сментиної Н. В, Сухорукова А. І., Чечетова-Терашвілі Т., Чечетова Т., Стуглик Я. Але у зарубіжній літературі та літературі нашої країни не існує єдиної думки щодо понятійно-категоріального апарату, за допомогою якого слід проводити аналіз проблем господарського комплексу регіону, незважаючи на різноманітність праць, присвячених дослідженню. Також немає єдиного механізму управління соціально-економічним розвитком регіону. Основними причинами, що перешкоджають об'єктивній оцінці рівня розвитку господарського комплексу регіонів та створенню єдиного механізму його управління, є: по-перше, висока диференціація регіонів; по-друге, уповільнена доступна статистична інформація, яка подається Державною службою статистики з точки зору видів діяльності та продукції; по-третє відсутність методології багатоаспектного аналізу розрахунку рівня соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіонів, яка б включала би в себе методи, підходи, моделі з точки зору системного підходу; по-четверте, відсутність

універсальних підходів, які повинні формувати незмінюваність сприйняття зацікавленими сторонами стану господарського комплексу регіону.

Вибір теми магістерської роботи, її актуальність, мету, завдання, а також логіку викладення матеріалу дослідження зумовили недостатня розробленість означених проблем, а також їх теоретичне та практичне значення.

Мета і завдання магістерської роботи. Мета роботи полягає у тому, щоб розробити механізм управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу Запорізького регіону.

Відповідно до мети, у магістерській роботі поставлені наступні задачі:

- визначити роль та значення господарського комплексу у розвитку економіки регіону;
- дослідити сутність та основні складові соціально-економічного розвитку;
- охарактеризувати методику оцінювання соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону;
- розглянути господарський комплекс Запорізького регіону як складову національної економіки України;
- проаналізувати економічні показники розвитку господарського комплексу регіону;
- дослідити стан соціальної складової господарського комплексу регіону;
- визначити стимули соціально-економічного розвитку господарського комплексу Запорізького регіону;
- виявити напрями соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону;
- розробити механізм управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону.

Об'єкт дослідження: процес соціально-економічного розвитку господарського комплексу Запорізького регіону.

Предмет дослідження: методи та інструменти управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу Запорізького регіону.

Методи дослідження: абстрактно-логічний, економічний аналіз, економіко-статистичні методи, розрахунковий метод, табличний метод, графічний метод, метод узагальнення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки і рекомендації, викладені у роботі, можуть бути застосовані органами державної влади та місцевого самоврядування для ефективного управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону.

Інформаційну базу роботи склали: закони та нормативно-правові акти України, регуляторні акти органів державного управління, монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних авторів, інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях; електронні ресурси, представлені в мережі Інтернет, які зібрані та опрацьовані особисто автором.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці механізму соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону, а саме:

- визначені стимули соціально-економічного відновлення та розвитку господарського комплексу Запорізького регіону, а також розроблені заходи щодо їхнього впровадження;
- виявлені напрями соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку господарського комплексу регіону;
- розроблено механізм соціально-економічного розвитку господарського комплексу Запорізького регіону.

Апробація результатів магістерської роботи. За результатами проведеного дослідження опубліковано 5 наукових праць (стаття у фаховому виданні, тези доповідей, наукові роботи). У фаховому виданні опубліковано статтю: «Determination of incentives for the socio-economic recovery of the economic complex of the Zaporizhzhia region in the conditions of martial law». У збірниках тез доповідей опубліковано тези: «Етичність інвестування, як фактор

конкурентної переваги фінансової компанії» та «Етичне та соціально відповідальне інвестування: перспективи становлення в Україні». Наукові роботи: «Етичне та соціально відповідальне інвестування: перспективи становлення в Україні» та «Стимули на напрямки відновлення господарського комплексу Запорізького регіону: соціально-економічні аспекти».

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота містить три розділи, висновки, список використаних джерел. Повний обсяг роботи - 156 сторінок, включаючи 49 таблиць, 35 рисунків. Список використаних джерел (88 найменувань) - 11 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

1.1 Роль та значення господарського комплексу у розвитку економіки регіону

Економіка регіону є одним з найголовніших пріоритетів розвитку господарського комплексу регіону. Регіональна активність є похідною від трудової активності населення, його мотивації та орієнтування. Саме вона виражає залежність трудової активності населення від його соціального характеру та здатності регіону функціонувати як система, що самозберігається. Однією з найважливіших функцій регіональної економіки є регіональне управління. Його головним завданням виступає відтворення регіону як соціально-економічної системи.

Особливості ринку праці регіону обумовлені історією, національними традиціями, природними ресурсами регіону та зв'язку з населенням та трудовими ресурсами, з державністю, із суспільно-політичною системою. Тож територіальність ринку праці треба розуміти не тільки в чисто географічному, а й у загальнодержавному та природному сенсах.

Сталий розвиток економіки регіону — це такий розвиток, при якому забезпечується відтворення всіх факторів виробництва та регіональної системи в цілому. Сталим може вважатися лише такий розвиток, який забезпечує динамічний розвиток регіону при збереженні певних відтворювальних пропорцій у заданому напрямку за певний проміжок часу [5].

В якості однієї з основних відтворюваних пропорцій необхідно розглядати співвідношення між накопиченням та споживанням у регіональній

економіці. Ця відтворювальна пропорція в цілому визначає масштаби розширеного відтворення та рівень життя населення.

Доля фонду накопичення (що поділяється на виробничий та резервний фонди) у річному національному доході, називається норма накопичення. Цей показник має стратегічне значення у плануванні, особливо норма виробничого накопичення. Вона визначає яка частина матеріальних благ, що створюється в даному періоді, спрямовується на збільшення основних фондів і запасів матеріальних цінностей. Від планової норми накопичення залежать темпи росту сукупного суспільного продукту та найважливіші економічні пропорції.

Для всебічного економічного розвитку необхідно прагнути до максимально можливої норми накопичення. Проте цьому перешкоджає ряд обмежень, головне з яких — необхідність збільшення обсягів ресурсів споживання (невиробничого споживання і накопичення). Таким чином, стратегія соціально-економічного розвитку зводиться до знаходження оптимального співвідношення між фондами виробничого накопичення та ресурсами споживання в національному доході планового періоду.

У цьому співвідношенні полягає динамічна суперечність, яка виражається у взаємозалежності та взаємопроникненні поточних (фонд споживання) та перспективних (фонд накопичення) інтересів відтворення та виражає взаємодію між метою (споживанням) та засобом її досягнення (накопиченням). Його пропорційність більшою мірою визначає раціональність всіх ланок виробництва, його економічну та соціальну ефективність.

Чітку грань між необхідними масштабами споживання та накопичення завжди було визначити досить важко. Особливо важко визначити співвідношення між споживанням і накопиченням зараз, коли, з одного боку, уряд обрав курс на підвищення ступеня задоволення потреб населення, а з іншого боку, має місце значний знос основних виробничих фондів. Зростання споживання як основного джерела задоволення постійно зростаючих потреб вступає у суперечність із необхідністю забезпечувати високий рівень

виробництва у майбутньому, що можливо лише при постійних інвестиціях. Тож державі необхідно постійно витримувати баланс між споживанням та накопиченням, регулюючи економічний механізм.

Отже, при встановленні співвідношення між фондами споживання та накопичення в регіоні необхідно, щоб фонд накопичення за своїм обсягом та структурою був на такому рівні, який забезпечував би постійно високі темпи відтворення сукупного продукту і дозволяв би збільшувати абсолютний обсяг фонду споживання для реалізації мети відтворення (або сталого розвитку) – найбільш повного задоволення потреб суспільства та людини.

На даному етапі в Україні триває реформа децентралізації управління. Децентралізація являє собою процес розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій при одночасному звуженні прав і повноважень відповідного центру з метою оптимізації та підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів [13].

Завдяки децентралізації управління органи місцевого самоврядування отримують достатньо повноважень та ресурсів з метою покращення життя населення, відчуваючи при цьому відповідальність за розвиток і майбутнє народу; враховуються історичні, економічні, екологічні та культурні особливості під час планування розвитку територіальних громад. Децентралізація є важливою умовою для розвитку місцевої демократії, вона сприяє соціально-економічній модернізації України.

Кожному регіону притаманна внутрішня господарська єдність, що формує її матеріально-виробнича основа – господарський комплекс регіону. Будучи підсистемою, частиною національного комплексу країни, регіональний господарський комплекс є цілеспрямовано складним, динамічним і стійким регіональним або локальним поєднанням підприємств і галузей, що об'єднуються тісними внутрішніми зв'язками. Успішне функціонування

регіонального господарського комплексу залежить від максимального обліку регіональних факторів та особливостей [4, с. 11].

Фактори формування та функціонування регіональної економіки – це сукупність конкретних умов та обставин, що визначають розвиток та розміщення продуктивних сил на території регіону. Virізняють такі основні групи факторів: природні, екологічні, технічні, соціально-демографічні, економічні (табл. 1.1) [4, с. 11].

Таблиця 1.1

Фактори формування та функціонування регіональної економіки

(складено автором на основі [4])

Фактори	Характеристика
Природні	Наявність природних ресурсів, їх кількісна та якісна оцінка; кліматичні умови, екологічні умови.
Екологічні	Природоохоронні і конструктивні заходи з метою бережливого використання природних ресурсів і забезпечення сприятливих умов для життя і діяльності населення.
Технічні	Досягнутий і можливий рівень техніки і технології.
Соціально-демографічні	Забезпеченість виробництва трудовими ресурсами, стан виробничої і соціальної інфраструктури.
Економічні	Вартість капіталовкладень, строки будівництва, ефективність виробництва, призначення і якість продукції, виробничі зв'язки, економіко-географічне і транспортне положення та ін.

Наявність цих факторів та умов, характер їх поєднання на даній території мають прямий вплив на формування та розвиток економіки регіону, визначають спеціалізацію регіону, специфічні особливості управління виробництвом, соціальними процесами.

Створені за виробничими ознаками економічні райони, на які поділена територія країни, в сукупності являють собою закінчену систему регіональних поєднань продуктивних сил.

В економічній та географічній науці існують декілька підходів до визначення поняття економічного району. Для усіх них прослідковуються

спільні ознаки: спеціалізоване господарство, його комплексність, територіальна цілісність, тісні внутрішньорайонні й міжрайонні економічні зв'язки, відносна повнота та замкненість виробничих циклів, особливості економіко-географічного положення [57, с. 123].

Тобто економічний регіон є всебічно розвинутою в економічному відношенні територією, що об'єднує природні ресурси, виробничий потенціал, населення з його трудовими навичками, транспортні комунікації та інші матеріальні цінності найбільш вигідним способом у вигляді виробничо-територіального комплексу [32, с. 106].

Економічне районування в сучасних умовах сприймається як спосіб управління господарством у територіальному розрізі, як основа розробки та реалізації державної регіональної політики. Економічний район є важливою складовою державної регіональної політики. Водночас, це територіальна природно-господарська цілісність, що має свої природні, історичні, економічні, соціальні особливості, а також свій потенціал та умови розвитку, є основою регіонального управління [61, с. 97].

Забезпечення сталого економічного розвитку завжди було і залишається ключовим завданням держави. Високі темпи економічного зростання створюють необхідний потенціал для реалізації національних інтересів і задоволення потреб суспільства, для забезпечення його розвитку в усіх сферах, що відповідають обраним цілям. Економічне зростання в сучасних умовах розглядаються не тільки кількісно, але й якісно. Тому проблема економічного зростання повинна бути тісно пов'язана зі структурними проблемами.

Прогнозування довгострокових тенденцій економічного розвитку та побудова стратегічних планів є основними завданнями будь-якої держави.

У зв'язку зі зміною ролі регіонів в економічному розвитку держав, зазнала значних змін регіональна політика щодо цілей, географічного охоплення, управління та інструментів регіонального розвитку (табл. 1.2) [83].

Таблиця 1.2

Парадигма зміни політики регіонального розвитку [83]

Характеристики	Стара парадигма	Нова парадигма
Цілі	Тимчасово компенсує недоліки місця розташування відстаючих (депресивних) регіонів	Використання незадіяного потенціалу регіонів для підвищення регіональної конкурентоспроможності
Одиниця впливу	Адміністративні одиниці	Функціонально-економічні райони
Стратегії	Галузевий підхід	Комплексний розвиток проектів
Інструменти	Субсидії та державна допомога	Об'єднання м'якого та твердого капіталу (капітал, ринок праці, бізнес, навколишнє середовище, соціальний капітал та мережі)
Суб'єкти впливу	Центральний уряд	Інші рівні влади

Довгострокове планування та прогнозування показників регіонального економічного розвитку повинні враховувати комплексність факторів, що впливають на це зростання. Предметом аналізу та оцінки є широкий спектр показників, а саме:

- масштаби та темпи зростання ВРП;
- інвестиції, що є ресурсною базою економічного розвитку;
- ефективність національної економіки;
- динаміка цін та параметри інфляції;
- фінансова база розвитку;
- параметри, що відображають зовнішньоекономічне становище регіону.

Очевидно, що всі ці показники залежать від ВРП та виміру витрат ресурсів. Масштаб економіки та її динаміку зазвичай оцінюють на основі показників ВРП. Усі бізнес-процеси в регіоні протікають у певних просторових рамках, тому доцільно вивчати як теоретичний, так і методологічний аспекти, використовуючи системний підхід, що передбачає виділення внутрішньої та зовнішньої складових регіонального економічного простору. Кожен із цих складових економічного простору регіону виконує певні функції.

Зовнішньоекономічний простір функціонування регіональної економіки забезпечує:

- органічні взаємозв'язки економіки регіону з іншими регіонами та країнами в цілому;
- формування ресурсів відтворення, створених у процесі обміну;
- формування природно-матеріальної структури продукції, що підлягає експорту з урахуванням місткості національного та регіонального ринків.

Функціонування зовнішньоекономічного простору дозволяє кожній регіональній системі повною мірою використовувати переваги територіального поділу праці, загальні принципи для розподілу продуктивних сил, і загальні правила регулювання грошово-кредитної обігу та фінансово-кредитних відносин.

Внутрішній економічний простір регіону як господарський комплекс поєднує ряд параметрів:

- елементи виробничого потенціалу, розташовані в регіоні, що становлять матеріально-технічну основу регіонального відтворювального процесу;
- природне середовище і перебіг виробничих процесів;
- структурні елементи регіональної системи;
- сукупність взаємодіючих інституційних акторів;
- техніко-технологічна структура бізнес-процесів;
- система регіональних кластерів, що формують нині основну частину економічних зв'язків між регіональними суб'єктами;
- регіональний економічний механізм;
- культурне середовище суспільства, що забезпечує сприйнятливість регіональної громади до поширення стандартів якості життя та інновацій у відтворенні.

У контексті глобалізації економіки регіональний господарський комплекс є не просторово обмеженою формою територіального утворення, а самостійною просторово локалізованою спільнотою, що заснована на єдності економічних

відносин та має єдину економічну базу, здатну до сталого розвитку, і включає економічні кластери, що вертикально і горизонтально взаємодіють між внутрішньою і зовнішньою системами в процесі суспільного відтворення [71].

Регіональний господарський комплекс являє собою поєднання великої кількості суб'єктів господарювання різних видів діяльності. Вони можуть тісно взаємодіяти один з одним на етапах виробництва та обігу товарів і послуг або функціонувати майже ізольовано в технологічному процесі, взаємодіючи лише опосередковано, наприклад, через спільну інфраструктуру.

Господарський комплекс регіону представлений сферами:

- матеріальне виробництво (виробнича сфера);
- нематеріальне виробництво (невиробнича сфера);
- інфраструктура регіону (що охоплює як матеріальне, так і нематеріальне виробництво) (рис.1.1).

Рис. 1.1 Сфери та галузі господарського комплексу регіону (складено автором на основі [67])

Сфера матеріального виробництва, яка є основою єдиного господарського комплексу будь-якого регіону, - це реальний сектор економіки, який включає

галузі, що створюють матеріальні блага споживачеві: промисловість, сільське господарство, рибне господарство, лісове господарство, будівництво [67, с. 14].

У структурі господарського комплексу регіону найважливіше місце повинна займати промисловість, адже саме вона не тільки забезпечує всі галузі новими матеріалами та знаряддями праці, але і стимулює науково-технічний прогрес, сприяє розширеному відтворенню в цілому.

Промисловість поділяється на: добувну та обробну, до якої належать підприємства з переробки продукції добувної промисловості, напівфабрикатів, а також з переробки продукції сільського господарства, лісової та іншої сировини [67, с. 15].

За економічним призначенням продукція промисловості ділиться на великі групи:

- групу "А" - виробництво засобів виробництва;
- групу "Б"- виробництво предметів споживання [67, с. 15].

До галузей, пов'язаних із процесом обігу матеріальних благ, належить торгівля, матеріально-технічне постачання, збут, громадське харчування [86].

Діяльність галузей нематеріального виробництва полягає у наданні суспільству різноманітних послуг, необхідних для підтримки певного рівня його життя. До таких галузей відносяться: житлово-комунальне та побутове обслуговування населення, транспорт, охорона здоров'я, фізична культура та соціальне забезпечення, освіта та наука, культура та мистецтво, фінансування, кредитування та страхування, діяльність апарату органів управління, громадські організації [67, с. 17].

До складу регіональної інфраструктури включають: комунальні служби в частині обслуговування підприємств; транспорт і транспортну інфраструктуру; підприємства комунікаційно-інформаційного забезпечення; енергогосподарство; інші інженерні споруди та мережі; складське господарство, систему збуту і матеріально-технічного постачання; лізингові, логістичні, різноманітні сервісно-супроводжувальні компанії [80, с. 140].

Складові інфраструктури регіону представлені на рис. 1.2.

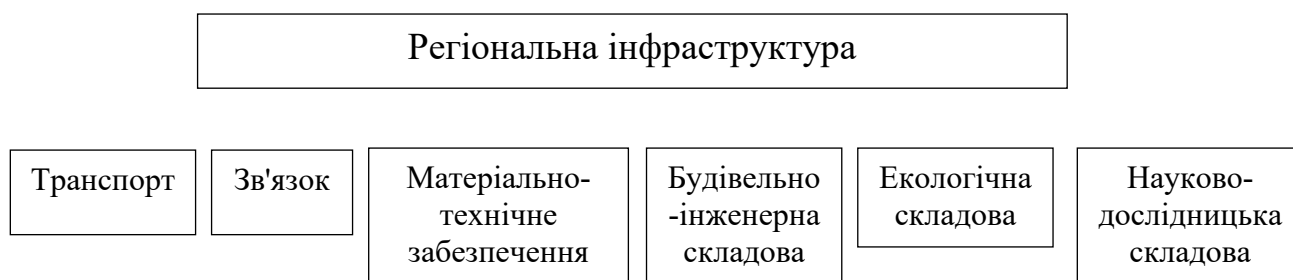

Рис. 1.2 Основні складові інфраструктури регіону [80, с. 140].

Принципи галузевої класифікації ґрунтуються на понятті галузі (виду діяльності) як елементу господарського комплексу регіону. Галузі — це групи суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм, які є однорідними за певною якісною ознакою та характеризуються специфічними умовами виробництва в системі суспільного поділу праці. До критеріїв віднесення суб'єктів господарювання до специфічної галузі можна виділити наступні:

- призначення товару чи послуги;
- вид основної сировини та матеріалів, інші фактори створення результату (продукт, послуга);
- особливості процесу створення товару чи послуги, виражені, зокрема, у термінах тривалості операційного циклу та оборотності активів, що характеризують інертність промисловості.

Галузева структура господарського комплексу будується залежно від характеру функціонування суб'єктів господарювання та їхньої ролі у розвитку регіону:

- дотаційний сектор (діяльність, пов'язана з вирішенням соціальних проблем регіонального розвитку і яка значною мірою залежить від державного фінансування);

- інвестиційний сектор (приваблива для приватних інвесторів діяльність, реалізація якої потребує значних фінансових вливань для подальшого розвитку) [27, с. 155];

- донорський сектор (сфери діяльності, пов'язані із збільшенням видобутку природної сировини, що не потребує значного державного фінансування та є джерелом розвитку регіональної економічної системи);

- самодостатній сектор (сукупність інфраструктурних підприємств, що працюють на принципах самоокупності).

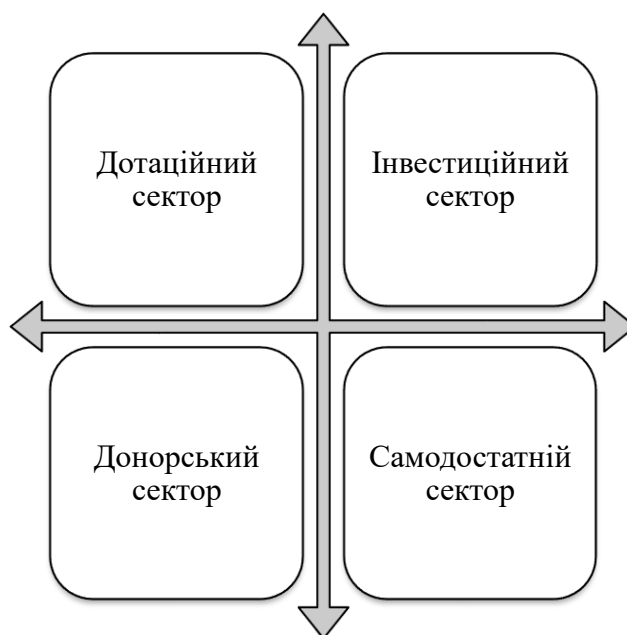

Рис. 1.2 Галузева структура господарського комплексу (складено автором на основі [87])

Наповнення секторів господарського комплексу змінюється залежно від специфіки кожного конкретного регіону та загального рівня його соціально-економічного розвитку.

Формування галузевої структури дозволяє регулювати динаміку розвитку окремих галузей для досягнення бажаного стану господарського комплексу в цілому та допомагає упорядковувати регіональну систему управління господарським комплексом.

Головною метою регіонального управління господарського комплексу є підвищення якості життя населення регіону та відтворення природної системи на базі ефективного комплексного економічного та соціального розвитку регіону, що досягається шляхом раціональної організації територіального господарства та ефективної роботи галузей економіки [33, с. 351].

Система управління господарським комплексом регіону повинна включати в себе наступні напрями:

- управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону;
- управління ефективним розвитком інфраструктури господарського комплексу регіону;
- управління розвитком взаємодії між суб'єктами економіки регіону.

Основними завданнями управління господарським комплексом регіону є:

- ефективний соціально-економічний розвиток господарського комплексу регіону;
- інтеграція регіону у світовий господарський та інформаційний простір;
- формування необхідної інфраструктури для ефективного розвитку господарського комплексу регіону;
- трансформація виробничо-технологічних та соціально-економічних зв'язків згідно зі світовими тенденціями;
- розвиток взаємодії між суб'єктами економіки регіону.

Господарський комплекс грає дуже важливу роль у розвитку економіки регіону, забезпеченні матеріального обміну між галузями, задоволенні потреб населення у товарах та послугах. Тому питання розвитку господарського комплексу мають першочергове соціально-економічне значення.

Ефективне функціонування господарського комплексу регіону є одним із головних кроків на шляху до формування оптимальної структури виробництва, надання ринкових та неринкових послуг, визначаючи пріоритети напрямів розвитку.

Господарський комплекс підвищує конкурентоспроможність регіону, збільшує його інноваційний потенціал та економічне зростання. Саме завдяки йому регіон може працювати більш ефективно для нарощування та якісного відновлення потенціалу, продукції та технологічних процесів.

Таким чином, роль та значення господарського комплексу у розвитку економіки регіону важко переоцінити, адже він забезпечує економічне зростання, підвищує конкурентоспроможність регіону та збільшує його інноваційний потенціал. Ефективна система управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу сприяє нарощуванню та якісному відновленню потенціалу регіону, продукції та технологічних процесів.

1.2 Соціально-економічний розвиток: сутність та основні складові

Розвиток – це комплексні зміни, в ході яких трансформація поступово охоплює всю сутність предмета і відбувається якісна зміна структури об'єкта на рівні всіх складових елементів підсистем [29, с. 104].

В соціально-економічному контексті розвиток означає покращення способу життя через покращення освіти, доходів, підвищення кваліфікації та працевлаштування. Це процес економічних і соціальних перетворень на основі культурно-екологічних факторів.

Розвиток завжди має спрямованість, визначену метою або системою цілей. Якщо ця спрямованість позитивна, то говорять про прогрес, якщо негативна, то про регрес або про депресію. Іншими словами, природа розвитку регіонів завжди припускає певну мету або декілька цілей [25, с. 88].

Для кращого розуміння соціально-економічного розвитку розглянемо окремо поняття «соціального розвитку» та «економічного розвитку».

Соціальний розвиток — це процес, який призводить до трансформації соціальних інститутів таким чином, що покращує здатність суспільства виконувати свої прагнення. Він передбачає якісну зміну того, як суспільство

формує себе та здійснює свою діяльність, наприклад, через більш прогресивне ставлення та поведінку населення, запровадження більш ефективних процесів або більш передових технологій [85].

Економічний розвиток — це розвиток економічного багатства регіону або країни з метою покращення добробуту населення. Часто вважають, що на рівень економічного розвитку вказує економічне зростання, що означає збільшення конкретних показників, таких як: реальний національний дохід, ВВП, дохід на душу населення і т.д. Але поняття «економічний розвиток» означає набагато більше. Це процес, за допомогою якого нація покращує свій економічний, політичний та соціальний добробут [85].

Соціально-економічний розвиток є ключовим поняттям для будь-якої проблеми змін у соціально-економічній сфері. Концепція розвитку завжди ґрунтується на змінах, під якими слід розуміти перехід від одного стану до іншого. Характер соціально-економічного розвитку визначається процесами та/або цілями розвитку. Як правило, ці процеси є внутрішньо впорядкованими послідовностями змін у стані справ, або етапами, на яких одні стани визначають інші стани, що слідують за ними.

Можна виділити два основні типи або моделі процесу:

- спонтанні процеси;
- цільові процеси [71, с. 8].

Спонтанні процеси в соціально-економічній системі не спрямовані на якісь кінцеві стани як певні цілі розвитку, що є результатом свідомої та раціональної діяльності людей. Маючи самоорганізаційний характер, вони навмисно не активізуються та не керуються людьми. Їхній хід і стани, які розглядаються як остаточні, можна передбачити, якщо дізнатись механізми, що лежать в їх основі. Про їхній кінцевий стан кажуть, що «він з'явився сам по собі», або що він розвивався в історичному процесі.

У свою чергу, цільові процеси в соціально-економічній системі керуються діяльністю і поведінкою людей (керування, контроль) і призначені

для досягнення певних заданих кінцевих станів, які можуть бути цілями цієї діяльності. По-перше, жодна стадія цільового процесу не є тотожною будь-якій іншій стадії, тому процес є незворотним. По-друге, кожен наступний етап робить стан системи ближчим (більш подібним) до визначеного стану (до якоїсь цілі, стандарту).

Процеси соціально-економічного розвитку є його динамічними складовими, спрямованими на досягнення поставлених цілей.

На думку Качмарика Я.Д. та Хуткого Р.І., соціально-економічний розвиток являє собою цілісну сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих соціальних і економічних інститутів (суб'єктів) і відносин щодо розподілу і споживання матеріальних і нематеріальних ресурсів, виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг [18, с. 140].

Мельник В.Г. визначає соціально-економічний розвиток як сукупність усіх наявних у його межах ресурсів – матеріальних і духовних, природних і трудових, як тих, що вже залучені в процеси суспільного виробництва і соціального розвитку, так і тих ресурсів, які можуть бути реалізовані та використані для зміцнення соціально-політичної стабільності, які будуть сприяти підвищенню рівня якості життя населення, зростанню ефективності галузей народного господарства [23, с. 115].

Фещур Р.В. та Тимошук М.Р. розкривають сутність соціально-економічного розвитку як здатність забезпечувати довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей на основі використання системи наявних ресурсів [63].

Слід відзначити, що соціально-економічний розвиток має впливати на всі аспекти життя людини. Але концепція соціально-економічного розвитку не опікується всіма аспектами розвитку. Його основний показник — ВВП є специфічним показником економічного добробуту, який не враховує такі важливі аспекти, як: якість навколишнього середовища, свобода, соціальна справедливість та гендерна рівність. Інший показник, дохід на душу населення,

також не вказує на ступінь рівності доходів населення. Ці показники не забезпечують рівномірний розподіл вигод від розвитку в першу чергу між незахищеними верствами населення. Тому більш доцільно використовувати нову концепцію людського розвитку, що зосереджена на загальній якості життя населення, можливостях, які воно має, і свободах, якими воно користується.

Довгий час загальним уявленням про розвиток було накопичення багатства або економічних активів. Але людський розвиток зосереджується на розширенні вибору людей, а також підвищенні рівня добробуту. Він охоплює всі аспекти життя людини: економічний, соціальний, культурний, освітній, фізичний, біологічний, розумовий, емоційний. Дохід є лише одним із багатьох компонентів розвитку. Концепція людського розвитку, у центрі якої знаходиться людина, ставить на меті розширення можливостей людського вибору, а не лише доходів. Економічне зростання є важливим, але слід приділяти увагу його якості та розподілу.

Концепцію людського розвитку розробив пакистанський економіст Махбуб уль-Хак, описавши її як розвиток, що розширює вибір людей і покращує їхнє життя. Індійський благодійний лауреат, професор Амартія Сен також зробив внесок у еволюцію цієї концепції і визначив, її як розвиток, що розширює можливості людини та збільшує її свободи [78, с. 45].

У 1990 році групою економістів, включаючи доктора Махбуба уль-Хака та професора Амартія Сена, був розроблений індекс людського розвитку (ІЛР). З того часу він використовується Програмою розвитку ООН у своїй щорічній доповіді про людський розвиток [52, с. 68].

Якщо соціально-економічний розвиток регіону моделювати за структурою людського розвитку, це може забезпечити краще розуміння розвитку та його впливу на якість життя людей. Індекс людського розвитку є засобом вимірювання людського розвитку.

Індекс людського розвитку (ІЛР) поєднує три основні показники (табл. 1.2).

Таблиця 1.3

Складові індексу людського розвитку (складено автором на основі [2, 3])

Складові оцінки	Показники	Індекс вимірювання
Довголіття та здоров'я	Очікувана тривалість життя при народженні	Індекс тривалості життя
Освіченість (знання)	Середня тривалість навчання, очікувана тривалість навчання	Індекс рівня освіти
Добробут	Валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС)	Індекс скоригованого реального ВВП на душу населення

Відповідно до дослідження Нечаєвої І., Борисенко О., Онуфрієнко Н. в контексті розвитку людського потенціалу важливими стають навички командної роботи та співпраці, адаптивність і гнучкість, націленість на результат, аналітичне мислення і готовність приймати рішення. Критичним стає емоційний інтелект, здатність та бажання постійно вчитися та переучуватися. На ринку праці відбувається зрушення в бік м'яких навичок / soft skills, які розвинути набагато складніше (довго і витратно), ніж hard skills [28].

Наразі спостерігається недбале використання природних ресурсів людством для задоволення своїх потреб. Якщо ми продовжимо використовувати ряд корисних копалин нинішніми темпами, то їх вистачить лише на кілька десятиліть, та майбутні покоління не матимуть можливості використовувати ці ресурси. У цьому контексті виникла концепція сталого розвитку, автором якої є голова Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН Гро Гарлем Брутланд. На його думку, сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [70, с. 284].

Насправді концепція сталого розвитку не зосереджується виключно на екологічних проблемах. Вона включає економічний розвиток, соціальний

розвиток та розвиток навколишнього середовища (рис.1.3). Це модель соціально-економічної трансформації, тобто розвитку, яка оптимізує економічні та соціальні вигоди, доступні в даний час, без негативного впливу на ймовірний потенціал цих вигод у майбутньому.

Рис. 1.3 Складові сталого розвитку [81]

Основною метою сталого розвитку є досягнення розумного та рівномірного розподіленого рівня економічного та соціального добробуту, який можна постійно підтримувати протягом багатьох поколінь. Він піклується про потреби всіх верств населення, включно малозабезпечених.

В сучасних умовах соціально-економічний розвиток будь-якого регіону повинен об'єднувати три основні складові: економічну, соціальну, екологічну. Саме інтеграція економічних, соціальних та екологічних аспектів є ключем для досягнення сталого розвитку. Основною передумовою інтеграції є те, що ці аспекти є взаємопов'язаними і, здебільшого, неподільними компонентами цілої системи. Люди і характер суспільства, в якому вони живуть, формують економіку, що підтримує їх засоби до існування та покращує їх загальний рівень життя. Навколишнє середовище надає життєдайні та економічно важливі послуги економіці та людям.

Економічна складова сталого розвитку являє собою максимальний потік доходу з точки зору раціонального використання ресурсів, зокрема дефіцитних. Для підвищення економічного добробуту регіону необхідно структурувати

якість і кількість виробництва продукції за новими технологіями; підтримувати виробництво, при цьому мінімізуючи забруднення навколишнього середовища та не виснажуючи енергетичні ресурси. Економічний компонент поєднує в собі економічним добробут суспільства та дбайливе ставлення до навколишнього середовища.

Соціально-економічний розвиток здійснюється людьми і для людей. Тож соціальна складова є найважливішою. Окрім навколишнього середовища, соціальна компонента пов'язана із взаємодією між людьми, їх поведінковою діяльністю та взаємовідносинами один з одним, що веде до соціального і економічного розвитку. Людська складова сталого соціально-економічного розвитку має на меті створення стабільного та інклюзивного суспільства з метою усунення дискримінації та відчуття самотності серед індивідів. Вона ґрунтується на дотриманні всіх прав і свобод людини, зосереджується на підтримці добробуту людей, розуміючи їх потреби. Соціальна складова включає наступні цілі:

- сприяння освіті, навчанню та громадській підтримці навколишнього середовища;
- захист і зміцнення здоров'я людини;
- підвищення життя населення шляхом викорінення бідності та хвороб.

Навколишнє середовище грає надзвичайно важливу роль у процесі соціально-економічного розвитку та виконує чотири основні функції (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Функції навколишнього середовища та їх характеристика (складено автором на основі [74])

Функція	Характеристика
1. Джерело виробничих ресурсів	Навколишнє середовище надає матеріальні ресурси, такі як мінерали, вода та ґрунт. Ці ресурси є вхідними для перетворення природних ресурсів у продуктивні та корисні речі. Іншими словами, навколишнє середовище дає вихідні ресурси для виробництва, які покращують життя людини.

Продовження табл. 1.4

2. Підтримка життя	Надання екологічних або екосистемних послуг, які підтримують життя, не вимагаючи дій людини, наприклад, кліматична стабільність, біорізноманіття, цілісність екосистеми та захист від ультрафіолетового випромінювання.
3. Поглинання відходів	Навколишнє середовище поглинає (шляхом розкладання, переробки або зберігання) відходи і забруднення, що утворюються в результаті виробництва та споживання.
4. Покращення якості життя	Довкілля забезпечує мальовничу красу (річки, океани, гори та пустелі), якою людина захоплюється, та є внутрішньою рекреаційною, психологічною, естетичною та духовною цінністю людства.

Екологічна складова стосується використання відновлюваних природних ресурсів та збереження дефіцитних природних ресурсів, оскільки наша Земля є єдиною планетою, яка наділена різноманітними природними ресурсами як екологічною спадщиною.

Досягнення сталого розвитку регіону є складним завданням, адже всі компоненти соціально-економічного розвитку повинні бути збалансовані.

Необхідно враховувати, що взаємодія соціальних та економічних компонентів сприяє не тільки досягненню справедливості, наприклад, щодо розподілу доходів, але й наданню допомоги бідним. Взаємодія економічних та екологічних компонентів потребує оцінки екологічних витрат, а також використання економічних методів їх покриття. Взаємодія соціальних та екологічних компонентів вимагає участі всього населення у збереженні сприятливого навколишнього середовища та забезпечує право майбутніх поколінь на нього. Природні ресурси Землі належать всьому людству. Для сталого розвитку цей постійний резервний фонд необхідно передавати з покоління до покоління в якнайбільше чистому та збереженому стані.

Найважливішим гарантом сталого розвитку є нова економіка, яка формується на стику п'ятого та шостого технологічних укладів, заснованих на електроніці, комп'ютерних та космічних технологіях, біотехнологіях, нових джерелах енергії, телекомунікаціях. В основному це галузі з високою питомою

масою нематеріального, людського капіталу: інформаційні та комунікаційні технології, освіта, наука та інтелектуальні послуги (консалтинг). В результаті економіка користується величезною вигодою, зокрема, швидким зростанням продуктивності, доходів, низьким безробіттям та помірною інфляцією внаслідок синергетичного ставлення технологій, ділової практики та економічної політики. Основними рисами нової економіки є: динаміка, інновації, мережева економіка, наука, масова індивідуалізація.

Характерною рисою сталого економічного розвитку є широкий облік чинників довкілля. Важливість обліку екологічного фактора зумовлює виконання обов'язкових екологічних вимог, які мають бути встановлені у законодавчих та нормативних документах, спрямованих на охорону навколишнього середовища, забезпечення раціонального природокористування, захист здоров'я людини. Екологічна складова сталого соціально-економічного розвитку забезпечує цілісність та функціонування природної системи, а економічна складова, у свою чергу, сприяє оптимізації використання екологічно чистих технологій, створенню екологічно безпечних продуктів та мінімізації відходів.

Сталий розвиток регіону являє собою баланс людського життя в економічній, соціальній та екологічній сферах. Людство є центральною ланкою еко-соціально-екологічної системи, а людина є суб'єктом розвитку. Саме вона бере участь у процесах, що створюють сферу її життя, приймає та реалізує рішення, контролює їх виконання. Специфіка сталого розвитку полягає в тому, що визначальним фактором є величина, якісні характеристики та життєвий рівень людського потенціалу, що розуміється як сукупність фізичних та духовних сил населення, які можуть бути використані для досягнення індивідуальних та соціальних цілей. У світі людський потенціал виступає як найважливіший чинник економічного зростання, оскільки його стан залежить від використання всіх інших ресурсів розвитку. Серед компонентів

національного багатства будь-якої держави провідну роль відіграє людський потенціал. Тобто основна частка національного багатства належить людям.

Таким чином, можна сказати, що основою людського потенціалу є демографічна складова, яка визначається чисельністю та віково-статевим складом населення, що є збалансованою системою кількісних та якісних характеристик розвитку населення, що показує:

- основний ресурс та основу для інноваційного розвитку;
- основний стимул інноваційного розвитку, який становить стійкий попит на інновації.

Людський капітал є провідним фактором у виробництві та економічному зростанні порівняно з фінансовими та природними ресурсами. Він є показником конкурентоспроможності як кожного регіону, і країни загалом.

Для сталого соціально-економічного розвитку властиві характерні риси (рис. 1.4).

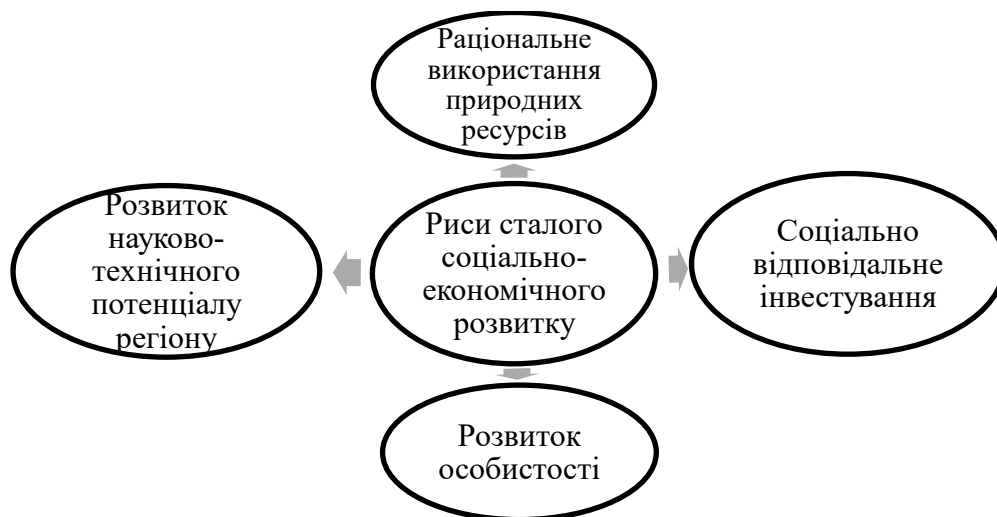

Рис. 1.4 Риси сталого соціально-економічного розвитку

Важливим чинником сталого соціально-економічного розвитку є соціальна відповідальність.

На думку Охріменко О.О., Іванової Т.В., соціальна відповідальність – це волевиявлення, яке визначається певною поведінкою щодо дотримання

усвідомлених обмежень та соціальних норм, гарантує безпеку та прогресивний розвиток, забезпечує узгодження інтересів суб'єктів, задіяних у суспільних відносинах та управлінні ними. Досягти реалізації принципів сталого розвитку в країні можна при модернізації систем управління та суспільних відносин на засадах соціальної відповідальності, коли будуть задіяні мотиваційні механізми до соціально відповідальної поведінки у цій сфері особистості, суспільства, бізнесу, держави [43, с. 167].

Соціальна відповідальність є ефективним інструментом стратегічного управління, який сприяє динамічному розвитку економіки та підвищенню конкурентоспроможності як окремого регіону, так і країни в цілому.

Глобалізація економіки та разом з цим поява в світі все більшої кількості проблем - забруднення навколишнього середовища, глобальної зміни клімату, військових конфліктів, поширення хвороб, соціальної нерівності, банкрутств - призводить до поступового усвідомлення суспільством і бізнесом необхідності прийняття відповідальності за те середовище, в якому вони живуть і працюють. Тож наразі дедалі більшого розповсюдження набуває соціально відповідальне інвестування, цілями якого є не тільки отримання прибутку інвестором, але й створення позитивних соціальних змін, зниження негативного впливу на навколишнє середовище (наприклад, розробка енергозберігаючих технологій, водоочисних споруд, переробка відходів), відповідність етичним нормам [31].

Соціально відповідальне інвестування полягає у відмові від вкладень в неетичні компанії, які отримують свій дохід від діяльності, пов'язаної з вогнепальною зброєю, тютюном, алкоголем або витрачанням природних ресурсів. Замість них, етичні інвестори підтримують компанії, які активно і відчутно прагнуть справити позитивний соціальний або екологічний вплив. Наприклад, в портфель «етичних інвестицій» можуть увійти компанії, які розробляють альтернативні джерела енергії або компанії з акцентом на цінності певних релігійних груп. Портфельні менеджери, можуть також враховувати такі проблеми, як зміна клімату, права людини та інші гуманістичні питання.

Соціально відповідальне інвестування зберігає екологічні ресурси, важливі для майбутніх поколінь; справляє істотний вплив на запобігання загрозам в соціальній сфері і забезпечує соціальну безпеку. Воно забезпечує системну узгодженість соціальних, економічних та екологічних пріоритетів.

Впровадження та реалізація соціально відповідального інвестування — це стратегічний, довгостроковий підхід, а не одноразова дія в короткостроковій перспективі. У Зеленій книзі ЄС соціально-відповідальне інвестування визначається як добровільна інтеграція соціальних та екологічних аспектів у щоденну комерційну діяльність підприємств та в їхню взаємодію з зацікавленими сторонами [12].

Соціально відповідальне інвестування являє собою прийняття бізнес-рішень, пов'язаних з етичними цінностями, дотриманням вимог законодавства та повагою до людей та навколишнього середовища з метою досягнення максимальної економічної та соціальної цінності в довгостроковій перспективі.

Таким чином, соціально-економічний розвиток — це раціональне використання всіх наявних ресурсів в процесі суспільного виробництва та соціального розвитку, усвідомлюючи цінність їхньої обмеженості, з метою економічного зростання, підвищення рівня життя населення. Цей процес включає суспільні проблеми в розробку соціальної політики та економічних ініціатив. Складовими соціально-економічного розвитку є: економічна, соціальна та екологічна. Інтеграція цих трьох компонентів є необхідною умовою для ефективного функціонування суспільства, економіки та екосистеми.

Кінцевою метою соціально-економічного розвитку є забезпечення постійного покращення добробуту громадян та суспільства в цілому. Воно передбачає постійне підвищення економічного рівня життя населення країни, що зазвичай досягається шляхом збільшення її запасів фізичного та людського капіталу і, таким чином, удосконалення технологій.

Соціальна відповідальність, що є важливим чинником соціально-економічного розвитку, заснована на морально-етичних принципах, повазі до прав і свобод людини і громадянина, збереженні навколишнього середовища. Соціально-відповідальний інвестор отримує не лише дохід, але й можливість зробити внесок у збереження планети чистою, здоровою і безпечною сьогодні і в майбутньому.

1.3 Методика оцінювання соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону

Оцінювання соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону є одним із головних завдань регіональної політики, особливо в контексті реформи децентралізації в Україні. Упереджена та необґрунтована оцінка може дезорієнтувати органи державної влади та місцевого самоврядування і значно знизити ефективність їх управління, що призведе до негативних наслідків розвитку регіону.

Оцінювання соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону слід проводити, по-перше, з метою дослідження його спроможності; по-друге, для визначення наявних відмінностей умов відтворення; по-третє, для того щоб обґрунтувати рівень впливу потенціалу регіону на соціально-економічний розвиток його господарського комплексу [86].

Останнім часом, все більше схиляються до інтегральної оцінки – визначення узагальненого інтегрального індексу оцінки соціально-економічного стану господарського комплексу регіону, яка, як правило, здійснюється з позицій поєднання основних аспектів розвитку соціально-економічної системи: економічного, соціального та екологічного. Відповідно до такого підходу інформація за різними складовими соціально-економічного

розвитку зводиться до єдиного показника – індексу розвитку регіону, за яким і стає можливим порівняння регіонів за рівнем їх розвитку [55, с. 234].

Методика оцінювання соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону повинна проводитися на основі орієнтованого на результат підходу та ґрунтуватися на наборі статистичних показників, їх групуванні в сучасну систему цільових понять, які логічно пов'язані один з одним. Вона дозволить виявити проблематичні параметри соціально-економічного розвитку та визначити основні стратегічні цілі на шляху до єдиної стратегічної мети: покращити рівень та якість життя населення. Стратегія соціально-економічного розвитку повинна бути розроблена, враховуючи визначені особливості господарського комплексу. Адже управління розвитком формується під впливом специфіки системної організації господарського комплексу регіону.

При оцінці соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону слід враховувати економічні, соціальні та екологічні показники.

Бевз І.А., Федяй Н.О. сформували систему показників за наступним принципом: основні аспекти соціально-економічного регіонального розвитку мають бути включені до даної системи. Таким чином, дана система нараховує 8 груп показників, які агрегуються у єдиний інтегральний (підсумковий) індекс соціально-економічного розвитку регіонів (табл. 1.5) [1].

Таблиця 1.5

Система показників соціально-економічного розвитку регіонів [1]

Блок	Група	Показник, що характеризує групу
ЕКОНОМІКА	Основні економічні характеристики	ВРП на одну особу Інвестиції в основний капітал Інвестиції в основний капітал на одну особу Вартість основних засобів регіонів
	Виробничий потенціал	Виробництво валової продукції сільського господарства на одну особу Валова продукція рослинництва Валова продукція тваринництва Загальна енергоефективність

Продовження табл.1.5

ЕКОНОМІКА		Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг), питома вага регіону Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) на одну особу
	Підприємницьке середовище	Кількість суб'єктів Єдиного Державного Реєстру підприємств та організацій України Кількість зайнятих працівників на суб'єктах господарювання Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктами господарювання
	Зовнішньоекономічна діяльність	Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в регіони України Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на одну особу Загальні обсяги експорту товарів та послуг Загальні обсяги імпорту товарів та послуг
	Науковий та інноваційний потенціал	Кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи Обсяг інноваційної продукції Кількість інноваційно-активних підприємств у промисловості за напрямками інноваційної діяльності Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт
	Рівень розвитку інфраструктури	Вантажооборот за усіма видами транспорту Пасажирооборот за усіма видами транспорту Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям Щільність залізничних колій загального користування
НАСЕЛЕННЯ	Соціальний рівень	Економічне активне населення у віці 15-70 років Зайнятість населення у віці 15-70 років Рівень зареєстрованого безробіття Доходи населення Середньо місячна заробітна плата Чисельність наявного населення на початок року Загальні коефіцієнти народжуваності та смертності Тривалість життя чоловіків та жінок Кількість загальноосвітніх навчальних закладів Кількість вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації Кількість студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації Чисельність лікарів Чисельність оздоровлених у санаторно-курортних і оздоровчих закладах Забезпеченість населення житлом Кількість готелів та інших місць для тимчасового проживання Коефіцієнт використання місткості готелів та ін. місць для тимчасового проживання
ДОВКІЛЛЯ	Екологічний стан	Потужність очисних споруд Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі

Продовження табл. 1.5

		водні об'єкти Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення у розрахунку на одну особу Утворення відходів у розрахунку на одну особу
--	--	--

Тож система показників соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону являє собою складну ієрархічну структуру з безліччю показників, до складу яких входять критерії, що відображають економічні, соціальні, екологічні ефекти розвитку господарського комплексу регіону.

Система показників соціально-економічного розвитку є комплексною моделлю, яка характеризує стан господарського комплексу регіону та дає змогу визначити рівень його розвитку. Крім того, система показників є інструментом зв'язку стратегічного та оперативного управління на основі ключових показників ефективності та причинно-наслідкових зв'язків між ними. Система показників утворює інтегрований критерій, що відображає рівень життя населення регіону; характеризує в цілому об'єктивні економічні умови; надає підсумкову оцінку соціальному рівню регіону; визначає екологічний стан.

Оцінка соціально-економічного розвитку є актуальною, оскільки виявлені проблеми дають змогу сформулювати певні напрями регуляторного чи управлінського впливу.

В Україні перевага віддається комплексній оцінці соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону, сутність якої полягає у визначенні переліку показників, що впливають на рівень соціально-економічного розвитку та найбільш повно відображають соціально-економічні зміни, їх групуванні за певними напрямками соціально-економічного розвитку, розрахунку часткових індексів за цими напрямками з наступним визначенням узагальнюючого індексу. Результати такої комплексної оцінки дозволяють

ранжувати регіони за рівнем їх соціально-економічного розвитку, визначати середній показник інтегральної оцінки, що слугує підставою для оцінки ступеня депресивності стану регіонів (коли значення інтегрального індексу нижче за середній), що у свою чергу, за словами науковців є свідченням того, що «такі регіони потребують державної допомоги» [60].

Оцінювання соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону можна розкласти на послідовні етапи (рис. 1.5).

Рис. 1.5 Етапи оцінювання соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону (складено автором на основі [6, 86])

У Постанові Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» наведені показники для оцінки соціально-економічного розвитку регіонів, яку щорічно проводить Мінрегіон (табл. 1.6).

Оцінка здійснюється на підставі наявних даних офіційної статистики та інформації центральних та місцевих органів виконавчої влади за 60 показниками, що характеризують ситуацію за 12 напрямками в різних сферах

соціально-економічного розвитку регіонів. Після цього визначається місце кожного регіону за окремим напрямом та узагальнююче рейтингове місце за усіма напрямками оцінки [48].

Таблиця 1.6

Показники для оцінки соціально-економічного розвитку регіонів
(створено автором на основі [48])

Показник	Складові
1. Економічна та соціальна згуртованість	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу населення, гривень Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу населення, гривень Загальний коефіцієнт вибуття сільського населення, у розрахунку на 10 тис. осіб наявного сільського населення
2. Економічна ефективність	Індекс промислової продукції, відсотків до попереднього року Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення, гривень Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва, відсотків до попереднього року Обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, гривень Індекс будівельної продукції, відсотків до попереднього року Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення, гривень Індекс споживчих цін, відсотків
3. Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця	Індекс капітальних інвестицій, відсотків до попереднього року Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку року, гривень Темп зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), відсотків до обсягу на початок року Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку інвестування, дол. США Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, відсотків Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення, доларів США
4. Фінансова самодостатність	Темп зростання (зменшення) доходів місцевих бюджетів (без трансфертів), відсотків до попереднього року Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу населення, тис. гривень Капітальні видатки місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення, тис. гривень Темп зростання (зменшення) податкового боргу за грошовими

Продовження табл. 1.6

	зобов'язаннями платників податків без урахування податкового боргу платників податків, які перебувають у процедурах банкрутства або щодо яких судом прийнято рішення (постанову) про зупинення провадження у справі, відсотків до початку року
5. Розвиток малого та середнього підприємництва	Кількість суб'єктів середнього підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць Кількість суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів середнього підприємництва (у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання, відсотків Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання, відсотків
6. Ефективність ринку праці	Продуктивність праці, відсотків Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків до економічно активного населення відповідного віку Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків до економічно активного населення відповідного віку Співвідношення прийнятих працівників до вибулих, відсотків Індекс реальної заробітної плати, відсотків до попереднього року Сума заборгованості з виплати заробітної плати, відсотків до фонду оплати праці за останній місяць звітного року
7. Розвиток інфраструктури	Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям державного та місцевого значення в регіоні, кілометрів на тис. кв. кілометрів Обсяг вантажообороту автомобільного та залізничного транспорту, тис. тонн-кілометрів на 1000 осіб населення Частка міських домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома, відсотків до загальної кількості таких домогосподарств Частка сільських домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома, відсотків до загальної кількості таких домогосподарств Темп зростання (зменшення) обсягу прийнятого в експлуатацію житла, відсотків до відповідного періоду попереднього року Загальна площа житлового фонду у розрахунку на одну особу населення, кв. метрів
8. Відновлювана енергетика та енергоефективність	Обсяги паливно-енергетичних ресурсів, спожитих у регіоні за звітний період на душу населення регіону, тонн нафтового еквіваленту Частка обсягу теплової енергії, виробленої в регіоні з альтернативних видів палива або відновлюваних джерел енергії за звітний період, відсотків до загального обсягу виробленої теплової енергії в регіоні за звітний період

Продовження табл. 1.6

	Рівень впровадження енергозберігаючих джерел світла у зовнішньому освітленні населених пунктів, відсотків до загальної кількості світлоточок Частка оснащення багатоквартирних житлових будинків побудинковими приладами обліку теплової енергії, відсотків до загальної кількості багатоквартирних будинків, які підлягають оснащенню Частка сумарної потужності котелень на альтернативних видах палива в регіоні, відсотків до загальної потужності котелень регіону Частка домогосподарств, які уклали кредитні договори в рамках механізмів підтримки заходів з енергоефективності в житловому секторі за рахунок коштів державного бюджету (у тому числі із співфінансуванням з місцевих бюджетів), відсотків до загальної кількості домогосподарств регіону Частка бюджетних установ регіону, щодо яких у звітному періоді було укладено енергосервісні договори, відсотків до загальної кількості бюджетних установ регіону
9. Доступність та якість послуг у сфері освіти	Частка загальноосвітніх навчальних закладів денної форми навчання сільської місцевості, що використовують у навчально-виховному процесі комп'ютерну техніку, підключену до Інтернету, відсотків до загальної кількості таких закладів Частка випускників шкіл звітнього року з атестатом про повну загальну середню освіту, відсотків до загальної чисельності осіб, прийнятих на початковий цикл навчання до вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації Чисельність дітей у дошкільних навчальних закладах у розрахунку на 100 місць, осіб Частка дітей сільської місцевості, для яких організовано підвезення до місця навчання і додому, відсотків до загальної кількості учнів, які того потребують Частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які отримали за результатами зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури 160 балів і вище, відсотків до загальної кількості учнів, що проходили тестування з української мови та літератури Частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які отримали за результатами зовнішнього незалежного оцінювання з іноземної мови 160 балів і вище, відсотків до загальної кількості учнів, що проходили тестування з іноземної мови Питома вага дітей, охоплених позашкільною освітою, відсотків до загальної кількості дітей шкільного віку
10. Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я	Загальний коефіцієнт смертності на 1 тис. осіб наявного населення Середня очікувана тривалість життя при народженні, років Кількість живонароджених на 1 тис. осіб наявного населення, проміле Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів на 10 тис. осіб населення, відвідувань за зміну Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом активного туберкульозу на 100 тис. осіб населення, осіб
11. Соціальний захист та безпека	Рівень охоплення соціальними послугами осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, територіальними центрами соціального

Продовження табл. 1.6

	обслуговування, відсотків до загальної кількості таких осіб Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно до первинного обліку на 10 тис. дитячого населення, осіб Питома вага дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються у сімейних формах виховання у загальній кількості дітей даної категорії, відсотків Кількість кримінальних правопорушень, вчинених проти життя та здоров'я особи, на 10 тис. осіб населення, одиниць
12. Раціональне природокористування та якість довкілля	Обсяги викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел на 1 млрд. гривень валового регіонального продукту, тис. тонн Темп зростання (зменшення) викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення, відсотків до попереднього року Темп зростання (зменшення) викидів забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення, відсотків до попереднього року Частка відходів, видалених у спеціально відведені місця чи об'єкти або спалених (без отримання енергії), у загальному обсязі утворених відходів, відсотків Частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів, у загальній кількості населених пунктів регіону, відсотків

Слід відзначити, що наразі необхідно враховувати умови, в яких ми існуємо. У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації потрібно орієнтуватися на відбудову економіки регіонів України та їх господарських комплексів з подальшим розвитком.

Офіційна методика, незважаючи на комплексність, по-перше, є складною, по-друге, не враховує всі показники, які в сучасних умовах відображають стан соціально-економічного розвитку регіону.

Важливим фактором соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону, який обов'язково повинен бути врахований при його оцінюванні, є соціально відповідальне (етичне) інвестування. Воно сприяє реалізації концепції стійкого розвитку на рівні регіонів та країни у цілому.

Завдяки активізації соціально відповідального інвестування та ретельного обліку виникаючих обмежень і наявних переваг його здійснення можна підвищити ступінь доступності суспільних благ, рівень та якість життя

населення, тобто реалізувати головне стратегічне завдання соціально-економічного розвитку.

Дія механізму інвестування в соціальну сферу сприяє закріпленню взаємозалежності суспільства і підприємств, що приймають на себе широкі соціальні зобов'язання. Особливістю такого механізму є використання соціальних програм і соціально інвестиційних проектів, від оптимальної реалізації яких залежить одержуваний регіональним співтовариством соціальний ефект.

Основними характеристиками імпакт-інвестування (соціально відповідального інвестування) є:

- позитивний екологічний та соціальний вплив – інвестування для рішення соціальних та екологічних проблем, таких як зміна клімату, голод, бідність, епідемії, тощо;
- фінансовий зиск від капіталу – імпакт-інвестування, як бізнес-діяльність, має за мету отримання фінансового прибутку на вкладений капітал або, принаймні, його повернення;
- охоплення широкого спектру секторів та регіонів - імпакт-інвестиції охоплюють всі класи активів від грошових еквівалентів та мікрофінансування до прямих інвестицій та чистих технологій;
- регулярне вимірювання соціального та екологічного впливу – задля забезпечення прозорості та підзвітності, інформування потенційних інвесторів імпакт-інвестор регулярно оцінює та повідомляє про соціальні та екологічні результати існуючих інвестицій [26].

Соціально відповідальне інвестування є одним з найважливіших інструментів створення соціально-орієнтованої економіки, що передбачає забезпечення стабільного розвитку суспільства в цілому, задоволення потреб населення, гармонізацію відносин у суспільстві [68]. Якісний зміст такої економіки визначається її здатністю створювати та стимулювати сприятливі умови для ведення бізнесу, створення людського капіталу та громадянського

суспільства, високоефективного державного регулювання. Тому відповідальна та збалансована взаємодія підприємництва, влади та суспільства, а також соціально відповідальне інвестування в проекти регіонального розвитку служать міцною основою прогресу українського національного господарства.

Соціально відповідальне інвестування в проектах регіонального розвитку має наступні особливості:

- спрямоване на підвищення соціальної, екологічної відповідальності регіону;
- виступає інструментом для вирішення соціально-економічних завдань;
- підвищує інформаційну прозорість проектів регіонального розвитку;
- допомагає вирішити низку екологічних та етичних проблем;
- сприяє розвитку інститутів громадянського суспільства;
- підвищує якість життя населення;
- підтримує стабільний розвиток регіону.

Соціально відповідальне інвестування має прямий і довгостроковий зв'язок зі сталим розвитком, оскільки воно визначає, як фінансові ресурси перетворюються на економічну та ділову діяльність для сталого розвитку регіонів та країни у цілому. Соціально відповідальне інвестування часто називають сталим інвестуванням, оскільки воно враховує питання, що стосуються екологічної стійкості, соціальної відповідальності та управління (ESG). Таке комплексне врахування дає змогу інвесторам шукати інвестиції, які є синергічними як з фінансовими цілями, так і з внутрішньою цінністю ESG [68].

При оцінюванні соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону важливо визначити яка частина проектів регіонального розвитку із загальної кількості є соціально відповідальною, тобто дозволяє реалізувати дві основні цілі: економічну, у вигляді очікуваної прибутковості, та соціальну – у вигляді участі у вирішенні найбільш значимих з погляду інвестора соціальних, екологічних та інших проблем сучасного суспільства.

Слід зазначити, що необхідно здійснювати оцінку та моніторинг ефективності соціально відповідальних інвестицій на регулярній основі для того, щоб забезпечити належне фінансування соціально відповідальної діяльності задля сталого розвитку регіонів та країни у цілому.

Таким чином, методика оцінювання соціально-економічного розвитку господарського комплексу необхідна для ефективного використання наявного людського капіталу, підвищення рівня і якості життя населення, раціонального використання і відтворення природних ресурсів. Дисбаланси розвитку як у межах окремих регіонів, так і за рівнем розвитку різних регіонів можуть порушити національну безпеку держави. Тому важливим є не лише сталий розвиток країни, але й сталий соціально-економічний розвиток господарських комплексів її регіонів.

Методика оцінки соціально-економічного розвитку господарських комплексів регіонів повинна проводитися за трьома основними напрямками: економічний, соціальний та екологічний. Вона включає в себе наступні етапи:

- вибір статистичних та експертних параметрів для розрахунку економічних, соціальних та екологічних показників;
- розрахунок показників;
- розрахунок рейтингової оцінки (ранжування) регіонів за кожним напрямом;
- розрахунок загальної рейтингової оцінки в цілому за всіма напрямками;
- групування регіонів за стійкістю та потенціалом;
- розробка Державної стратегії регіонального розвитку країни.

Досягнення сталого розвитку як окремого регіону, так і країни в цілому представляється можливим не тільки в силу проведення урядом відповідальної державної політики, але й завдяки широкому впровадженню соціально відповідального інвестування в проекти регіонального розвитку.

Регіон, що приділяє особливу увагу рішення соціальних та екологічних проблем, в довгостроковому періоді буде мати більшу

конкурентоспроможність, а отже, і вкладення в нього мають більшу привабливість. Тож при оцінюванні соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону обов'язково треба враховувати такий важливий фактор, як соціально відповідальне (етичне) інвестування.

Висновки до розділу 1

Було визначено роль та значення господарського комплексу у розвитку економіки регіону. Зазначено, що він забезпечує економічне зростання, підвищує конкурентоспроможність регіону та збільшує його інноваційний потенціал. Ефективна система управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу сприяє нарощуванню та якісному відновленню потенціалу регіону, продукції та технологічних процесів.

Досліджено сутність та основні складові соціально-економічного розвитку. Було наведено, що соціально-економічний розвиток — це раціональне використання всіх наявних ресурсів в процесі суспільного виробництва та соціального розвитку, усвідомлюючи цінність їхньої обмеженості, з метою економічного зростання, підвищення рівня життя населення. Цей процес включає суспільні проблеми в розробку соціальної політики та економічних ініціатив. Зазначено, що складовими соціально-економічного розвитку є: економічна, соціальна та екологічна. Інтеграція цих трьох компонентів є необхідною умовою для ефективного функціонування суспільства, економіки та екосистеми.

Кінцевою метою соціально-економічного розвитку є забезпечення постійного покращення добробуту громадян та суспільства в цілому. Воно передбачає постійне підвищення економічного рівня життя населення країни, що зазвичай досягається шляхом збільшення її запасів фізичного та людського капіталу і, таким чином, удосконалення технологій.

Соціальна відповідальність, що є важливим чинником соціально-економічного розвитку, заснована на морально-етичних принципах, повазі до прав і свобод людини і громадянина, збереженні навколишнього середовища. Соціально-відповідальний інвестор отримує не лише дохід, але й можливість зробити внесок у збереження планети чистою, здоровою і безпечною сьогодні і в майбутньому.

Охарактеризовано методику оцінювання соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону. Відзначено, що вона необхідна для ефективного використання наявного людського капіталу, підвищення рівня і якості життя населення, раціонального використання і відтворення природних ресурсів. Дисбаланси розвитку як у межах окремих регіонів, так і за рівнем розвитку різних регіонів можуть порушити національну безпеку держави. Тому важливим є не лише сталий розвиток країни, але й сталий соціально-економічний розвиток господарських комплексів її регіонів. Відзначено, що методика оцінки соціально-економічного розвитку господарських комплексів регіонів повинна проводитися за трьома основними напрямками: економічний, соціальний та екологічний. Вона включає в себе наступні етапи:

- вибір статистичних та експертних параметрів для розрахунку економічних, соціальних та екологічних показників;
- розрахунок показників;
- розрахунок рейтингової оцінки (ранжування) регіонів за кожним напрямом;
- розрахунок загальної рейтингової оцінки в цілому за всіма напрямками;
- групування регіонів за стійкістю та потенціалом;
- розробка Державної стратегії регіонального розвитку країни.

Досягнення сталого розвитку як окремого регіону, так і країни в цілому представляється можливим не тільки в силу проведення урядом відповідальної державної політики, але й завдяки широкому впровадженню соціально відповідального інвестування в проекти регіонального розвитку.

Регіон, що приділяє особливу увагу рішення соціальних та екологічних проблем, в довгостроковому періоді буде мати більшу конкурентоспроможність, а отже, і вкладення в нього мають більшу привабливість. Тож при оцінюванні соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону обов'язково треба враховувати такий важливий фактор, як соціально відповідальне (етичне) інвестування.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

2.1 Господарський комплекс Запорізького регіону як складова національної економіки України

Запорізький регіон — один із найбільших адміністративних, промислових, енергетичних та історико-культурних центрів України. Він є економічно розвиненим, вносить значний вклад у формування виробничо-технологічного, економічного та інтелектуального потенціалу нашої держави, при цьому є одним із головних його центрів.

Регіон є енергетичним серцем нашої країни, розвиненим центром чорної та кольорової металургії, а також машинобудування. Це один з найбільших виробників сільськогосподарської продукції в Україні (зернові культури, соняшник, овочі, баштанники, птахівництво, свинарство).

Багаті й різноманітні природні та рекреаційні ресурси, великий металургійний потенціал регіону, висококваліфіковані кадри складають конкурентні переваги Запорізького краю.

На рисунку 2.1 наведена структура економіки Запорізького регіону.

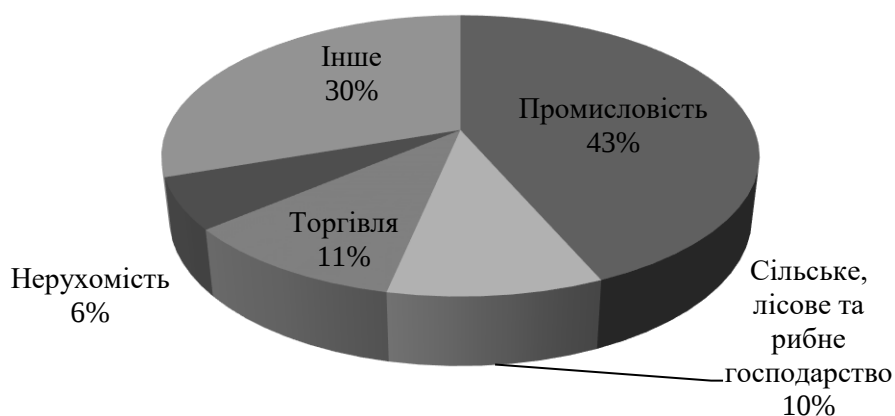

Рис. 2.1 Структура економіки Запорізького регіону [16]

З рисунку 2.1 видно, що промисловість займає найбільшу частку і складає 43 %, тобто є найважливішим видом економічної діяльності регіону. За обсягом промислової продукції на душу населення Запорізька область займає 4 місце по Україні.

У 2021 році у Запорізькій області було реалізовано промислової продукції на суму 301074 млн. грн. Це дозволило регіону зайняти четверту позицію по Україні за обсягом реалізованої продукції. Структура реалізованої промислової продукції представлена на рисунку 2.2.

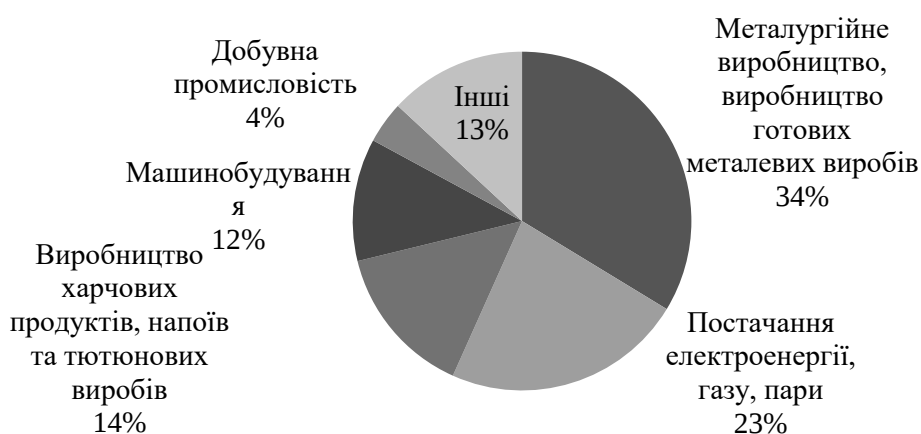

Рис. 2.2 Структура реалізованої промислової продукції у Запорізькій області за 2020 рік (створено автором на основі [36])

Слід відзначити, що промисловість є надзвичайно важливим елементом економіки для розвитку регіону та країни у цілому. Вона сприяє економічному зростанню, збільшенню національного доходу, підвищенню рівня життя населення. Країна, яка залежить тільки від сільськогосподарського сектору не може досягти стабільності через дисбаланс, який полягає у використанні лише робочої сили, тобто трудомісткої технології. Потрібно, щоб існував баланс між вкладом обох секторів економіки.

Промисловий розвиток сприяє застосуванню ресурсів, що залишаються невикористаними, наприклад, безплідні землі та корисні копалини, та не можуть бути придатними для сільськогосподарського та фінансового секторів,

перетворюючи їх у грошовий еквівалент. Також промисловість підтримує сільськогосподарський сектор (постачає техніку), оборонний комплекс (постачає зброю та боєприпаси для захисту країни); сприяє розвитку та модернізації інших секторів, таких як: транспорт, будівництво, зв'язок, фінанси тощо, адже забезпечує інфраструктуру та інші допоміжні елементи для всіх цих секторів.

Завдяки промисловості зростають кількість вітчизняних товарів та обсяг експорту країни. Це є сприятливим для платіжного балансу, оскільки вартість готової продукції збільшується у порівнянні з сировиною.

Забезпечення великої зайнятості населення є також перевагою розвитку промисловості. Завдяки зростанню доходів та рівня життя населення автоматично відбувається підвищення норма заощаджень, норма інвестицій та норма витрат. Це сприяє швидкому розвитку країни.

В таблиці 2.1 наведена динаміка сільськогосподарської продукції у 2014–2021 роках в Запорізькій області.

Таблиця 2.1

**Динаміка індексів сільськогосподарської продукції у 2014–2021 роках
в Запорізькій області (створено автором на основі [34])**

Рік	Господарства усіх категорій		
	продукція сільського господарства	з неї	
		продукція рослинництва	продукція тваринництва
2014	96,7	95,9	100,1
2015	109,2	112,5	95,1
2016	98,6	99,2	95,4
2017	96,8	97,3	94,3
2018	85,6	83,7	96,4
2019	129,5	137,4	92,5
2020	88,4	87,8	92,8
2021	117,4	122,7	82,6

З таблиці 2.2. видно, що з 2016 по 2018 роки обсяги виробництва сільськогосподарської продукції поступово знижувалися, тому що виробництво

як рослинницької продукції (в більшій мірі), так і тваринницької скорочувалося. Завдяки рекордному врожаю за всі роки незалежності нашої держави у 2019 році індекс сільськогосподарської продукції склав 129,5%, що дозволило Запорізькому регіону зайняти перше місце серед регіонів по Україні. У 2020 році обсяги виробництва продукції сільського господарства значно скоротилися (- 41,1%). Скороченню врожайності сприяли несприятливі умови перезимівлі озимих культур. У 2021 році індекс сільськогосподарської продукції Запорізького регіону склав 117,4 %, що дозволило йому зайняти шосте місце серед регіонів по Україні за темпами росту виробництва сільськогосподарської продукції. Високі результати у рослинництві (+ 34,9%) були обумовлені підвищенням врожайності майже всіх сільськогосподарських культур. Разом із цим тваринництво продовжує гальмувати розвиток сільського господарства (- 10,2%).

Загальна вартість продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами у Запорізькій області за 2021 рік склала 21898 млн. грн. (4% у загальному обсязі по Україні – 552937 млн. грн.). Це 12 місце серед усіх областей.

У таблиці 2.2 наведені обсяги виробництва (валовий збір), ц сільськогосподарських культур за категоріями в Запорізькій області у 2021 році.

Таблиця 2.2

Обсяги виробництва (валовий збір), ц сільськогосподарських культур за категоріями в Запорізькій області у 2021 році (створено автором на основі [34])

	Обсяг виробництва (валовий збір), ц	
	2021	2021 у % до 2020
Господарства усіх категорій		
Культури зернові та зернобобові	38380534,92	129,5
у тому числі		
пшениця	27165983,94	131,0
ячмінь	6845484,35	117,0

Продовження табл. 2.2

кукурудза	2785024,22	172,2
Соняшник	10695123,71	129,3
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)	1788625,83	93,6
Соя	406745,52	122,0
Картопля	2220025,33	124,9
Культури овочеві відкритого ґрунту	1844981,15	105,9
Культури плодові та ягідні	641540,17	146,7

Використовуючи показники, наведені у таблиці 2.2, розрахуємо частки кожного виду сільськогосподарських культур у загальному обсязі. Результати розрахунку представлені на рисунку 2.3.

Рис. 2.3 Обсяг виробництва (валовий збір), ц у Запорізькій області за 2021 рік

Дані рисунку 2.3 показують, що Запорізька область спеціалізується на виробництві зернових та зернобобових культур (пшениця, ячмінь та кукурудза).

Станом на 1 грудня 2021 року за збором урожаю зернових та зернобобових культур Запорізька область входить у четвірку лідерів (разом із Дніпропетровською, Одеською, Харківською областями). Також Запорізька

область зайняла перше місце за зібраною площею урожаю пшениці 703,3 тис. га.

По виробництву зернобобових культур Запорізька область займає перше місце серед регіонів, по виробництву соняшника - п'яте, по виробництву пшениці – третє.

У 2021 році обсяг живої маси вирощування сільськогосподарських тварин у підприємствах Запорізької області становив 0,8% у загальному обсязі по Україні, а це 16 місце серед усіх регіонів.

Продовольчий комплекс Запорізького регіону розвивається завдяки рибному господарству, адже область є одним із найбільших постачальників повноцінного харчового білка.

Слід відмітити, що у 2021 році кількість добутих водних біоресурсів у Запорізькій області склала 4,7% у загальному обсязі по Україні - 6 місце серед регіонів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Обсяг добутих водних біоресурсів за видами в Запорізькій області та Україні у 2021 році (створено автором на основі [34])

	Риба		Інші водні біоресурси		Усього	
	Обсяг, т	у % до загального обсягу	Обсяг, т	у % до загального обсягу	Обсяг, т	у % до загального обсягу
Україна	41816,1	100%	28056,8	100%	69872,9	100%
Запорізька область	3272,1	7,8%	11	0,04%	3283,1	4,7%

Загальна площа Запорізької області складає 2718 тис. га, 4% з яких складає лісистість з урахуванням полезахисних лісових смуг. А загальна лісистість по Україні – 15,9%.

Для лісів області характерна невисока продуктивність, їх функції є переважно природоохоронними.

У 2021 році у структурі кількості та вартості реалізованої лісової продукції по Україні Запорізький регіон займає незначну частину та становить відповідно 0,1% та 0,05% (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Реалізація лісової продукції в Запорізькій області та Україні у 2021 році (створено автором на основі [36])

	Кількість реалізованої лісової продукції, тис.м ³	у % до загального обсягу	Вартість реалізованої лісової продукції, млн. грн	у % до загального обсягу
Україна	15360,1	100%	20476	100%
Запорізька область	15,3	0,1%	11	0,05%

За 2021 рік обсяг виробленої будівельної продукції (кількість виконаних будівельних робіт) у Запорізькій області склав 3802 млн. грн. (1,5% у загальному обсязі по Україні) - 14 місце серед регіонів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Обсяг виробленої будівельної продукції за видами в Запорізькій області та Україні у 2021 році, млн. грн. (створено автором на основі [34])

	Україна	Запорізька область
Будівництво, усього	258073,6	3802
Будівлі	102894,3	1998,8
у тому числі:		
житлові	39147,9	235,3
нежитлові	63746,4	1763,5
Інженерні споруди	155179,3	1803,2

У 2021 році у загальному обсязі виконаних будівельних робіт по Запорізькій області нове будівництво склало 16,6%, ремонт (капітальний і поточний) – 50,1%, реконструкція та технічне переоснащення – 33,3%.

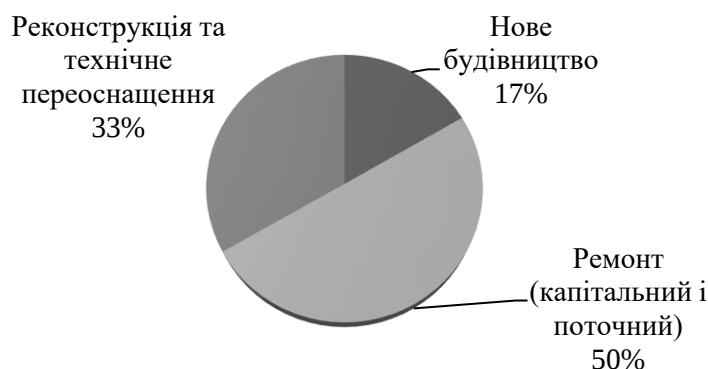

Рис. 2.4 Структура виконаних будівельних робіт по Запорізькій області за 2021 рік (створено автором на основі [34])

Слід відзначити, що Запорізька область є лідером реалізації проекту Президента України Володимира Зеленського «Велике будівництво». При проведенні капітальних ремонтів та реконструкцій враховуються терміни та якість проведення робіт. Запорізька область, однією з перших в Україні, встановила камери і зробила онлайн-карту об'єктів «Великого будівництва».

У 2020 році в рамках «Великого будівництва» у Запорізькій області відремонтували траси Василівка-Бердянськ, Пологи-Бердянськ, Харків-Сімферополь та розпочали ремонт приймальних відділень у дев'яти лікарнях області. У 2021 році було завершено будівництво мостів через Дніпро. У 2022 році в Запорізькій області була запланована реалізація 28 інфраструктурних проектів для участі у програмі «Велике будівництво». На жаль, наразі програма призупинена через військову агресію Російської Федерації.

Таблиця 2.6

Вантажні перевезення автомобільним транспортом у 2021 році по Україні та Запорізькій області [36]

	Вантажообіг автомобільного транспорту		Обсяг перевезених вантажів автомобільним транспортом	
	тис. ткм	у % до відповідного періоду 2020р.	тис. т	у % до відповідного періоду 2020р.
Україна	46429797,9	110,5	222572,2	116,2
Запорізька область	1174584,6	128,3	6928,0	174,9

З таблиці 2.6 видно, що вантажообіг автомобільного транспорту та обсяг перевезених вантажів автомобільним транспортом збільшилися в Запорізькій області та по Україні в цілому. За показниками «Вантажообіг автомобільного транспорту» та «Обсяг перевезених вантажів автомобільним транспортом» Запорізька область посідає 14 місце.

Таблиця 2.7

Пасажирські перевезення автомобільним транспортом у 2021 року по Україні та Запорізькій області [36]

	Пасажирообіг автомобільного транспорту		Кількість перевезених пасажирів автомобільним транспортом	
	тис.пас.км	у % до відповідного періоду 2020р.	тис.	у % до відповідного періоду 2020р.
Україна	18747229,3	98,2	1090897,0	100,6
Запорізька область	627536,6	85,6	47179,8	93,2

Дані таблиці 2.7 свідчать про те, що пасажирообіг автомобільного транспорту та кількість перевезених пасажирів автомобільним транспортом в Запорізькій області скорочується більш значними темпами, ніж по Україні в цілому. Що стосується останнього показника, по країні він залишися приблизно на одному рівні в порівнянні з минулим роком.

За показником «Пасажирообіг автомобільного транспорту» Запорізька область посідає 13 місце, а за показником «Кількість перевезених пасажирів автомобільним транспортом» - 9 позицію.

Значущим елементом економіки є підприємництво. Створення нових продуктів та послуг стимулює нові робочі місця. Державна політика, яка заохочує та підтримує підприємництво, є вкрай важливою для економічного зростання. Збільшення кількості підприємств в регіоні сприяє покращенню інфраструктури та способу життя населення, а також інноваціям, дослідженням та промисловому розвитку.

За версією Regional Doing Business у рейтингу найкращих регіонів для ведення бізнесу в 2020 році Запорізька область посіла 14 місце серед 25 регіонів України та піднялася на 10 позицій в порівнянні з 2018 роком. Такі критерії, як: створення підприємства, отримання дозволів на будівництво та оформлення земельної ділянки - одержали високі бали.

За кількістю діючих підприємств Запорізька область посідає 7 місце серед усіх регіонів (15368 од. - 4,1% у загальній кількості по Україні).

У 2021 році оборот роздрібної торгівлі фізичних осіб-підприємців у Запорізькій області склав 62151,3 млн. грн. (7 місце серед регіонів України), юридичних осіб – 44126,2 млн. грн. (7 місце по Україні) (табл.2.8).

Таблиця 2.8

Оборот роздрібної торгівлі у Запорізькій області та Україні у 2021 році (створено автором на основі [36])

	Оборот роздрібної торгівлі з ФОП, млн.грн	у % до загального обсягу	Роздрібний товарооборот (юридичні особи), млн.грн	у % до загального обсягу
Україна	1443832,9	100%	1044516,5	100%
Запорізька область	62151,3	4,3%	44126,2	4,2%

Обсяг роздрібного товарообороту підприємств у Запорізькій області склав 44126229,7 тис. грн. (4,2% у загальному обсязі по Україні). Це дозволило регіону посісти 7 місце з-поміж 25 регіонів.

У IV кварталі 2021 року обсяг реалізованих послуг підприємствами сфери послуг Запорізької області склав 3956806,6 тис. грн., у тому числі реалізовано послуг населенню на суму - 1048549,8 тис. грн., що дозволяє регіону посісти відповідно 11 та 9 місце по Україні.

Таблиця 2.9

**Обсяг реалізованих послуг підприємствами сфери послуг у
Запорізькій області та Україні у IV кварталі 2021 року (створено автором на
основі [36])**

	Обсяг реалізованих послуг, тис.грн	у % до загального обсягу	У т.ч. реалізовано послуг населенню	у % до загального обсягу
Україна	340471143	100%	63393893,9	100%
Запорізька область	3956806,6	1,2%	1048549,8	1,7%

Таблиця 2.10

**Обсяги зовнішньої торгівлі товарами у 2021 році в Україні та
Запорізькій області (створено автором на основі [36])**

	Експорт			Імпорт			Сальдо
	Тис. дол. США	у % до 2020	у % до загального обсягу	Тис. дол. США	у % до 2020	у % до загального обсягу	
Україна	68072328,8	138,4	100,0	72843126,6	134,1	100,0	-4770797,8
Запорізька область	4740997,0	162,2	7,0	2046728,0	167,6	2,8	2694269,0

З таблиці 2.10 видно, що обсяги зовнішньої торгівлі (експорту та імпорту) у 2021 році збільшилися як у Запорізькій області, так і по Україні в цілому. Слід відзначити, що у загальному обсязі експорту товарів частка Запорізького регіону склала 7%, що дозволило йому зайняти 4 місце серед інших областей по Україні. Стосовно імпорту товарів, це 2,8% від загального обсягу та 5 місце по Україні. Негативне сальдо торговельного балансу України у 2021 році свідчить про те, що країна більше купує, ніж продає. При цьому Запорізька область більше продає, ніж купує (позитивне сальдо).

Розглянемо обсяги зовнішньої торгівлі послугами у 2021 році в Україні та Запорізькій області (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Обсяги зовнішньої торгівлі послугами у 2021 році в Україні та
Запорізькій області (створено автором на основі [36])**

	Експорт			Імпорт			Сальдо
	Тис. дол. США	у % до 2020	у % до загального обсягу	Тис. дол. США	у % до 2020	у % до загального обсягу	
Україна	13156457, 5	114, 2	100,0	7593386,1	132, 9	100,0	5563071,4
Запорізька область	181032,1	106, 0	1,4	25066,9	77,9	0,3	155965,2

Дані, наведені у таблиці 2.11 свідчать про те, що обсяги експорту послуг у 2021 році збільшилися як у Запорізькій області, так і по Україні в цілому. За обсягом експорту послуг Запорізька область займає 9 місце серед регіонів (1,4% від загального обсягу по Україні). В порівнянні з 2020 роком обсяги імпорту послуг в Україні збільшилися, а в Запорізькій області – скоротилися. Сальдо торговельного балансу України та Запорізької області є позитивним, що свідчить про те, що проданих послуг більше, ніж придбаних.

Стимулювання експорту є дуже важливим завданням для уряду країни. Адже він є джерелом валютних надходжень, від обсягу яких залежить курс гривні. В умовах слабого або зовсім відсутнього внутрішнього попиту закордонні продажі дозволяють українським підприємцям забезпечувати завантаження виробничих потужностей. Це створює нові робочі місця, податки до бюджету, а також можливості для технологічного розвитку, що, в свою чергу, сприяє економічному зростанню регіону та країни у цілому.

Важливою умовою розвитку підприємств, зростання економіки регіону та країни у цілому є капітальні інвестиції. Вони є довгостроковими вкладеннями та дозволяють отримувати дохід протягом багатьох років за рахунок додавання або модернізації виробничих потужностей та підвищення операційної ефективності. Це сприяє економічному зростанню країни та більш високому ВВП.

За обсягом капітальних інвестицій у 2021 році Запорізька область посіла 9 місце по регіонам України. Цей показник склав 18270778 тис. грн. (3,4% у загальному обсязі). Слід відзначити, що у 2021 році, в порівнянні з 2020 роком, капітальні інвестиції в економіку Запорізького регіону значно зросли (на 56,8%) – з 11652565 тис. грн. до 18270778 тис. грн. (табл. 2.12). З них залучено у промисловість – 47,4%; сільське, лісове та рибне господарство – 12,4%; транспорт – 1,1%; будівництво – 1,3%; торгівлю – 1,5%. В матеріальні активи було спрямовано 18058827 тис. грн. (98,8%), в нематеріальні – 211951 тис. грн. - 1,2%.

Таблиця 2.12

**Обсяги капітальних інвестицій у 2020 - 2021 роках в Україні та
Запорізькій області (створено автором на основі [36])**

	2020		2021	
	Обсяг капітальних інвестицій, тис. грн	у % до загального обсягу	Обсяг капітальних інвестицій, тис. грн	у % до загального обсягу
Україна	419836662	100%	528802011	100%
Запорізька область	11652565	2,8%	18270778	3,4%

Для соціально-економічного прогресу регіону та держави у цілому фундаментальним є розвиток науки, технологій та інновацій, які є двигуном економічного зростання.

У 2019 році обсяг витрат на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт у Запорізькій області склав 1538,5 млн. грн. - 8,9% у загальному обсязі по Україні (4 місце з-поміж 25 регіонів).

У 2020 році за кількістю працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок Запорізька область посіла 5 місце серед регіонів України. Цей показник склав 3646 осіб; 4,6 % від загальної кількості по Україні – 78860 осіб (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок у Запорізькій області та Україні у 2020 році (створено автором на основі [36])

	Україна	Запорізька область	
	осіб	осіб	у % до загальної кількості працівників по Україні
Кількість працівників	78860	3646	4,6%
<i>у тому числі:</i>			
Дослідники	51427	1310	2,5%
Техніки	7117	374	5,3%
Допоміжний персонал	20316	1962	9,7%

За кількістю організацій, які проводили наукові дослідження і розробки, Запорізький регіон посів 6 місце. Цей показник склав 24 організації.

Запорізька область займає лідируючі позиції по Україні за кількістю отриманих патентів в наступних сферах: фармацевтика, стоматологія, машинобудівна галузь, металургія, хімічна промисловість.

До наукових установ та організацій, що отримують патенти на винаходи відносяться: Запорізький державний медичний університет, Публічне акціонерне товариство «Мотор Січ», Запорізький національний університет, Національний університет «Запорізька політехніка», Науково-технічний центр панорамних акустичних систем НАН України має переважно електронні патенти.

Рівень техногенної навантаженості Запорізького регіону є одним з найбільшим по Україні. Область входить до п'ятірки найбільш забруднених в країні. Промислова спрямованість регіону призводить до великої кількості викидів небезпечних речовин у повітря, ґрунти та водойми, а також значного накопичення промислових відходів.

Таким чином, господарський комплекс Запорізького регіону робить значний внесок у національну економіку України (табл.2.14).

Таблиця 2.14

**Господарський комплекс Запорізького регіону як складова
національної економіки України (створено автором на основі [36])**

Вид економічної діяльності	Питома вага Запорізької області в загальному обсязі	Місце Запорізької області
Промисловість	Обсяг реалізованої промислової продукції – 8,4% у загальному обсязі по Україні.	4 місце серед регіонів
Сільське господарство	Індекс сільськогосподарської продукції - 129,5%	1 місце серед регіонів
	Загальна вартість продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами - 4% у загальному обсязі по Україні.	12 місце серед регіонів
	Зібрана площа урожаю пшениці – 10% у загальному обсязі по Україні.	1 місце серед регіонів
	Обсяг виробництва зернобобових культур – 19,9% у загальному обсязі по Україні.	1 місце серед регіонів
	Обсяг виробництва соняшника – 6,4% у загальному обсязі по Україні.	5 місце серед регіонів
	Обсяг виробництва пшениці – 8,3% у загальному обсязі по Україні.	3 місце серед регіонів
	Обсяг живої маси вирощування сільськогосподарських тварин у підприємствах - 0,8% у загальному обсязі по Україні.	16 місце серед регіонів
Рибне господарство	Кількість добутих водних біоресурсів - 4,7% у загальному обсязі по Україні.	6 місце серед регіонів
Лісове господарство	Кількість реалізованої лісової продукції - 0,1% у загальному обсязі по Україні.	24 місце серед регіонів
	Вартість реалізованої лісової продукції - 0,05% у загальному обсязі по Україні.	24 місце серед регіонів
Будівництво	Обсяг виробленої будівельної продукції (кількість виконаних будівельних робіт) - 1,5% у загальному обсязі по Україні.	14 місце серед регіонів
Транспорт	Вантажообіг автомобільного транспорту – 2,5% у загальному обсязі по Україні.	14 місце серед регіонів
	Обсяг перевезених вантажів автомобільним транспортом – 3,1% у загальному обсязі по Україні.	14 місце серед регіонів
	Пасажирообіг автомобільного транспорту – 3,3% у загальному обсязі по Україні.	13 місце серед регіонів
	Кількість перевезених пасажирів автомобільним транспортом – 4,3% у загальному обсязі по Україні.	9 місце серед регіонів
Підприємництво	Кількість діючих підприємств - 4,1% у загальній кількості по Україні.	7 місце серед регіонів
Внутрішня торгівля	Оборот роздрібної торгівлі фіз. осіб-підприємців – 4,3% у загальній кількості по Україні.	7 місце серед регіонів

Продовження табл. 2.14

	Оборот роздрібної торгівлі юридичних осіб – 4,2% у загальній кількості по Україні.	7 місце серед регіонів
	Обсяг роздрібного товарообороту підприємств - 4,2% у загальному обсязі по Україні.	7 місце серед регіонів
Послуги	Обсяг реалізованих послуг підприємствами сфери послуг – 1,2% у загальному обсязі по Україні.	11 місце серед регіонів
Зовнішня торгівля	Обсяг експорту товарів - 7% у загальному обсязі по Україні.	4 місце серед регіонів
	Обсяг імпорту товарів – 2,8% у загальному обсязі по Україні.	5 місце серед регіонів
	Обсяг експорту послуг – 1,4% у загальному обсязі по Україні.	9 місце серед регіонів
	Обсяг імпорту послуг – 0,3% у загальному обсязі по Україні.	25 місце серед регіонів
Капітальні інвестиції	Обсяг капітальних інвестицій - 3,4% у загальному обсязі по Україні.	9 місце серед регіонів
Наука, технології та інновації	Обсяг витрат на виконання наукових досліджень і розробок – 8,9% у загальному обсязі по Україні.	4 місце серед регіонів
	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок – 4,6% у загальному обсязі по Україні.	5 місце серед регіонів
	Кількість організацій, які проводять наукові дослідження і розробки – 3,1% у загальному обсязі по Україні.	6 місце серед регіонів

Найважливішим видом економічної діяльності регіону є промисловість. Запорізька область є центром чорної та кольорової металургії, машинобудування, а також одним з найбільших виробників сільськогосподарської продукції. Показники інших галузей матеріального виробництва (рибного господарства, будівництва) мають досить непогані значення та місця у рейтингу серед регіонів України. У сфері підприємництва, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, капітальних інвестицій Запорізький регіон показує гідні результати. Нематеріальне виробництво (невиробнича сфера) та інфраструктура регіону мають великий потенціал, проте потребують модернізації, покращення інвестиційної привабливості та більш ефективного використання.

2.2 Аналіз економічних показників розвитку господарського комплексу регіону

На підставі наявних даних офіційної статистики проаналізуємо та проведемо оцінку економічних показників розвитку господарського комплексу Запорізького регіону за наступними напрямками:

- економічна та соціальна згуртованість;
- економічна ефективність;
- інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця;
- фінансова самодостатність;
- розвиток малого та середнього підприємництва;
- ефективність ринку праці;
- розвиток інфраструктури;
- відновлювана енергетика та енергоефективність.

В таблиці 2.15 представлені показники економічної та соціальної згуртованості Запорізької області.

Таблиця 2.15

Економічна та соціальна згуртованість Запорізької області (створено автором на основі [36])

Показник	Значення			Місце серед регіонів України
	2019	2020	2021	
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу населення, гривень	91452	99738	-	5
Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу населення, гривень	76062	83309	93475	4
Загальний коефіцієнт вибуття сільського населення, у розрахунку на 10 тис. осіб наявного сільського населення	147,3	121,4	115,5	11

З таблиці 2.15 видно, що у 2020 році, у порівнянні з попереднім, валовий регіональний продукт зріс на 9,1%. У 2020 році за цим показником Запорізька область посіла 5 місце серед регіонів по Україні. У 2021 році наявний дохід населення у розрахунку на одну особу населення у Запорізькій області знаходився на досить високому рівні – 4 місце серед регіонів. В середньому по Україні цей показник склав 81223,4 грн. У 2021 році наявний дохід населення у розрахунку на одну особу населення в порівнянні з 2019 роком зріс на 22,9%. Загальний коефіцієнт вибуття сільського населення, у розрахунку на 10 тис. осіб наявного сільського населення поступово знижується. Його значення в області (115,5) є дуже близьким до середнього по Україні (116,4).

В таблиці 2.16 наведені показники економічної ефективності Запорізької області за 2020-2021 роки.

Таблиця 2.16

Економічна ефективність Запорізької області (створено автором на основі [36])

Показник	Значення		Місце серед регіонів України
	2020	2021	
Індекс промислової продукції, відсотків до попереднього року	92,9	106,4	7
Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення, гривень	111716,8	182194,2	2
Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва, відсотків до попереднього року	88,4	117,4	8
Обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, гривень	1072,3	1224,0	22
Індекс будівельної продукції, відсотків до попереднього року	78,1	101,4	16
Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення, гривень	1871,0	2301,9	18
Індекс споживчих цін, відсотків	104,2	108,8	3

Розглянемо кожний показник економічної ефективності більш детально.

На рисунку 2.5 представлена динаміка індексів промислової продукції у 2014-2021 роках в Запорізькій області.

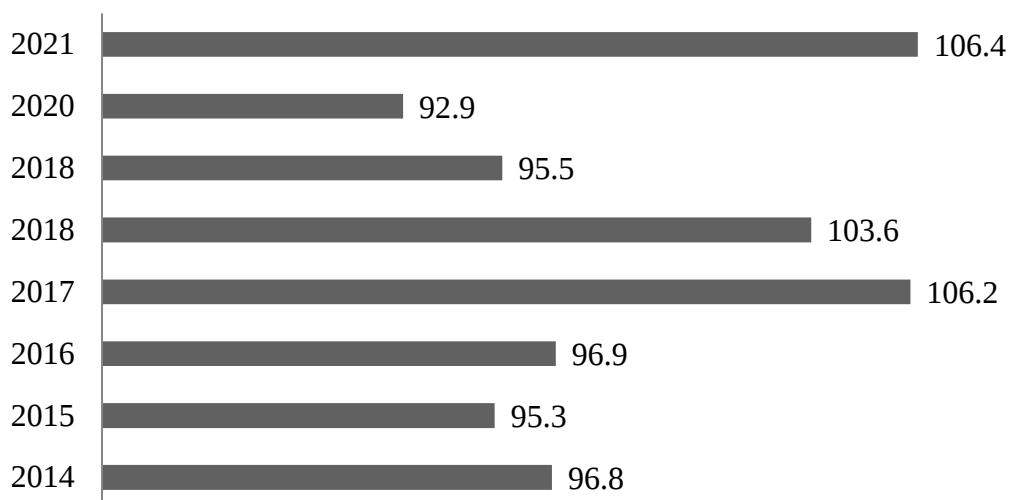

Рис. 2.5 Динаміка індексів промислової продукції у 2014-2021 роках в Запорізькій області, відсотків (створено автором на основі [34])

Дані рисунку 2.5 свідчать про те, що у 2016 – 2017 рр. динаміка індексів промислової продукції в Запорізькій області поліпшилася завдяки тому, що соціально-економічна ситуація в Україні стабілізувалася та на світовому ринку чорних металів, що є основою експорту Запорізької області, покращилася кон'юнктура.

З 2018 по 2020 роки майже у всіх галузях промисловості регіону скоротилося виробництво (на фоні високих статистичних показників 2017 року), цим обумовлена негативна динаміка індексів промислової продукції.

У 2021 році ситуація значно покращилася. Підвищилася фінансова спроможність місцевих громад, збільшився рівень доходів населення. Цьому сприяла активна зовнішньоекономічна діяльність регіону, процеси внутрішнього відновлення, а також зростання світової економіки. Позитивна динаміка індексу промислової продукції у 2021 році обумовлена тим, що в основних обсягоформуючих підвидах промисловості (а саме у: металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і

устаткування; постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; машинобудуванні; добувній промисловості і розробленні кар'єрів; виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції) збільшилося виробництво) [37].

У 2021 році за обсягом реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення Запорізька область посіла 2 місце серед регіонів України.

В таблиці 2.17 наведена динаміка сільськогосподарської продукції у 2014–2021 роках в Запорізькій області.

Таблиця 2.17

Динаміка індексів сільськогосподарської продукції у 2014–2021 роках в Запорізькій області, відсотків (створено автором на основі [34])

Рік	Господарства усіх категорій		
	продукція сільського господарства	з неї	
		продукція рослинництва	продукція тваринництва
2014	96,7	95,9	100,1
2015	109,2	112,5	95,1
2016	98,6	99,2	95,4
2017	96,8	97,3	94,3
2018	85,6	83,7	96,4
2019	129,5	137,4	92,5
2020	88,4	87,8	92,8
2021	117,4	122,7	82,6

З таблиці 2.17 видно, що з 2016 по 2018 роки обсяги виробництва сільськогосподарської продукції поступово знижувалися, тому що виробництво як рослинницької продукції (в більшій мірі), так і тваринницької скорочувалося. У 2019 році індекс сільськогосподарської продукції склав 129,5%, що дозволило Запорізькому регіону зайняти перше місце серед регіонів по Україні. У 2020 році обсяги виробництва продукції сільського господарства значно скоротилися (- 41,1%). Скороченню врожайності сприяли несприятливі умови перезимівлі озимих культур. У 2021 році спостерігається зростання

обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Високі результати у рослинництві (+ 34,9%) були обумовлені підвищенням врожайності майже всіх сільськогосподарських культур. Разом із цим тваринництво продовжує гальмувати розвиток сільського господарства (- 10,2%).

У 2021 році було зібрано рекордний врожай (понад 106 млн. т) за всі роки незалежності нашої держави. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва Запорізької області збільшився на 29% у порівнянні з 2020 роком і склав 117,4%. По Україні цей показник склав цей 114,4%.

У 2021 році обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь збільшився на 14,1% у порівнянні з 2020 роком, і становив 1224 тис. грн. В середньому по Україні цей показник склав 1772,8 тис. грн..

В таблиці 2.18 наведені індекси будівельної продукції у 2018-2021 роках в Запорізькій області та Україні.

Таблиця 2.18

Індекси будівельної продукції у 2018-2021 роках в Запорізькій області та Україні, відсотків (створено автором на основі [36])

Рік	Запорізька область	Україна
2017	132,7%	126,4%
2018	120,8%	108,6%
2019	96,2%	123,6%
2020	78,1%	105,6%
2021	101,4%	106,8%

В таблиці 2.18 видно, що виробництво будівельної продукції з 2018 по 2020 роки поступово знижується. У 2020 році індекс будівельної продукції досягнув свого найнижчого значення – 78,1% до відповідного періоду за 2019 рік. Ця тенденція обумовлена тим, що, по-перше, зменшилося кредитування, по-друге, майже у всіх видах економічної діяльності скоротилася інвестиційна активність, по-третє, у будівельних підприємств та інвесторів є певна

невизначеність. Але у 2021 році ситуація покращилася не тільки по Запорізькій області, але й по країні в цілому.

У 2021 році у загальному обсязі виконаних будівельних робіт по Запорізькій області нове будівництво склало 16,6%, ремонт (капітальний і поточний) – 50,1%, реконструкція та технічне переоснащення – 33,3%.

У 2021 році обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення у Запорізькій області збільшився на 23% і становив 2301,9 грн. Це 18 місце серед регіонів. В середньому по Україні цей показник складає 6262,7 грн.

У 2021 році індекс споживчих цін у Запорізькій області збільшився на 4,6%, по Україні – на 5% та становить 108,8% та 110% відповідно. Незначна зміна цін на товари та послуги для власного споживання населення дозволила області зайняти 3 місце серед регіонів.

Показники інвестиційно-інноваційного розвитку та зовнішньоекономічної співпраці Запорізької області представлені в таблиці 2.19.

Таблиця 2.19

Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця Запорізької області (створено автором на основі [36])

Показник	Рік	Значення	Місце серед регіонів України
Індекс капітальних інвестицій, відсотків до попереднього року	2021	139,2	2
Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення нарастаючим підсумком з початку року, гривень	2021	7833,5	5
Темп зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), відсотків до обсягу на початок року	2020	101,3	22
Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення нарастаючим підсумком з початку інвестування, доларів США	2019	538,3	6

Продовження табл. 2.19

Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, відсотків	2021	1,2	12
Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення, доларів США	2021	2869,1	4

За індексом капітальних інвестицій Запорізька область займає 2 місце серед регіонів України. Розглянемо динаміку індексів капітальних інвестицій у Запорізькій області та Україні у 2017-2021 роках (рис. 2.6).

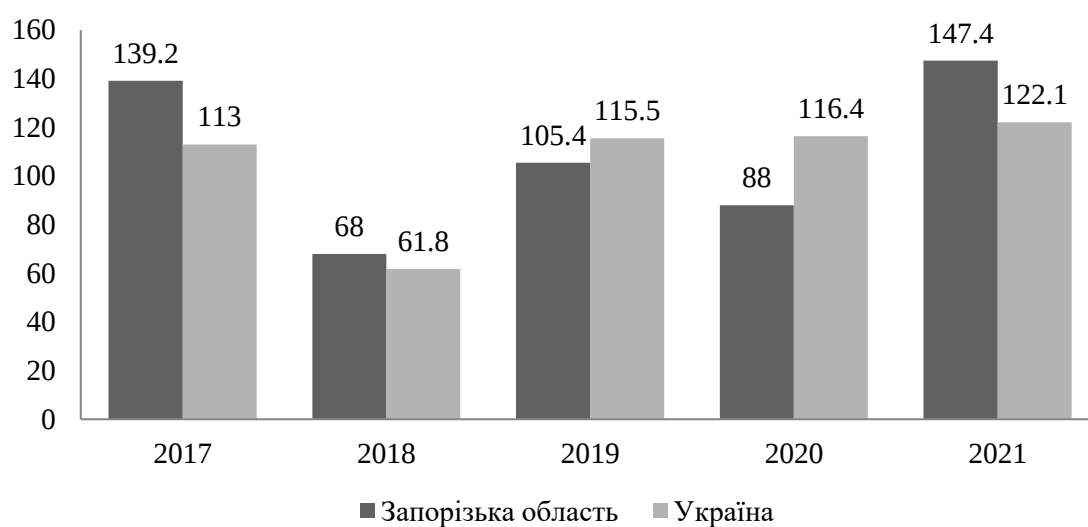

Рис. 2.6 Динаміка індексів капітальних інвестицій у Запорізькій області та Україні у 2017-2021 роках, відсотків (створено автором на основі [36])

Висока порівняльна база 2017 року (значні капіталовкладення в оновлення виробничих потужностей підприємств та основних фондів фермерських господарств) обумовила зниження індексів капітальних інвестицій у 2019 році. У 2020 році підприємства уповільнили свою виробничу діяльність. У результаті цього інвестиційна активність та обсяги капітальних інвестицій знизилися не тільки у Запорізькій області, але й по Україні в цілому. У 2021 році ситуація покращилася: була відновлена інвестиційна активність підприємств та зросли темпи виконання проєктів «Великого будівництва».

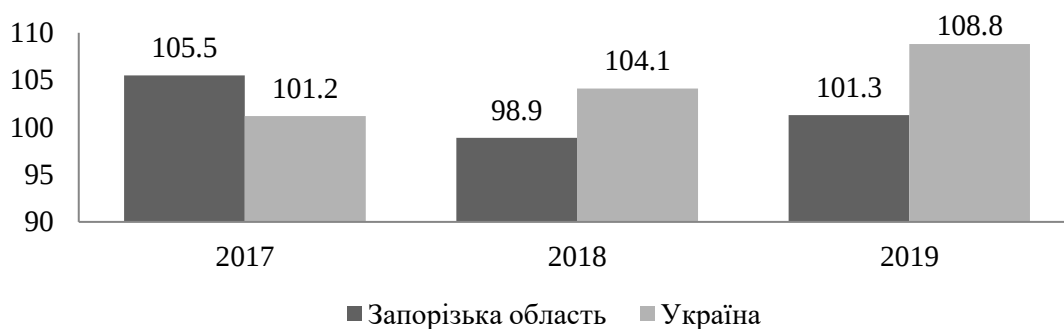

Рис. 2.7 Динаміка темпів зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), відсотків до обсягу на початок року в Запорізькій області та Україні за 2017-2019 роки (створено автором на основі [36])

На рисунку 2.7 видно, що у 2019 році у Запорізькій області темп зростання обсягу прямих іноземних інвестицій збільшився на 1,3% в порівнянні з 2018 роком, в якому було зменшення на 1,1 %. По Україні темпи зростання є більшими – на 4,1 % у 2018 році та на 8,8% у 2019.

У 2019 році у Запорізьку область було залучено прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на суму 912859,8 тис. дол. США, з яких зосереджено у промисловості – 72,2% (у тому числі у переробній – 54,5%); у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів – 12,9%; в операціях з нерухомим майном – 11,9% (рис. 2.8).

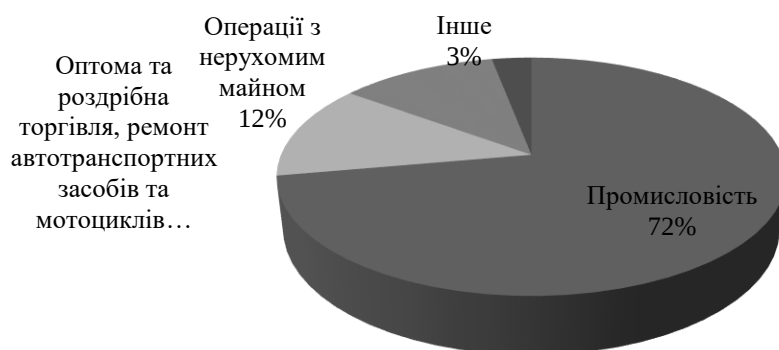

Рис. 2.8 Структура прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) у Запорізьку область в 2019 році (створено автором на основі [34])

У 2019 році загальна сума витрат на фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств у Запорізькій області склала 681707,2 тис. грн., з яких 668400,3 тис. грн (98%) – власні кошти; 3189,7 тис. грн.(0,5%) – кошти іноземних інвесторів; 10117,2 тис. грн. (1,5%) – інші джерела.

З 2015 року спостерігається негативна динаміка зменшення частки реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції (рис. 2.9).

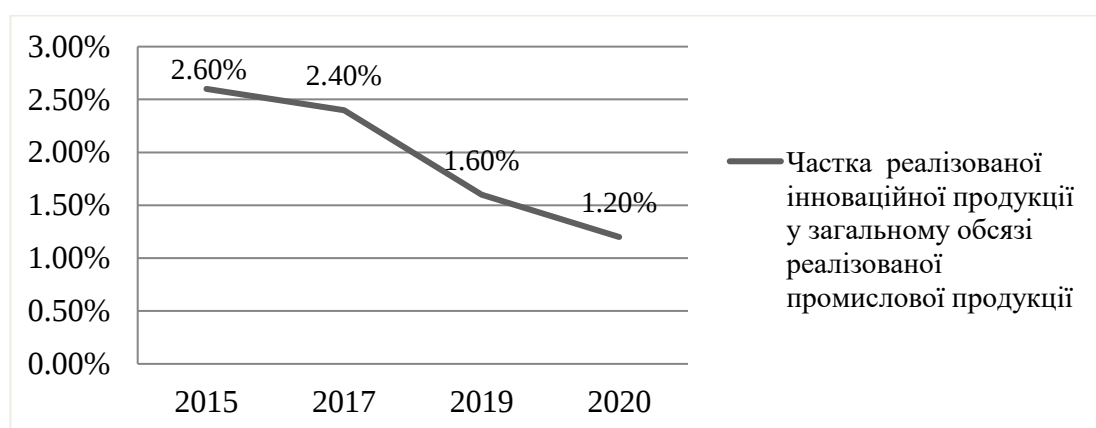

Рис. 2.9 Частки реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції в Запорізькій області у 2015-2020 роках, відсотків (створено автором на основі [34])

Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції у 2020 році в Україні становить 1,9%.

У 2021 році обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення у Запорізькій області зріс на 1125,8 дол. США (64,6%) в порівнянні з 2020 роком. Це дозволило області посісти 4 місце серед регіонів. По Україні в цілому цей показник становив 1645,5 дол. США, що на 467,1 дол. США (на 39,6 %) більше, ніж у 2020 році (1178,4 дол. США).

В таблиці 2.20 представлені показники фінансової самодостатності Запорізької області у 2021 році.

Таблиця 2.20

Фінансова самодостатність Запорізької області у 2021 році (створено автором на основі [36])

Показник	Значення	Місце серед регіонів України
Темп зростання (зменшення) доходів місцевих бюджетів (без трансфертів), відсотків до попереднього року	121,5	5
Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу населення, тис. гривень	9,4	5
Капітальні видатки місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення, тис. гривень	1,3	11
Темп зростання (зменшення) податкового боргу за грошовими зобов'язаннями платників податків без урахування податкового боргу платників податків, які перебувають у процедурах банкрутства або щодо яких судом прийнято рішення (постанову) про зупинення провадження у справі, відсотків до початку року	115,9	17

Формування взаємовідносин між державним бюджетом та місцевими бюджетами на 2021 рік здійснюється з урахуванням змін в адміністративно-територіальному устрої України в частині укрупнення адміністративно-територіальних одиниць.

Взаємодія між державним та місцевими бюджетами здійснюється з урахуванням здійснення реформи децентралізації. З 1 січня 2021 року зведений бюджет Запорізької області складається з 73 місцевих бюджетів. Його структура представлена на рис. 2.10.

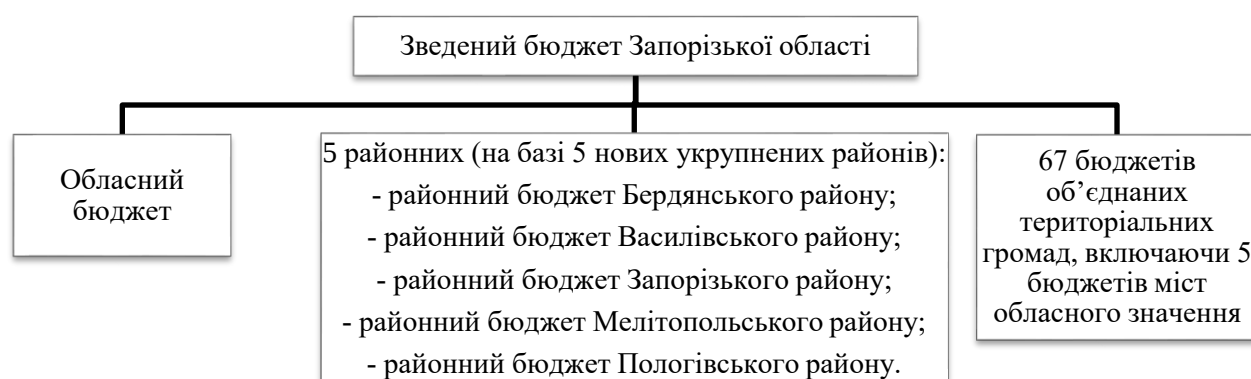

Рис. 2.10 Структура зведеного бюджету Запорізької області у 2021 році
(створено автором на основі [38])

Реформа бюджетної децентралізації суттєво збільшила частину місцевих бюджетів України та зміцнила їх фінансову базу.

У 2021 загальний обсяг бюджету Запорізької області складає 4 439,1 млн. грн., з яких 60,2% (2673,2 млн. грн.) – це закріплені доходи і 39,8% (1 765,9 млн. грн.) – трансферти з державного бюджету (рис. 2.11).

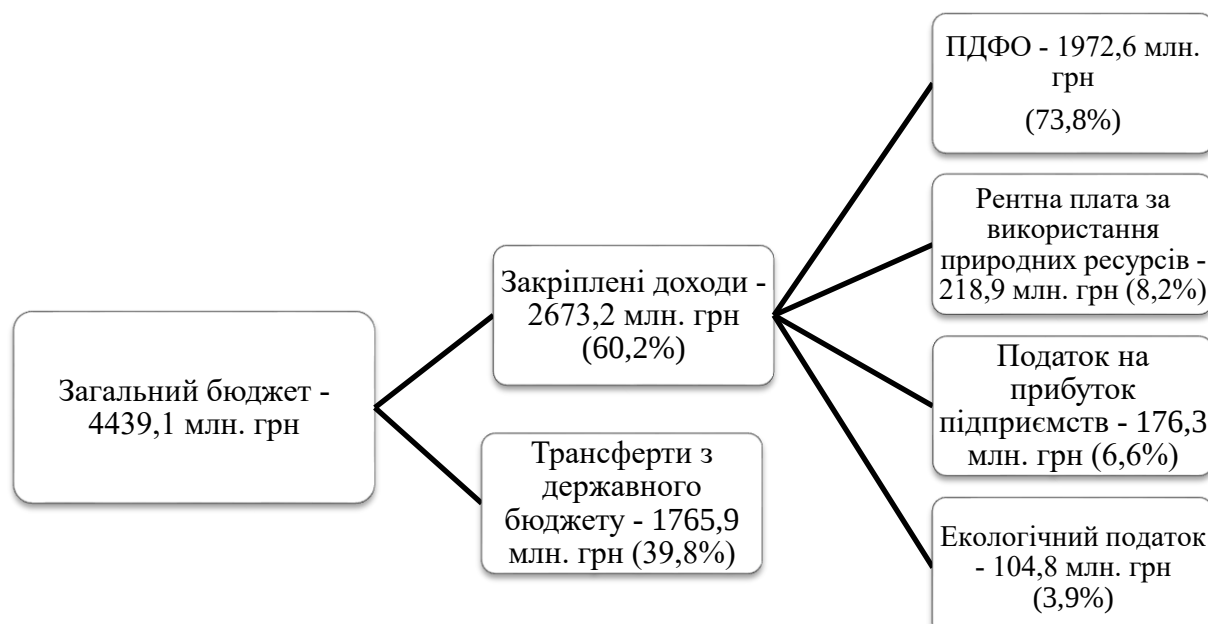

Рис. 2.11 Структура бюджету Запорізької області у 2021 році (створено автором на основі [38])

У 2021 році доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у Запорізькій області зросли на 21,5 % у порівнянні з 2020 роком. Це п'яте місце серед регіонів України.

У 2021 році обсяг доходів місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу населення Запорізького регіону є одним з найбільших і становить 9,4 тис. грн. В середньому по Україні цей показник складає 9,1 тис. грн.

Капітальні видатки місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення Запорізького регіону у 2021 році є доволі незначними та у порівнянні з 2020 роком не змінилися - 1,3 тис. грн.

У 2021 році у Запорізькій області збільшився податковий борг за грошовими зобов'язаннями платників податків на 15,9% в порівнянні з 2020 роком. В цілому по Україні цей показник збільшився на 5,6 % (у 2020 році – збільшення на 10,3 %).

У 2021 році центр спільних дій склав рейтинг фінансової спроможності територіальних громад обласних центрів, згідно з яким Запорізька МТГ займає четверте місце (після Дніпровської МТГ, Києва та Львівської МТГ) та показує гідні фінансові результати [42].

В таблиці 2.21 представлені показники розвитку малого та середнього підприємництва у Запорізькій області у 2020 році.

Таблиця 2.21

**Розвиток малого та середнього підприємництва у Запорізькій області
у 2020 році (створено автором на основі [36])**

Показник	Значення	Місце серед регіонів України
Кількість суб'єктів середнього підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	4,0	10
Кількість суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	461,8	12
Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів середнього підприємництва (у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання, відсотків	26,1	24
Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання, відсотків	30,6	18

У 2020 році кількість суб'єктів середнього та малого підприємництва зросли на 0,2 та 29,8 одиниць відповідно у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення проти 3,8 та 432,0 одиниць у 2019 році. Але ці показники є нижчими, ніж загальноукраїнські – 4,3 та 468,3 відповідно.

Уповільнений розвиток суб'єктів малого та середнього підприємництва спричинений насамперед збільшенням витратності виробництва, недостатнім доступом до фінансово-кредитних ресурсів, великою кількістю конкурентів, відсутністю бюджетної підтримки розвитку підприємництва та технологій впровадження інновацій у підприємницьку діяльність.

У Запорізькій області у 2020 році частки обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів середнього та малого підприємництва (у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання зросли на 2,5% та 2,9% відповідно проти 23,6% та 27,7% у 2019 році. В середньому по Україні у 2020 році ці показники склали 39,6% та 29,6%.

В таблиці 2.22 представлені показники ефективності ринку праці у Запорізькій області.

Таблиця 2.22

Ефективність ринку праці у Запорізькій області (створено автором на основі [36])

Показник	Рік	Значення	Місце серед регіонів України
Продуктивність праці, відсотків	2020	98,1	18
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків до економічно активного населення відповідного віку	2021	11,1	15
Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків до економічно активного населення відповідного віку	2021	55,8	9
Індекс реальної заробітної плати, відсотків до попереднього року	2021	109,7	18
Сума заборгованості з виплати заробітної плати, відсотків до фонду оплати праці за останній місяць звітного року	2021	1,4	13

У 2020 році показник продуктивності праці, що відображає конкурентоспроможність економіки, у Запорізькій області зменшився на 1,9%. У 2019 році він становив 101,3%. Також спостерігається зменшення цього показника, порівняно з показником попереднього року в цілому по Україні - з 101,8 % до 100,3 %.

За рівнем безробіття населення у віці 15-70 років прослідковується негативна тенденція збільшення не тільки в Запорізькій області, але й по Україні в цілому (рис. 2.12).

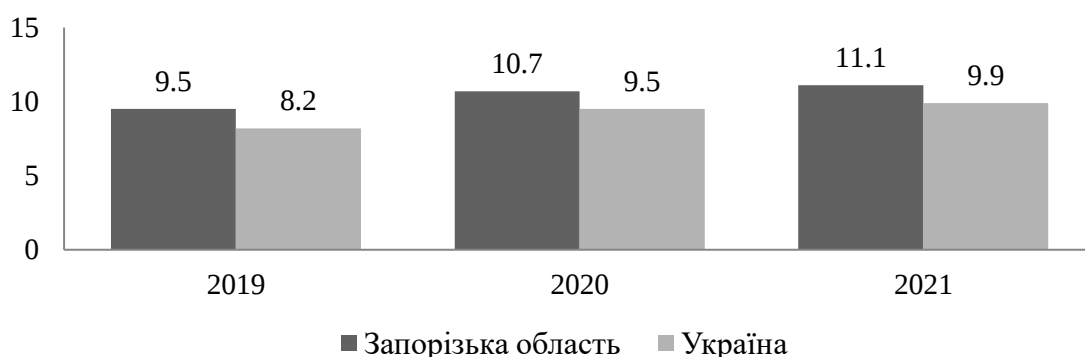

Рис. 2.12 Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків до економічно активного населення відповідного віку в Запорізькій області та Україні у 2019-2021 роках (створено автором на основі [36])

У 2021 році в середньому по країні рівень зайнятості населення у віці 15-70 років знизився 0,5% та склав 55,7%. У Запорізькій області цей показник також знизився на 0,2% та склав 55,8%.

У 2021 році в порівнянні з попереднім роком реальна заробітна плата зросла у Запорізькій області – на 9,7%, по Україна - на 10,5%. У 2020 році цей показник зріс на 7,4% та 8,5% відповідно.

Станом на 1 січня 2022 року сума заборгованості з виплати заробітної плати зменшилася в Запорізькій області на 1%, в Україні – на 0,5%, порівняно з показником станом на 1 січня 2021 року (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

**Сума заборгованості з виплати заробітної плати, відсотків до фонду
оплати праці за останній місяць звітного року в Запорізькій області та
Україні (створено автором на основі [36])**

	На 1 січня 2021 року	На 1 січня 2022 року
Запорізька область	2,6%	1,4%
Україна	3,0%	2,5%

Таблиця 2.24

**Розвиток інфраструктури у Запорізькій області (створено автором на
основі [36])**

Показник	Рік	Значення	Місце серед регіонів України
Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям державного та місцевого значення в регіоні, кілометрів на тис. кв. кілометрів	2021	60,36	19
Обсяг вантажообороту автомобільного та залізничного транспорту, тис. тонн-кілометрів на 1000 осіб населення	2021	6392,2	8
Частка міських домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома, відсотків до загальної кількості таких домогосподарств	2020	88,5	8
Частка сільських домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома, відсотків до загальної кількості таких домогосподарств	2020	66,2	14
Темп зростання (зменшення) обсягу прийнятого в експлуатацію житла, відсотків до відповідного періоду попереднього року	2021	116,8	12
Загальна площа житлового фонду у розрахунку на одну особу населення, кв. метрів	2020	24,4	20

У 2021 році в Запорізькій області щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям державного та місцевого значення склала 60,36 кілометрів на тис. кв. кілометрів. Це на 41% менше, ніж в середньому по Україні – 85,1 кілометрів на тис. кв. кілометрів.

Мережа залізничних та автомобільних шляхів, об'єкти авіаційного, морського, річкового та електротранспорту, а саме: Запорізький аеропорт, Бердянський морський торговельний порт, Запорізький річковий порт та Запорізький міський електротранспорт, створюють розвинену диверсифіковану

транспортну систему Запорізької області. Всі населені пункти регіону сполучені дорогами з твердим покриттям [59].

Запоріжжя, Бердянськ та Мелітополь є основними залізничними вузлами Запорізької області.

Пасажирські та вантажні перевезення забезпечує транспортна інфраструктура регіону. Кам'яне вугілля, чорні метали, залізну руду, кокс, нафту і нафтопродукти, будівельні матеріали та зерно перевозять за допомогою залізничного транспорту.

З 2017 року обсяг перевезень вантажів автомобільним транспортом поступово збільшується, а залізничним – зменшується (рис. 2.13).

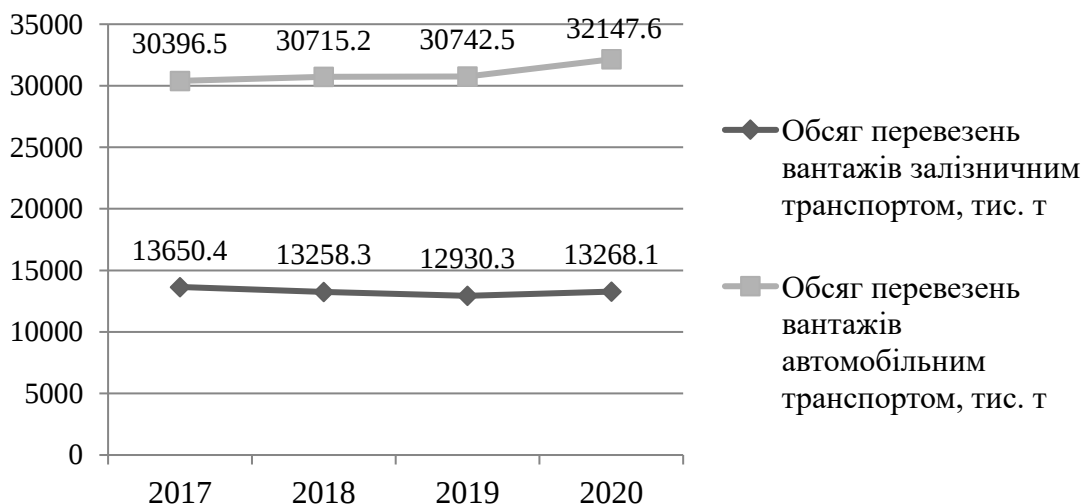

Рис. 2.13 Динаміка обсягів вантажних перевезень автомобільним і залізничним транспортом за 2017-2020 рр. у Запорізькій області (створено автором на основі [34])

У 2021 році, порівняно з попереднім роком, збільшився обсяг вантажообороту автомобільного та залізничного транспорту у Запорізькій області на 14,4% (з 5585,2 до 6392,2 тис. тонн-кілометрів на 1000 осіб населення), по Україні – на 4,6% (з 5028,4 до 5262 тис. тонн-кілометрів на 1000 осіб населення). У Запорізькій області зростання цього показника є одним із найбільших.

З таблиці 2.25 видно, що частка міських домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома, у 2020 році, порівняно з попереднім роком, у Запорізькій області зросла на 13,7%, загалом по країні – на 9,2%. Частка сільських домогосподарств у Запорізькій області зросла на 18,5%, загалом по країні – на 21,9%.

Таблиця 2.25

Частки міських та сільських домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома, відсотків до загальної кількості таких домогосподарств у Запорізькій області та по Україні у 2019-2020 роках (створено автором на основі [36])

	Запорізька область		Україна	
	2019	2020	2019	2020
Міські домогосподарства	74,8%	88,5%	76,3%	85,5%
Сільські домогосподарства	47,7%	66,2%	44,1%	66,0%

У 2021 році, порівняно з попереднім роком, спостерігається збільшення обсягу прийнятого в експлуатацію житла у Запорізькій області на 16,8%, по Україні – на 35,3%. У 2020 році обсяг прийнятого в експлуатацію житла зменшився у Запорізькій області на 41,7% , по Україні – на 23,4% (табл. 2.26).

Таблиця 2.26

Темп зростання (зменшення) обсягу прийнятого в експлуатацію житла, відсотків до відповідного періоду попереднього року (створено автором на основі [36])

	Запорізька область	Україна
2019	132,2%	126,9%
2020	58,3%	76,6%
2021	116,8%	135,3%

З 2016 по 2020 роки житловий фонд Запорізької області залишається приблизно на одному рівні (табл. 2.27).

Таблиця 2.27

Житловий фонд Запорізької області (створено автором на основі [34])

Рік	Загальна площа, млн.м ²	У середньому на одну особу, м ²	Кількість квартир, тис.
2016	40,9	23,5	757,1
2017	40,9	23,8	757,8
2018	40,9	24,0	757,5
2019	41,2	24,4	763,4
2020	40,7	24,4	752,6

Військова агресія РФ на території України викликала справжню житлову кризу. Кількість громадян, які стали внутрішніми переселенцями; чисельність зруйнованого та пошкодженого житла продовжують зростати. На тимчасово окупованих територіях оцінити масштаб завданої шкоди наразі неможливо. Для подолання цієї кризи державі вкрай важливо оновити житлову політику. Для цього необхідно:

- проводити антикорупційні заходи у сфері житлового забезпечення та будівництва;
- розвивати неприбутковий сектор житла;
- підтримувати оренду житла на довгостроковій основі;
- проводити дослідження у житловій сфері та публічні дискусії.

В таблиці 2.28 представлені показники відновлювальної енергетики та енергоефективності Запорізької області.

Таблиця 2.28

Відновлювана енергетика та енергоефективність Запорізької області у 2021 році (створено автором на основі [36])

Показник	Значення	Місце серед регіонів України
Частка оснащення багатоквартирних житлових будинків побутовими приладами обліку теплової енергії, відсотків до загальної кількості багатоквартирних будинків, які підлягають оснащенню	86,9%	11
Частка сумарної потужності котелень на альтернативних видах палива в регіоні, відсотків до загальної потужності котелень регіону	3%	22

Продовження табл. 2.28

Частка домогосподарств, які уклали кредитні договори в рамках механізмів підтримки заходів з енергоефективності в житловому секторі за рахунок коштів державного бюджету (у тому числі із співфінансуванням з місцевих бюджетів), відсотків до загальної кількості домогосподарств регіону	0,05%	20
Частка бюджетних установ регіону, щодо яких у звітному періоді було укладено енергосервісні договори, відсотків до загальної кількості бюджетних установ регіону	0,00%	3

У 2021 році, порівняно з попереднім роком, частка оснащення багатоквартирних житлових будинків побудинковими приладами обліку теплової енергії в Запорізькій області незначно скоротилася на 0,1% та становила 86,9%. Слід відзначити, що у Запорізькій області цей показник є більше, ніж середній по Україні (85,3%).

Частка сумарної потужності котелень на альтернативних видах палива в Запорізькому регіоні у 2021 році зросла на 0,2%, порівняно з попереднім роком, та становила 3%. Слід відзначити, що цей показник є одним із найнижчих серед регіонів. По Україні він складає 13,7%.

На рисунку 2.14 представлені частки домогосподарств, які уклали кредитні договори в рамках механізмів підтримки заходів з енергоефективності в житловому секторі за рахунок коштів державного бюджету (у тому числі із співфінансуванням з місцевих бюджетів) у Запорізькій області та по Україні. З 2019 по 2021 рік частка домогосподарств, які уклали кредитні договори в рамках механізмів підтримки заходів з енергоефективності в житловому секторі за рахунок коштів державного бюджету скоротилася в Запорізькій області на 3,5%; по Україні – на 1,39%. У 2019 році значення цього показника у Запорізькій області було одним з найвищих серед регіонів, а у 2021 році – є одним із найнижчих (рис. 2.14).

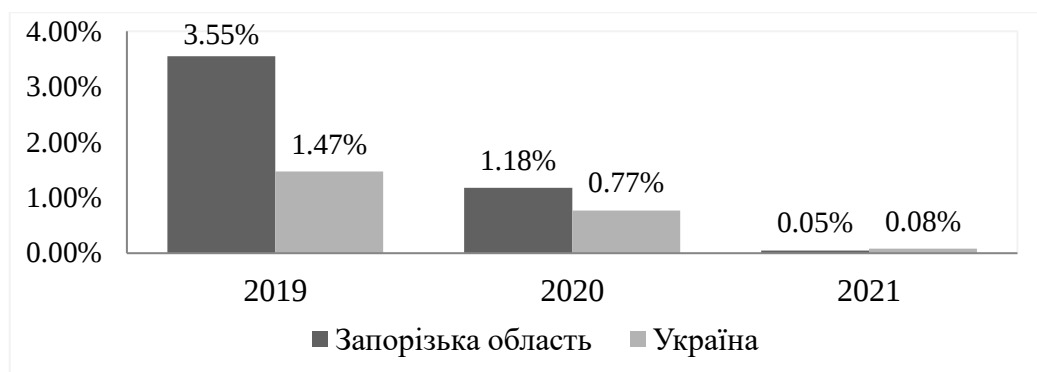

Рис. 2.14 Частки домогосподарств, які уклали кредитні договори в рамках механізмів підтримки заходів з енергоефективності в житловому секторі за рахунок коштів державного бюджету (у тому числі із співфінансуванням з місцевих бюджетів) у Запорізькій області та по Україні, відсотків до загальної кількості домогосподарств регіону (створено автором на основі [36])

З 2019 по 2021 рік частка бюджетних установ регіону, щодо яких у звітному періоді було укладено енергосервісні договори скоротилася у Запорізькій області з 0,13% до 0,00%; по Україні – з 0,24% до 0,01% (табл. 2.29).

Таблиця 2.29

Частки бюджетних установ регіону, щодо яких у звітному періоді було укладено енергосервісні договори у Запорізькій області та по Україні, відсотків до загальної кількості бюджетних установ регіону (створено автором на основі [36])

	Запорізька область	Україна
2019	0,13%	0,24%
2020	0,90%	0,16%
2021	0,00%	0,01%

Слід відзначити, що за цим показником у 2020 році Запорізька область зайняла 1 місце серед регіонів України. А у 2021 році тільки у двох областях України (Чернігівській та Хмельницькій) було укладено енергосервісні договори щодо бюджетних установ регіону.

Таким чином, проаналізувавши економічні показники розвитку господарського комплексу Запорізького регіону слід відзначити, що їх найвищі значення у наступних напрямках:

- економічна та соціальна згуртованість;
- економічна ефективність;
- інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця;
- фінансова самодостатність;
- розвиток інфраструктури.

До напрямів, на які слід звернути увагу та розробити заходи щодо покращення їх показників, належать наступні:

- розвиток малого та середнього підприємництва;
- ефективність ринку праці;
- відновлювана енергетика та енергоефективність.

2.3 Дослідження стану соціальної складової господарського комплексу регіону

Проаналізуємо та проведемо оцінку соціальних показників розвитку господарського комплексу регіону, тобто тих показників, які відображають рівень життя населення регіону.

В таблиці 2.30 представлений рівень зайнятості населення в Запорізькій області та по країні в цілому у 2019-2021 роках.

З таблиці 2.30 видно, що рівень зайнятості населення упродовж трьох років поступово скорочується не тільки у Запорізькій області, а й по країні в цілому. При цьому це стосується усіх категорій населення. Слід відзначити, що значення показників в області та країні залишаються приблизно на одному рівні.

Таблиця 2.30

Рівень зайнятості населення в Запорізькій області та Україні у 2019-2021 роках, % до населення відповідного віку (створено автором на основі [36])

	Запорізька область			Україна		
	у віці 15 років і старше	у віці 15-70 років	працездатного віку	у віці 15 років і старше	у віці 15-70 років	працездатного віку
2019	51,2	58,1	68,5	51,7	58,2	67,6
2020	49,5	56,0	66,5	49,9	56,2	65,6
2021	49,2	55,8	66,8	49,3	55,7	65,3

В таблиці 2.31 представлений рівень безробіття населення в Запорізькій області та по країні в цілому у 2019-2021 роках.

Рівень безробіття в Запорізькій області та Україні є високим. З 2019 по 2021 рік спостерігається зростання цього показника серед усіх категорій населення як в області, так і по країні в цілому. Рівень безробіття у 2021 році в області є вищим, ніж по країні (у віці 15 років і старше – на 1,2%; у віці 15-70 років – на 1,2%; працездатного віку – на 1,1%).

Таблиця 2.31

Рівень безробіття населення в Запорізькій області та Україні у 2019-2021 роках, % до населення відповідного віку (створено автором на основі [36])

	Запорізька область			Україна		
	у віці 15 років і старше	у віці 15-70 років	працездатного віку	у віці 15 років і старше	у віці 15-70 років	працездатного віку
2019	9,4	9,5	9,9	8,2	8,2	8,6
2020	10,6	10,7	11,1	9,5	9,5	9,9
2021	11,0	11,1	11,4	9,8	9,9	10,3

У зв'язку з військовою агресією Росії на території України, ситуація на ринку праці погіршилася. За даними Центру економічної стратегії, 39% українців, які працювали до війни, зараз не мають роботи. Рівень безробіття

майже вдвічі вищий (60%) серед внутрішньо переміщених осіб. Через це на ринку наразі домінують роботодавці - бажаючих працювати майже вдвічі більше, ніж вакансій. При цьому це стосується навіть ринку, який не залежить від фізичних активів та в якому найбільший відсоток компаній, що здійснили релокацію – ІТ [41].

Кількість резюме, розміщених на українських порталах для пошуку роботи все ще на третину вища за рівень до 24 лютого. Кількість пропозицій роботи у 1,5 рази менша, ніж була в період перед вторгненням [41].

Таблиця 2.32

Ринок праці у січні-липні 2021-2022 рр. у Запорізькій області та Україні (створено автором на основі [35])

	Чисельність працевлаштованих безробітних, осіб		Кількість роботодавців, які надали інформацію про вакансії		Кількість вакансій, одиниць		Мають статус безробітного на кінець періоду, осіб		Кількість безробітних на 1 вакансію, осіб	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022
Україна	256677	153110	113303	73622	477053	262442	321233	296668	4	12
Запорізька область	12886	5088	4731	2239	16446	6791	12824	17937	7	28

Проаналізувавши дані таблиці 2.32, бачимо, що чисельність працевлаштованих безробітних у січні-липні 2022 року в порівнянні з відповідним періодом минулого року скоротилася у Запорізькій області на 60,5%, по країні в цілому – на 40,3%. Кількість роботодавців, які надали інформацію про вакансії, теж скоротилася у Запорізькій області на 52,7%, в Україні – на 35%. Кількість вакансій зменшилася в області на 58,7%, в Україні – на 45%. Запорізька область входить до трійки областей, де найбільша кількість безробітних. Кількість людей, що мають статус безробітних у Запорізькій області зросла на 39,9%, а по країні в цілому скоротилася на 7,6%.

Кількість безробітних на 1 вакансію зросла в Запорізькій області з 7 до 28 осіб, в Україні – з 4 до 12.

Таблиця 2.33

Середня заробітна плата у Запорізькій області та Україні у 2020-2022 роках, грн. (створено автором на основі [36])

	Запорізька область	Україна
Січень 2020	10720	10727
Січень 2021	12542	12337
Січень 2022	14510	14577

З таблиці 2.33 видно, що середня заробітна плата у січні 2022 року, порівняно з відповідним місяцем 2020 року, зросла у Запорізькій області на 35,4%, по Україні – на 35,9%. Рівень середньої заробітної плати в області та по країні у цілому приблизно однаковий.

Також на підставі наявних даних офіційної статистики проаналізуємо та проведемо оцінку соціальних показників розвитку господарського комплексу Запорізького регіону за наступними напрямками:

- доступність та якість послуг у сфері освіти;
- доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я;
- соціальний захист та безпека;
- раціональне природокористування та якість довкілля;
- соціально відповідальне (етичне) інвестування.

В таблиці 2.34 представлені показники доступності та якості послуг у сфері освіти.

Таблиця 2.34

Доступність та якість послуг у сфері освіти в Запорізькій області у 2021 році (створено автором на основі [36])

Показник	Значення	Місце серед регіонів України
Частка загальноосвітніх навчальних закладів денної	93,8%	19

Продовження табл. 2.34

форми навчання сільської місцевості, що використовують у навчально-виховному процесі комп'ютерну техніку, підключену до Інтернету, відсотків до загальної кількості таких закладів	93,8%	19
Чисельність дітей у дошкільних навчальних закладах у розрахунку на 100 місць, осіб	106	21
Частка дітей сільської місцевості, для яких організовано підвезення до місця навчання і додому, відсотків до загальної кількості учнів, які того потребують	100%	1
Частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які отримали за результатами зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури 160 балів і вище, відсотків до загальної кількості учнів, що проходили тестування з української мови та літератури	19,6%	24
Частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які отримали за результатами зовнішнього незалежного оцінювання з іноземної мови 160 балів і вище, відсотків до загальної кількості учнів, що проходили тестування з іноземної мови	25,5%	19
Питома вага дітей, охоплених позашкільною освітою, відсотків до загальної кількості дітей шкільного віку	55,6%	10

На початок 2020/2021 навчального року частка загальноосвітніх навчальних закладів денної форми навчання сільської місцевості, що використовують у навчально-виховному процесі комп'ютерну техніку, підключену до Інтернету у Запорізькій області становила 93,8%. По Україні цей показник склав 96,3%.

Станом на 01.01.2021 року Запорізька область є однією з областей, де зафіксовано найбільший дефіцит місць у дошкільних навчальних закладах (106 осіб у розрахунку на 100 місць). В середньому по країні цей показник склав 98 осіб.

У 2020/2021 та 2021/2022 навчальних роках у Запорізькій області частка дітей сільської місцевості, для яких організовано підвезення до місця навчання і додому становила 100%. Тобто підвезення дітей сільської місцевості до місця навчання і додому було забезпечено в повній мірі. У 2020/2021 навчальному році по Україні цей показник становив 97,9 %, а у 2021/2022 навчальному році він знизився до 95,7 %.

Незважаючи на те, що у 2020/2021 навчальному році, порівняно з попереднім, частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які отримали за результатами зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури 160 балів і вище у Запорізькій області зросла на 0,6%, регіон має одне з найнижчих значень цього показника (19,6%). Щодо іноземної мови у Запорізькій області частка випускників скоротилася на 0,7% та склала 25,5%, по Україні – на 1,6% і склала 29,2% (табл. 2.35).

Таблиця 2.35

Частки випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які отримали за результатами зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури, іноземної мови 160 балів і вище, відсотків до загальної кількості учнів, що проходили тестування з української мови та літератури, іноземної мови в Запорізькій області та Україні (створено автором на основі [36])

	Запорізька область		Україна	
	2019/2020	2020/2021	2019/2020	2020/2021
Українська мова та література	19%	19,6%	25,7%	25,3%
Іноземна мова	26,2%	25,5%	30,8%	29,2%

У 2021 році питома вага дітей, охоплених позашкільною освітою (до загальної кількості дітей шкільного віку) у Запорізькій області становила 55,6%. Це на 1,6% більше, ніж в середньому по країні (54%).

Слід відзначити, що освітня інфраструктура Запорізького регіону є розвиненою. Станом на 2021 рік в області нараховується 511 закладів дошкільної освіти, в яких навчається 45340 дітей; 496 закладів загальної середньої освіти (170,4 тис. осіб); 37 закладів професійної (професійно-технічної) освіти (13,8 тис. учнів); 14 закладів вищої освіти (46 тис. студентів).

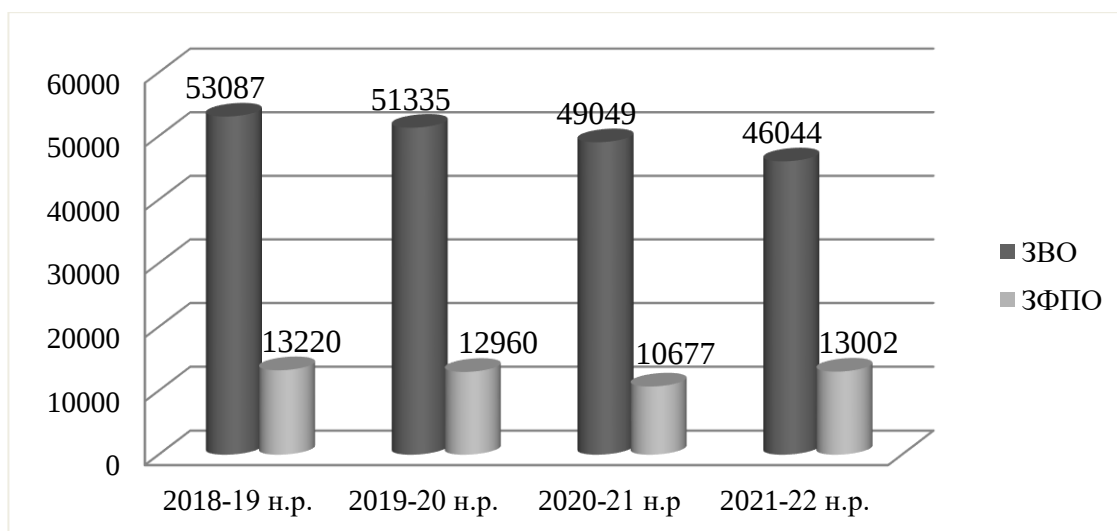

Рис. 2.14 Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти та закладах фахової професійної освіти в Запорізькій області (створено автором на основі [34])

З рис. 2.14 видно, що з 2018 – 2019 н.р. зменшується кількість студентів у закладах вищої освіти. До 2021-2022 н.р. така тенденція була характерна і для закладів фахової професійної освіти, але у 2021-2022 н.р. чисельність студентів ЗФПО майже досягла рівня 2018-2019 н.р.

Матеріально-технічне забезпечення освітніх закладів Запорізької області є недостатнім. В регіоні не вистачає можливостей інфраструктури інтеграції освіти, науки та бізнесу.

В таблиці 2.36 представлені показники доступності та якості послуг у сфері охорони здоров'я.

Таблиця 2.36

Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я у Запорізькій області (створено автором на основі [36])

Показник	Рік	Значення	Місце серед регіонів України
Загальний коефіцієнт смертності на 1 тис. осіб наявного населення	2021	21,6	22
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	2020	70,83	16

Продовження табл. 2.36

Кількість живонароджених на 1 тис. осіб наявного населення, проміле	2021	5,8	21
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів на 10 тис. осіб населення, відвідувань за зміну	2020	224	15
Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом активного туберкульозу на 100 тис. осіб населення, осіб	2020	41,3	19

У 2021 році, порівняно з попереднім роком, загальний коефіцієнт смертності у Запорізькій області збільшився з 17,5 до 21,6 на 1 тис. осіб наявного населення. Слід зазначити, що це значення перевищує загальноукраїнський показник, який теж збільшився з 15,9 у 2020 році до 18,5 у 2021 році (табл. 2.37).

Таблиця 2.37

Загальний коефіцієнт смертності на 1 тис. осіб наявного населення в Запорізькій області та Україні (створено автором на основі [36])

Рік	Запорізька область	Україна
2019	17,5	15,9
2020	21,6	18,5

Середня очікувана тривалість життя при народженні у 2020 році, порівняно з 2019, скоротилася у Запорізькій області з 71,39 до 70,83 років; в цілому по країні – з 72,01 до 71,35 років.

У 2021 році кількість живонароджених на 1 тис. осіб наявного населення у Запорізькій області скоротилася до 5,8‰ проти 6,3‰ у 2020 році. Цей показник є одним із найнижчих по Україні. В середньому по країні теж спостерігається зниження цього показника з 7,8‰ у 2020 році до 7,3 ‰ у 2021 році.

У 2020 році у Запорізькій області планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів на 10 тис. осіб населення склала 224 відвідувань за зміну; в середньому по країні – 224,3 відвідування. У 2019 році у Запорізькій

області цей показник становив 225,8 відвідувань за зміну, по країні – 220,5 відвідувань за зміну.

У 2020 році, у порівнянні з минулим роком, кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом активного туберкульозу на 100 тис. населення у Запорізькій області зменшилася на 29,3% (з 58,4 до 41,3 осіб), в цілому по країні – на 30,2% (з 49,3 до 34,4 осіб) (табл. 2.38).

Таблиця 2.38

**Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом
активного туберкульозу на 100 тис. осіб населення, осіб у Запорізькій
області та Україні (створено автором на основі [36])**

	Запорізька область	Україна
2019	58,4	49,3
2020	41,3	34,4

Медична інфраструктура Запорізької області представлена п'ятьма госпітальними округами, в яких функціонують 497 лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів та 79 лікарняних закладів. Слід відзначити, що кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів збільшилася з 291 у 2012 році до 497 у 2017 (темпи зростання становили – 1,7 рази).

Значення таких регіональних показників, як: кількість лікарняних ліжок в розрахунку на 10 тис. населення та кількість лікарів усіх спеціальностей є вищими, ніж середньодержавні (на 11,3% та 14,4% відповідно).

Порівнюючи із загальноукраїнськими показниками, у Запорізькій області спостерігається достатньо високий рівень захворюваності населення, а саме: новоутвореннями, хворобами нервової системи та органів дихання (табл. 2.39). Необхідною є активізація профілактичних заходів за цими напрямками.

Таблиця 2.39

Захворюваність населення в Україні та Запорізькій області (створено автором на основі [36])

	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань, тис.									
	Усього	у тому числі								
		новоутворення	хвороби нервової системи	хвороби системи кровообігу	хвороби органів дихання	хвороби шкіри та підшкірної клітковини	хвороби кістково-м'язової системи і сполучної тканини	хвороби сечостатевої системи	уроджені аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення	травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин
Україна	26615	66	36	781	12037	564	1218	724	47	1697
Запорізька область	1011,7	5,3	6,9	0,9	508,6	8,3	41,3	63,9	1,8	63,3

В таблиці 2.40 представлені показники соціального захисту та безпеки у Запорізькій області у 2021 році.

Таблиця 2.40

**Соціальний захист та безпека у Запорізькій області у 2021 році
(створено автором на основі [36])**

Показник	Значення	Місце серед регіонів України
Рівень охоплення соціальними послугами осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, територіальними центрами соціального обслуговування, відсотків до загальної кількості таких осіб	97,86%	16
Питома вага дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються у сімейних формах виховання у загальній кількості дітей даної категорії, відсотків	89,2%	21
Кількість кримінальних правопорушень, вчинених проти життя та здоров'я особи, на 10 тис. осіб населення, одиниць	7	5

У 2021 рівень охоплення соціальними послугами осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, територіальними центрами соціального

обслуговування, у порівнянні з показником 2020 року, у Запорізькій області зменшився на 1,5% (з 99,36% до 97,86%) . В цілому по країні цей показник становив 97,24 % (у 2020 році – 97,25 %).

У 2021 році питома вага дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються у сімейних формах виховання у загальній кількості дітей даної категорії у Запорізькій області склала 89,2%. Це один із найнижчих показників серед регіонів. В цілому по країні цей показник становив 92,8%.

У 2021 році Запорізькій області та по країні в цілому спостерігається позитивна динаміка щодо зниження кількості кримінальних правопорушень, у порівнянні з показниками 2020 року. У 2021 році цей показник склав у Запорізькій області – 7 одиниць у розрахунку на 10 тис. осіб населення, по Україні – 8 одиниць. У 2020 році 8 та 9 одиниць у розрахунку на 10 тис. осіб населення відповідно.

Для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю в області функціонують 11 будинків-інтернатів. З 2014 по 2018 рр. кількість дитячих будинків сімейного типу та чисельність їх вихованців збільшилися у 2,2 рази; кількість прийомних сімей - на 4 %, а вихованців в них - на 10,4 % . В п'ятих центрах соціально-психологічної реабілітації дітей кількість вихованців за цей період збільшилася в 2,3 рази (рис. 2.15).

Для майбутнього розвитку та підвищення ефективності функціонування соціальної інфраструктури області необхідно проводити модернізацію об'єктів та покращувати їх інвестиційну привабливість.

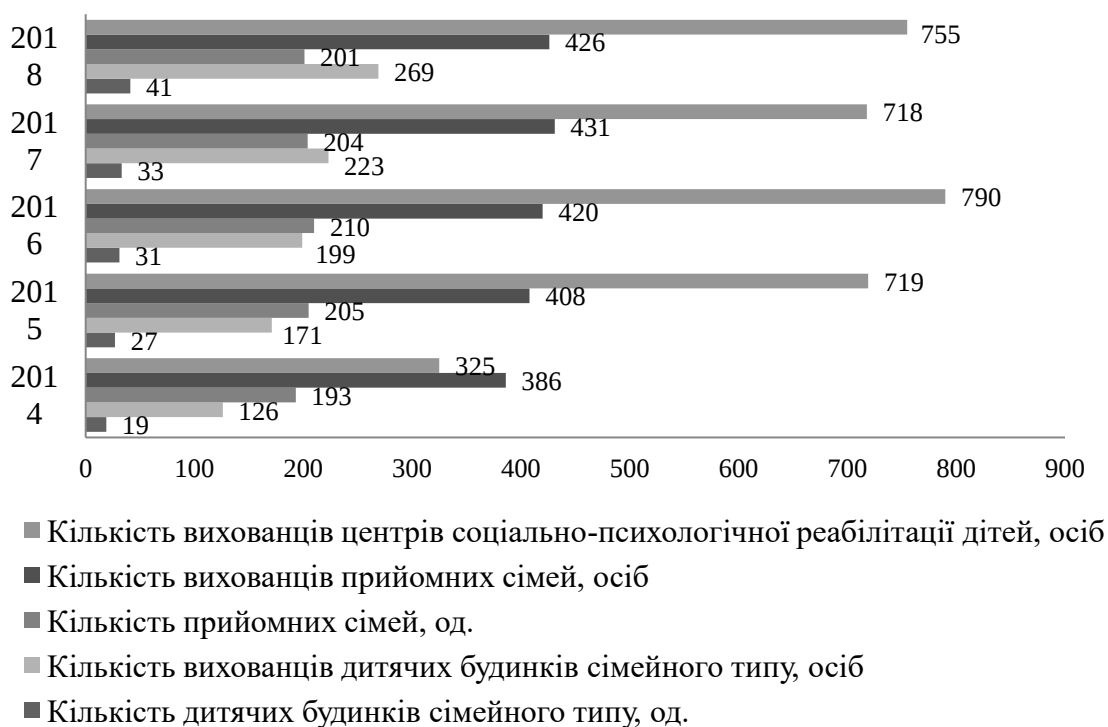

Рис. 2.15 Динаміка показників соціального захисту Запорізького регіону у 2014-2018 рр. (створено автором на основі [34])

В таблиці 2.41 представлені показники раціонального природокористування та якості довкілля Запорізької області.

Таблиця 2.41

Раціональне природокористування та якість довкілля в Запорізькій області (створено автором на основі [36])

Показник	Рік	Значення	Місце серед регіонів України
Темп зростання (зменшення) викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення, відсотків до попереднього року	2020	90,7%	9
Темп зростання (зменшення) викидів забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення, відсотків до попереднього року	2021	98,6%	2
Частка відходів, видалених у спеціально відведені місця чи об'єкти або спалених (без отримання енергії), у загальному обсязі утворених відходів, відсотків	2020	25,9%	5

Продовження табл. 2.41

Частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів, у загальній кількості населених пунктів регіону, відсотків	2020	1,9%	19
--	------	------	----

У 2020 році, порівняно з попереднім, викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення зменшилася у Запорізькій області на 9,3%; по країні в цілому – на 8,4% (табл. 2.38).

У 2021 році, порівняно з 2020 роком, викиди забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення зменшилися в Запорізькій області на 1,4%. По Україні цей показник зріс на 8,7% (табл. 2.42).

Таблиця 2.42

Темпи зростання (зменшення) викидів забруднюючих речовин стаціонарними та пересувними джерелами забруднення у розрахунку на одиницю населення, відсотків до попереднього року у Запорізькій області та Україні (створено автором на основі [36])

	Стаціонарними джерелами		Пересувними джерелами	
	2019	2020	2020	2021
Запорізька область	100,3%	90,7%	89,4%	108,7%
Україна	98,6%	91,6%	89,4%	98,6%

Частка відходів, видалених у спеціально відведені місця чи об'єкти або спалених (без отримання енергії) у Запорізькій області в 2020 році склала 25,9% (на 1,8% більше, ніж у 2019 році). В середньому по країні цей показник склав 59,7% (на 5,5% більше, ніж у 2019 році).

У Запорізькій області частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів, у загальній кількості населених пунктів регіону, має одне з найнижчих значень серед регіонів. У 2020 році вона склала 1,9% (у 2019 – 1,7%). По Україні цей показник збільшився з 5,1% у 2019 році до 5,8% у 2020 році.

Рівень техногенної навантаженості Запорізького регіону є одним з найбільшим по Україні. Область входить до п'ятірки найбільш забруднених в країні. Промислова спрямованість регіону призводить до великої кількості викидів небезпечних речовин у повітря, ґрунти та водойми, а також значного накопичення промислових відходів.

З 2017 по 2020 рр. кількість викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел у Запорізькій області та по Україні в цілому поступово знижується (рис. 2.16).

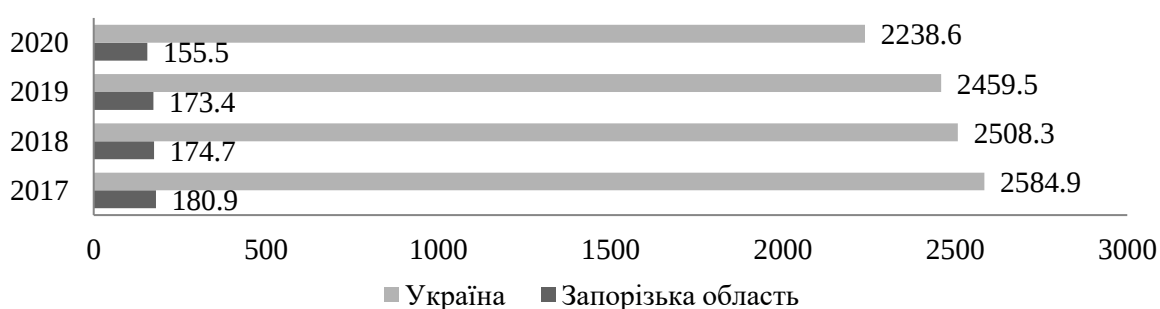

Рис. 2.16 Динаміка викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел по Україні та в Запорізькій області за 2017-2020 рр, тис.т (створено автором на основі [36])

В Запорізькій області до основних забруднюючих речовин, які стаціонарні джерела викидають в атмосферу, відносяться: метали та їх сполуки (свинець, мідь, нікель, хром, цинк, арсен), метан, неметанові леткі органічні сполуки, оксид вуглецю, діоксид та інші сполуки сірки, сполуки азоту (діоксин азоту, оксид азоту, аміак), речовини у вигляді твердих суспендованих частинок, стійкі органічні забруднювачі, діоксид вуглецю. У 2020 році обсяги викидів цих речовин склали 155482,6 т (це 89,7% до 2019 року). Найбільші частки у структурі викидів належать діоксиду та іншим сполукам сірки (43,4% - 67508,5 т); оксиду вуглецю (31,9% - 49625,2 т) та сполукам азоту (16,3% - 25331,7 т).

Енергетика найбільше забруднює атмосферне повітря області. Вона здійснює 90,6% викидів, а виробництво – 8,8% (рис. 2.17).

Рис. 2.17 Структура викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за категоріями джерел викидів у Запорізькій області за 2020 рік (створено автором на основі [34])

При оцінюванні соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону необхідно врахувати соціально відповідальне (етичне) інвестування в проектах регіонального розвитку.

Наразі в Україні ринок соціально відповідального інвестування знаходиться на стадії формування. Передумови розвитку соціально-відповідального інвестування є досить слабкими. Це зумовлено нерозвиненістю фінансового ринку загалом, низькою фінансовою грамотністю населення, сприйняттям корпоративної соціальної відповідальності лише як інструменту PR, відсутністю систематичної стандартизованої соціальної звітності у компаній. Натомість інтерес до соціально-відповідального інвестування в Україні поступово зростає.

В 2020 році з ініціативи президента України Володимира Зеленського стартувала реалізація проекту «Велике будівництво». Це яскравий приклад соціально відповідального інвестування на державному рівні.

Велике будівництво – державний проект з модернізації інфраструктури України. Програма включає заходи щодо будівництва, ремонту доріг, шкіл, дитячих садків, медичних установ, спортивних споруд, культурних об'єктів.

Проект передбачає будівництво енергоефективних об'єктів соціальної інфраструктури у містах та селах, ремонт доріг державного та місцевого значення, зведення та реконструкцію мостів [50].

У 2021 році в рамках програми в Запорізькій області було реалізовано ряд проектів у різних сферах. Було збудовано та реконструйовано 35 об'єктів, 31 спортивний майданчик, 29 активних парків; було відремонтовано понад 300 км доріг; було збудовано 16 сільських амбулаторій та 7 сучасних медичних відділень у медичних закладах. Але головним об'єктом програми «Великого будівництва» є будівництво мостів через Дніпро.

У Запоріжжі на острові Хортиця в рамках проекту «Велика реставрація» були оновлені одразу чотири об'єкти: Музей історії козацтва, Курган Єдності, "Козаче коло" та інфраструктурні споруди з метою перетворення острова на один із ключових туристичних «магнітів» усієї України.

На Хортиці планується створення нових об'єктів, серед яких музей судноплавства, сучасна інфраструктура для піших і вело туристів. Також необхідно розвивати і водні маршрути.

Наразі реалізується великий проект створення із Запорізької обласної лікарні медичного хабу. В його складі будуть ресурси медичних закладів, що дозволить створити комфортні умови для пацієнтів, об'єднати науку і медичну практику.

На Інвестиційному порталі Запорізької області представлено 61 проект, інвестування в одну чверть з яких є соціально відповідальним, тобто дозволяє реалізувати дві основні цілі: економічну, у вигляді очікуваної прибутковості, та соціальну – у вигляді участі у вирішенні найбільш значимих з погляду інвестора соціальних, екологічних та інших проблем сучасного суспільства.

Знаковим інвестиційним проектом у регіоні є будівництво найбільшого у Європі парку наземних вітрових електростанцій потужністю 500 МВт, який реалізує компанія «EuroCare». Загальний обсяг інвестицій у проект становить 1 млрд. доларів [17].

Запорізькій ВЕС буде виробляти достатні обсяги чистої, відновлюваної незалежної електроенергії для 200 тис. домогосподарств України, що стане суттєвим внеском у справу досягнення енергетичної незалежності України та компенсує 4860000 т викидів вуглецю [88].

«Еуросаре» неухильно дотримується міжнародних стандартів розвитку вітрових електростанцій як щодо захисту навколишнього середовища, так і корпоративної соціальної відповідальності. У процесі розвитку Запорізької ВЕС це відображається у розумінні значення міжнародних коридорів міграції птахів та вжиття відповідних заходів (розміщення наших вітряних турбін на відстані понад 20 км на північ від важливого міжнародного коридору міграції птахів уздовж узбережжя Азовського моря), а також у збільшенні втричі встановленого законодавства відстань від наших вітряних турбін до кордонів населених пунктів [88].

Цей проект є соціально відповідальним. Він сприяє енергетичній незалежності України, збереженню природного довкілля, є вигідним для місцевих партнерів – громадян України у Мелітопольському та Приазовському районах та для акціонерів та інвесторів «Еуросаре».

Ще одним прикладом соціально відповідального інвестування є проект будівництва сонячної електростанції потужністю 12 МВт у Бердянську, де інвестором виступила турецька компанія. Станція включатиме близько 40000 сонячних панелей, які встановлять на ділянці площею 21 га. У реалізацію проекту буде інвестовано близько 15 млн. доларів [17].

Соціально відповідальним є проект будівництва біодизельного заводу на території Токмацького району Запорізької області. Розвиток власної сировинної бази та отримання незалежності від імпоротної сировини стає можливим завдяки використанню ріпаку та сприятиме розвитку сільського господарства в комплексі. Проектований комплекс буде виробляти не тільки біодизельне паливо, але і шрот, надзвичайно корисний компонент для комбікорму, що, в свою чергу, дає добрий поштовх для розвитку тваринництва. Біодизель не

завдає шкоди навколишньому середовищу та розпадається практично повністю. При горінні він виділяє мінімальну кількість токсичних відходів (сірку, свинець), виділення вуглекислоти знижується. Висока температура спалаху (120-130 градусів Цельсія) робить нове паливо значно безпечнішим за його нафтові аналоги [17].

При повному завантаженні комплекс повинен приймати для переробки 250000 тонн насіння олійних і виробляти 100000 тонн біодизеля, 150 000 тонн гранульованого шроту, 12400 тонн гліцерину і 2300 тонн добрив на рік [17].

На території Запорізької області реалізується невелика кількість соціально відповідальних проектів, але інститут соціально відповідального інвестування тільки формується та інтерес до соціально відповідального інвестування зростає. На жаль, військова агресія Російської Федерації на території України призупинила реалізацію багатьох соціально відповідальних проектів.

Таким чином, проаналізувавши соціальні показники розвитку господарського комплексу Запорізького регіону слід відзначити, що їх найвищі значення у наступних напрямках:

- доступність та якість послуг у сфері освіти;
- соціальний захист та безпека.

До напрямів, на які слід звернути увагу та розробити заходи щодо покращення їх показників, належать наступні:

- ринок праці;
- доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я;
- раціональне природокористування та якість довкілля;
- соціально відповідальне інвестування.

Висновки до розділу 2

Було визначено, що господарський комплекс Запорізького регіону робить значний внесок у національну економіку України. Зазначено, що найважливішим видом економічної діяльності регіону є промисловість. Запорізька область є центром чорної та кольорової металургії, машинобудування, а також одним з найбільших виробників сільськогосподарської продукції. Показники інших галузей матеріального виробництва (рибного господарства, будівництва) мають досить непогані значення та місця у рейтингу серед регіонів України. У сфері підприємництва, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, капітальних інвестицій Запорізький регіон показує гідні результати. Нематеріальне виробництво (невиробнича сфера) та інфраструктура регіону мають великий потенціал, проте потребують модернізації, покращення інвестиційної привабливості та більш ефективного використання.

Проаналізовано економічні показники розвитку господарського комплексу Запорізького регіону. Зазначено, що їх найвищі значення у наступних напрямках:

- економічна та соціальна згуртованість;
- економічна ефективність;
- інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця;
- фінансова самодостатність;
- розвиток інфраструктури.

До напрямів, на які слід звернути увагу та розробити заходи щодо покращення їх показників, належать наступні:

- розвиток малого та середнього підприємництва;
- ефективність ринку праці;
- відновлювана енергетика та енергоефективність.

Проаналізовано соціальні показники розвитку господарського комплексу Запорізького регіону. Було наведено, що їх найвищі значення у наступних напрямках:

- доступність та якість послуг у сфері освіти;
- соціальний захист та безпека.

До напрямів, на які слід звернути увагу та розробити заходи щодо покращення їх показників, належать наступні:

- доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я;
- раціональне природокористування та якість довкілля;
- соціально відповідальне інвестування.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

3.1 Визначення стимулів соціально-економічного розвитку господарського комплексу Запорізького регіону

На думку Патріції Кеннетт, стимул в економіці – будь-який чинник (фінансовий або не фінансовий), який забезпечує мотив для певної дії або вважається причиною надання переваги одному рішення перед альтернативними [73]. Тобто це фінансові або не фінансові спонукання людей вчинити певним чином.

Економічне стимулювання являє собою комплекс заходів з метою відновлення та сприяння економічному зростанню в усіх сферах господарського комплексу регіону [82] .

Політика стимулювання обов'язково повинна відповідати місцевим, регіональним та національним цілям. Місцевим органам влади потрібно взяти на себе зобов'язання зробити інформацію про стимули публічною та прозорою, а також систематично проводити ретельний аналіз та оцінку їхнього впливу на господарський комплекс регіону. З метою усунення диспропорцій у можливостях стимулювання повинне бути збалансованим.

На думку Рогова В. Г., до чинників економічного стимулювання належать: використання системи правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва, успішне розв'язання технічних, економічних, соціальних чи екологічних проблем суспільства, видів економічної діяльності, підприємств [53].

Наразі в умовах воєнного стану та Європейської інтеграції необхідно сконцентруватися на відбудові економіки України та господарських комплексів

її регіонів. Для цього, перш за все, потрібно розробити ефективні заходи щодо стимулювання їх соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку.

На рисунку 3.1 представлені напрями стимулів для соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку господарського комплексу Запорізького регіону.

Рис. 3.1 Напрями стимулів соціально-економічного відновлення та розвитку господарського комплексу Запорізького регіону [82]

Підтримка бізнесу та захист вітчизняного виробника є вкрай важливими. Варто стимулювати зацікавленість робітників та виробників залишатися в країні, адже їхня праця та сплата податків роблять їх гравцями української економіки, підвищують економічну стійкість та спроможність протистояти агресору [82].

До стимулів щодо підтримки бізнесу та захисту вітчизняного виробника належать наступні:

- дешеві позики для цільового кредитування бізнесу та галузей економіки, що найбільше постраждали під час війни (аграрний сектор, металургія, будівництво, логістика, сфера послуг);

- удосконалення механізму державно-приватного партнерства та залучення бізнесу до відновлення інфраструктури та стабілізації економіки шляхом спрощення дозвільних та регулюючих процесів, а також фінансової компенсації державою можливих ризиків;

- податкові пільги та випуск воєнних бондів з можливістю інвестування для іноземців;

- фінансова підтримка підприємств критичної інфраструктури з метою виплати заробітної плати персоналу та отримання можливості проводити ремонти після руйнування від бойових дій;

- фінансування виробництва товарів, призначених для благодійності;

- спрощення процедур імпорту технологій та обладнання тощо [82].

В період війни діяльність інвесторів уповільнилася, більшість з них не готові розглядати нові проекти. Галузі, які залучали найбільше інвестицій до війни (нерухомість та агросектор), втратили інвестиційне лідерство та майже не фінансуються. Наразі інвестори активно вкладають кошти лише в ІТ-індустрію. За даними Національного банку України, обсяг експортних надходжень ІТ-сектору у першому кварталі 2022 р. становив 2 млрд доларів, що на 500 млн доларів більше, ніж у відповідному періоді 2021 р. [39].

Стимули щодо залучення інвестицій в розвиток регіону мають бути спрямовані на вирішення трьох основних завдань:

- створення сприятливого інвестиційного клімату;

- ефективна та доцільна організація державного впливу на інвестиційні процеси;

- залучення додаткових інвестиційних ресурсів [82].

Для залучення іноземних інвестицій і отримання від них вигоди у вітчизняній економіці регуляторні дії приймаючої країни та ділового сектору повинні базуватися на принципах прозорості та недискримінації [82].

Сприятливий інвестиційний клімат, який впливає на здатність регіону та країни залучати інвестиції та отримувати вигоди від них, є надзвичайно важливим не тільки для іноземних, але й для внутрішніх інвесторів. Таким чином, замість того, щоб пропонувати вузько визначену політику щодо залучення прямих іноземних інвестицій, привабливі умови для інвесторів повинні розглядатися як частина загальної промислової політики країни і бути доступними на рівних умовах для всіх інвесторів, як іноземних, так і вітчизняних. Також, стимули повинні бути зосереджені на тих видах діяльності, які створюють найбільший потенціал для побічних ефектів, включаючи зв'язки між іноземними та вітчизняними компаніями, освіту, професійну підготовку та НДДКР.

Інвестори повинні мати чітке розуміння середовища, в якому будуть працювати, а також гарантії щодо захисту капіталу. Крім того, відсутність прозорості може призвести до незаконних та інших неетичних дій, які послаблюють бізнес-середовище регіону та країни у цілому, псують їх репутацію [82].

У цьому контексті до стимулів можна віднести наступні:

- антикорупційна програма, вдосконалена нормативно-правова база (наприклад, щодо захисту інтелектуальної власності, конкуренції та фінансової звітності) – сприятимуть динамічному та добре функціонуючому бізнес-середовищу. Така політика допоможе створити сприятливий інвестиційний клімат через вплив на прозорість та перетворення тіньової частини економіки на відкриту;
- процедури щодо забезпечення виконання принципу недискримінації на всіх рівнях влади та державного управління. Чесна конкуренція має суттєве значення для сталого економічного зростання та ефективного розподілу

ресурсів, тож уряд повинен обов'язково ставитися неупереджено як до іноземців, так і до діючих підприємств, що належать громадянам України.

- безкоштовні перекази, пов'язані з інвестиціями, та гарантування захисту від втрати капіталу;

- підвищення якості відповідної інфраструктури;

- підвищення рівня освіти національної робочої сили – сприятиме розвитку людського капіталу. Формування soft skills, окрім базової освіти, має спиратися не на короткострокові потреби іноземних підприємств, а на необхідні компетенції в економіці країни. Також для здоров'я робочої сили необхідно сприяти розвитку та модернізації медичної інфраструктури з впровадженням концепції wellness [82].

Фінансові субсидії та податкові пільги можуть або доповнювати вже привабливе інвестиційне середовище, або компенсувати певні недоліки ринку, які неможливо усунути іншим шляхом. Обов'язково необхідно проводити відповідні заходи загальної політики.

Збільшення експорту є важливим напрямом стимулювання, адже завдяки йому країна отримує валютні надходження, створюються робочі місця, розширюються підприємства, зменшується залежність від іноземних товарів. Тобто збільшення експорту сприяє загальному економічному зростанню.

Стимули, представлені на рис. 3.2, не тільки сприятимуть збільшенню експорту, але підвищать конкурентоспроможність національної продукції на світовому ринку.

Рис. 3.2 Стимули для збільшення експорту (створено автором на основі [82])

Ефективно функціонуючий ринок праці є передумовою для повного використання потенціалу створення робочих місць в економіці, а також важливим чинником для підвищення загальної економічної продуктивності. Війна чинить негативний вплив на ринок праці. Швидкі структурні зміни, що відбуваються, створюють нові виклики щодо дефіциту робочих місць та невідповідності навичок у різних секторах та регіонах.

До стимулів підтримки ринку праці можна віднести:

- безкоштовне проходження професійного навчання та підвищення кваліфікації;
- залучення безробітного населення до оплачуваних робіт в установах комунальної сфери;
- фінансування проектів щодо підвищення кваліфікації та надання реальної можливості працевлаштування;
- безкоштовні онлайн-консультації для учасників ринку праці під керівництвом сертифікованих кар'єрних консультантів;
- допомога роботодавцям з витратами на навчання працівників та іншу підтримку, пов'язану з готовністю до роботи [82].

В умовах повномасштабної війни активна взаємодія науки та бізнесу підтримує нашу державу та підвищує її обороноздатність. Доволі високий науковий та інтелектуальний потенціал Запорізького регіону потребує достатньої кількості ресурсів не тільки для використання, але й для створення власних передових технологій та досягнень науково-технічного прогресу.

На інноваційній платформі «Наука та бізнес», що була створена ще до війни, наразі є 86 пропозицій щодо впровадження наукових досліджень і 26 пропозицій співпраці, серед яких є ті, що спрямовані на підтримку країни в умовах воєнного стану [40].

До пропозицій українських вчених відносяться наступні:

- розробка удосконаленої форми взуттєвої колодки з підвищеними комфортними властивостями для військового взуття на основі результатів 3D досліджень стоп військовослужбовців і мобілізованих осіб;

- виготовлення біонічних протезів верхньої та нижньої кінцівок людини;

- створення трикотажних полотен для виготовлення комплектуючих елементів бронезахисту з використанням високомолекулярної поліетиленової нитки підвищеної міцності, а також створення трикотажу з прогнозованими властивостями, зокрема, з ефектом збереження тепла чи відведення пароподібної вологи [40].

До наукових розробок, спрямованих на забезпечення паливно-енергетичної незалежності нашої держави, належать наступні:

- створення комплексу з виробництва рідкого біопалива шляхом переробки мікроводоростей власної культивуації;

- створення промислової плантації з вирощування міскантусу з виробництвом енергетичної тріски, яка використовуватиметься в якості палива чи сировини для виробництва паливних гранул (пелет) і брикетів тощо;

- виготовлення композиційного палива з техногенних відходів вуглевидобувної, деревообробної, целюлозно-паперової та сільськогосподарської галузей [40].

До стимулів, які сприятимуть розвитку науки, технологій та інновацій належать наступні:

- розширення взаємодії між промисловістю та наукою, а також зменшення бар'єрів, що блокують їхню співпрацю. Підприємства, які співпрацюють з наукою, підвищують свою здатність реалізовувати більш радикальні інновації та впроваджувати нові продукти. Науково-ділові відносини можуть виникати як між окремими організаціями (наприклад, університетами та підприємствами), так і всередині певних організацій (наприклад, контрактні дослідні установи, орієнтовані на прибуток);

- фінансова підтримка інновацій за рахунок бюджетів усіх рівнів та коштів позабюджетних фондів сприяння інноваційному розвитку;
- удосконалення захисту інтелектуальної власності;
- підвищення кваліфікації наукових працівників, що сприятиме покращенню кадрового потенціалу;
- сприяння розвитку та підтримка дослідно-конструкторських, науково-дослідних, дослідно-технологічних та інші інноваційних організацій;
- розвиток мережі національних науково-дослідних установ, навчально-наукових лабораторій, дослідницьких центрів;
- удосконалення механізму державно-приватного партнерства;
- підтримка виконання регіональних інноваційних проектів;
- залучення до співпраці іноземних спеціалістів, експертів;
- інвестиційні пільги, гранти на модернізацію, субсидії;
- імпорт стратегічних технологій [82].

З метою соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку господарського комплексу Запорізького регіону необхідним є визначення стимулів щодо захисту довкілля.

Наразі окрім великої кількості промислових викидів та відходів, надзвичайно серйозну шкоду на навколишнє середовище завдають також бойові дії. Відбувається руйнування екосистеми, забруднення водних ресурсів та ґрунтів, скорочення біорізноманіття. До того ж, шкода навколишньому середовищу та зміна погодних умов впливають на врожаї.

Надзвичайно важливо розробити ефективну систему моніторингу стану навколишнього середовища, яка б дозволила визначити реальну кількість завданої шкоди, а також план заходів щодо відновлення та збереження довкілля [82].

На даний момент вкрай необхідно мінімізувати кількість викидів забруднюючих речовин, які здійснюють підприємства. До стимулів захисту навколишнього середовища можна віднести наступні:

- підвищення податків та зборів на забруднюючі викиди або відходи для зменшення їх загальної кількості. Завдана шкода навколишньому середовищу та здоров'ю населення може бути значно більшою, ніж розмір податків. Проте при відсутності податків та зборів у підприємств не буде економічних стимулів для боротьби із забрудненням;

- фінансова державна підтримка діяльності підприємств, що є екологічно чистою: кредити під низький відсоток, найкращі податкові умови, гранти та мандати на закупівлі;

- субсидії на боротьбу із забрудненням навколишнього середовища (винагорода забруднювачів за скорочення викидів);

- пільги щодо сплати податків підприємств, що виробляють, проводять монтаж та обслуговують природоохоронне обладнання;

- репутаційні стимули - створення рейтингів підприємств, в яких будуть висвітлені екологічні показники, дозволить визнати та нагородити зразкові підприємства, а також виявити компанії з найгіршими результатами. Саме репутація може бути рушійною силою стимулювання захисту навколишнього середовища. Розробка та створення цих стимулів не потребують високих витрат, також вони легко адаптуються. Репутаційні стимули мотивують компанії до кращих екологічних показників через піклування про свій імідж як всередині для своїх співробітників, так і ззовні для своїх клієнтів, інвесторів, конкурентів та ділового співтовариства. Бажання компаній бути визнаними кращими за конкурентів, не опинитися в кінці рейтингу, надати клієнтам та/або інвесторам чітку інформацію про екологічну ефективність, зменшити свій вплив на навколишнє середовище – все це може стати потужним рушійним фактором. Різноманітність мотивацій робить репутаційні стимули ефективними [82].

Визначення та використання стимулів потребує соціально відповідальне інвестування, яке наразі дедалі більше розповсюджується.

Його розвиток не тільки дає інвесторам можливість брати участь у зростанні ринку відповідно зі своїми цінностями та дозволяє їм здійснювати реальний вплив на соціальну і екологічну структуру бізнесу окремих компаній та цілих галузей, але й робить бізнес і ринки більш прозорими. Соціально відповідальний інвестор отримує не лише дохід, але й можливість зробити внесок у збереження планети чистою, здоровою і безпечною сьогодні і в майбутньому [30].

До стимулів формування на подальшого розвитку інституту соціально відповідального інвестування можна віднести наступні:

- державна підтримка процесу соціально-відповідального інвестування;
- створення фондів соціально-відповідального інвестування;
- стандартизований зміст звітності про соціально-відповідальні інвестиції для різних фінансових та підприємницьких установ;
- заходи для українських бізнесових кіл щодо усвідомлення ними важливості та доцільності соціально-відповідального інвестування [82].

Отже, з метою відбудови економіки України та господарських комплексів її регіонів надзвичайно важливо визначити стимули соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку, а також розробити відповідні заходи щодо їх впровадження. До напрямів стимулів належать наступні:

- підтримка бізнесу та виробництва;
- залучення інвестицій;
- збільшення експорту;
- підтримка ринку праці;
- розвиток науки, технологій та інновацій;
- захист навколишнього середовища;
- формування інституту соціально відповідального інвестування.

Своєчасне та скоординоване проведення запропонованих заходів щодо впровадження стимулів соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку сприятиме підвищенню обороноздатності нашої держави,

запобіганню надмірних економічних потрясінь, а також максимально прискорить відбудову господарського комплексу Запорізького регіону і економіки країни у цілому.

3.2 Напрямки соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону

Масштаби воєнних дій на території України ускладнюють подолання та відновлення після них. Перед урядом та місцевими органами влади постає надзвичайно важливе завдання – відновлення та подальший розвиток господарських комплексів регіонів України.

Економічний збиток, заподіяний війною, є вкрай серйозним. Втрачаються капітальні активи та руйнується інфраструктура, такі як житло, школи, заводи, обладнання, дороги, дамби і мости. Людський капітал виснажується через загибель людей, втрату кваліфікованих працівників та руйнування освітньої інфраструктури, що порушує процес навчання. Навколишнє середовище також зазнає негативного впливу. Природні ресурси знищуються та забруднюються, екосистеми руйнуються, міські та сільські ландшафти змінюються. Тому надзвичайно важливо виділити напрями соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку господарського комплексу Запорізького регіону та економіки країни у цілому за наступними секторами:

- сектор критичної інфраструктури;
- соціальний сектор;
- економічний сектор;
- екологічний сектор.

Необхідні швидкі та ефективні заходи щодо підтримки економіки та загального добробуту в Україні.

Інвестиції в критичну інфраструктуру є важливими рушійними силами економічного відновлення, зростання та розвитку.

Критична інфраструктура є необхідною умовою національного процвітання і економічного зростання. Вона забезпечує продуктивність, якість життя та економічний прогрес країни завдяки стимулюванню зростання, створенню робочих місць і підвищенню продуктивності, якості життя та ефективності.

Стійкість та безпека критичної інфраструктури є вкрай важливими для економічного процвітання, оскільки вона не тільки лежить в основі ефективного функціонування підприємств та послуг, але й є основою довіри та довгострокового планування в регіоні та країні, а отже, і поточного рівня інвестицій. Тож, забезпечення цієї стійкості та безпеки може виступати як прямим впливанням в регіональну або галузеву економіку, так і каталізатором подальшого економічного зростання та інвестицій.

Критична інфраструктура робить суспільство вразливим. Коли виникають перебої в наданні послуг критичної інфраструктури, таких як енергетичних, транспортних та комунікаційних мереж, потенційно можуть мати місце прямі економічні наслідки, такі як витрати на усунення пошкоджень об'єктів, а також непрямі економічні наслідки для суспільства, такі як порушення роботи ланцюга поставок та збільшення безробіття.

Перш за все, необхідно швидко відновити об'єкти критичної інфраструктури, що забезпечують життєдіяльність регіонів, а саме: електропостачання, газопостачання, водопостачання та водовідведення, логістику.

Другим напрямом відновлення сектору критичної інфраструктури є забезпечення безпеки громадян (продовольче забезпечення, фармацевтика, транспортне забезпечення, цивільний захист населення, телекомунікації та електронні комунікації), а також відновлення функціонування підприємств

військово-промислового комплексу та логістичних мереж з метою підвищення обороноздатності України.

Третім напрямом є відбудова та відновлення житлового фонду, закладів освіти, охорони здоров'я та бізнесу, пошкоджених чи знищених під час війни. Необхідно провести оцінку збитків та втрат, а також розробити стратегічне бачення та технічні пропозиції щодо реконструкції. Після цього потрібно встановити чіткий графік та послідовність часових рамок для проектів з відновлення інфраструктури та житлового фонду.

Враховуючи масштаби ремонту, модернізації та створення нових об'єктів критичної інфраструктури, необхідних бюджетних коштів держави буде недостатньо. Тому важливим є підвищення привабливості державної інфраструктури як об'єкта інвестування, створення привабливого інвестиційного клімату, а також усунення бар'єрів для приватних інвестицій в критичну інфраструктуру України.

Джерелом фінансування також будуть репарації з країни-агресора.

З метою залучення фінансової та технічної допомоги важливою є співпраця з міжнародними організаціями. Необхідно підтримувати доступний та надійний зв'язок протягом усього процесу відновлення між урядом та всіма іншими партнерами для забезпечення постійного діалогу та обміну інформацією.

Об'єднання зусиль громадян та держави сприятиме ефективному та своєчасному відновленню критичної інфраструктури.

Відновлення та подальшого розвитку потребує соціальний сектор. Його напрями представлені на рисунку 3.3.

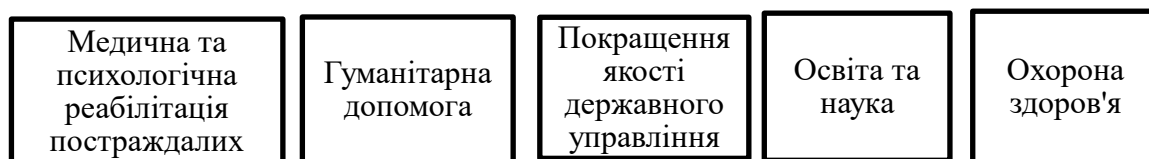

Рис. 3.3 Напрями соціального сектору

Для того щоб реінтегрувати жертв війни в економічно продуктивну діяльність та нормальне соціальне життя, а також уникнути значних витрат, пов'язаних з втратою продуктивності та порушенням соціальної структури, необхідно надати цільові та економічно ефективні реабілітаційні послуги постраждалим. Цей напрям повинен включати наступні елементи:

- проведення реабілітації осіб, які зазнали фізичних та психологічних травм на рівні ОТГ;
- виробництво високоякісних ортезів та протезів;
- підтримка та розвиток ортопедичної та реконструктивної хірургії, покращення доступності та якості основних ортопедичних та реконструктивних хірургічних послуг;
- якісна підготовка спеціалістів з фізичної та реабілітаційної медицини, військових психологів та психотерапевтів, а також відкриття вакансій на ці посади;
- розробка комплексної покрокової психологічної реабілітації постраждалих під час війни;
- забезпечення необхідним реабілітаційним обладнанням.

Гуманітарна допомога є фундаментом регіонального та національного управління у воєнний та післявоєнний періоди. Умови сьогодення потребують діяти синхронно, оптимізувати процеси та об'єднувати ресурси.

Надзвичайно важливо, щоб населення, яке постраждало внаслідок воєнних дій, отримувало гуманітарну допомогу. Вона сприятиме порятунку великої кількості життів, забезпеченню базових потреб людей, відновленню населення та територій.

Гуманітарний захист спрямований на забезпечення того, щоб усі постраждалі мали можливість користуватися своїми правами в повному обсязі. Це особливо важливо для таких груп населення, як люди похилого віку, жінки, діти, інваліди. Гуманітарна допомога має важливе значення, оскільки

спрямована на захист таких вразливих груп. Діяльність гуманітарних організацій повинна бути неупередженою.

Гуманітарна допомога вкрай необхідна для забезпечення тимчасового притулку людям, які втратили свої домівки.

Надання безпечного та надійного житла, а також ресурсів для його відбудови сприятиме відновленню суспільства.

Гуманітарні проекти щодо забезпечення засобів до існування включають грошові виплати, мікрофінансування бізнесу та надання ресурсів та інструментів для розвитку цих засобів. Допомога людям у відновленні їхньої роботи, створенні нових робочих місць та бізнесу має вирішальне значення для відновлення громад, підвищення обороноздатності держави, і гуманітарна допомога відіграє в цьому надзвичайно важливу роль.

У сфері охорони здоров'я гуманітарна допомога також має велике значення. Проекти щодо відновлення фізичного та психічного здоров'я, надання необхідних ліків допомагають особам, які постраждали під час війни.

В умовах сьогодення з метою адаптації держави до нових функцій та швидкого реагування на потреби економічного, соціального та екологічного розвитку державне управління потребує підвищення ефективності та покращення якості.

Для відбудови та подальшого розвитку економіки України важливим є ефективна, дієздатна та швидка адміністративна структура, яка б спиралась на висококваліфікованих фахівців. Тож потрібно інвестувати в навчання державних службовців; надавати їм гранти на стажування в країнах Європейського союзу, а також пільги, еквівалентні тим, що отримуються у приватних компаніях з метою запобігання втрати кваліфікованих спеціалістів та збереженню здатності державного сектору залучати найкращих фахівців.

Створення незалежного органу, а саме: Ради з питань прозорості та належного врядування та надання йому правових та організаційних

повноважень зробить процедури нагляду за відкритістю та прозорістю державного управління ефективними, а не просто символічними.

Розробка національного плану з питань доброчесності та боротьби з корупцією в публічному секторі, а також залучення до цього всіх державних органів сприятимуть створенню інфраструктури публічної доброчесності, яка передбачає впровадження ефективних систем та механізмів підзвітності.

Наступним напрямом соціального сектору є фундаментальний фактор відновлення та розвитку, а саме: освіта та наука. Без значних інвестицій у людський капітал неможливо досягти сталого соціально-економічного розвитку. Окрім покращення якості життя населення, підвищення продуктивності, освіта та наука сприяють технологічному прогресу та розвитку підприємництва. Інтеграція освіти, науки та бізнесу – це ключ до підвищення економічного та соціального добробуту, конкурентоспроможності країни на світовому ринку.

Воєнні дії мають катастрофічний вплив на фізичне та психоемоційне здоров'я військовослужбовців та цивільного населення, а також добробут нації. Тому охорона здоров'я є важливим напрямом відновлення та подальшого розвитку соціально-господарського комплексу регіону та країни у цілому. Необхідним є розробка та впровадження програми щодо психосоціальної підтримки в умовах бойових дій, а також усунення фізичного та психологічного збитку здоров'ю населення, нанесеного війною.

В рамках загального процесу надання допомоги, реабілітації психологічна допомога населенню, яке перебуває в умовах війни, є обов'язковою.

На рисунку 3.4 представлені напрями економічного сектору, на які слід направити зусилля з метою соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку господарського комплексу Запорізького регіону та економіки країни у цілому.

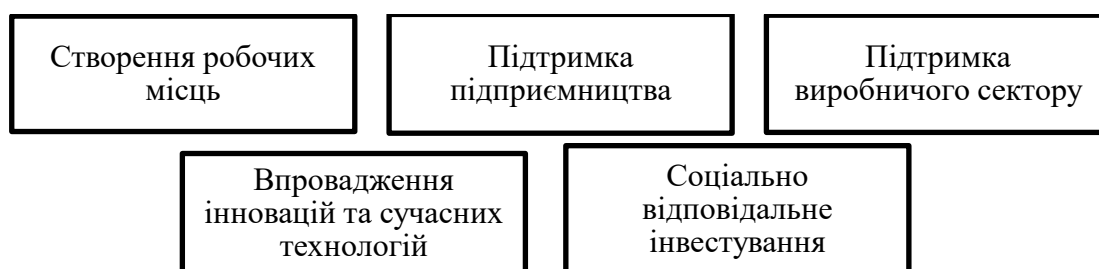

Рис. 3.4 Напрями економічного сектору

Створення робочих місць стимулюватиме здорове економічне зростання. Головне завдання уряду полягає у розробці та впровадженні заходів щодо боротьби з безробіттям, забезпеченні сприятливого середовища для зростання кількості робочих місць. До цих заходів можна віднести:

- зниження відсоткових ставок;
- запровадження суспільних робіт з відновлення інфраструктури;
- просування цифрових послуг та рішень для всіх секторів економіки;
- зниження податків на заробітну плату для нових працівників;
- підтримка цифрових технологій, надання стимулів компаніям, що інвестують у цифрову інфраструктуру; розробка необхідних механізмів регулювання та забезпечення інформаційної безпеки та прозорого ціноутворення;
- збільшення інвестицій у вищу освіту та підготовку висококваліфікованих фахівців.

Безперервне навчання має бути національним пріоритетом. Компаніям, навчальним закладам і державним установам слід співпрацювати у виявленні швидко мінливих потреб в навичках і пропонувати програми з підготовки працівників, здатних працювати в нових умовах.

Підтримка підприємництва та виробничого сектору прискорять соціально-економічне відновлення та зростання господарського комплексу, сприятимуть скороченню безробіття та підвищенню якості життя населення. Регіональним та місцевим органам влади необхідно використовувати

інструменти і стимули для ефективної підприємницької діяльності, створити належні умови для процвітання малих і середніх підприємств.

Розвиток цифрової інфраструктури в Україні потребує заходів щодо впровадження інновацій та сучасних технологій, що є рушійною силою цифрової трансформації. Для цього необхідним є інвестування в додаткові чинники, а саме в: стимулюючу політику, людські ресурси, нові інститути, інфраструктуру та платформи. Інвестиції у цифрові технології вимагають нових компетенцій від усіх суб'єктів економіки.

Для отримання дивідендів лише інвестування в цифровий сектор недостатньо. Нові стратегії розвитку, політика, навички та інститути, в яких держава відіграє важливу роль повинні бути узгодженими. Значення держави полягає у розвитку цифрової економіки полягає у:

- визначенні державної політики та цінностей цифрової економіки;
- підтримці досліджень та розробок перспективних технологій;
- інвестування в людські ресурси, інституційне навчання у всіх секторах та підрозділах;
- провідна трансформація та управління державними послугами;
- створення державних можливостей та інститутів для планування, фінансування та реалізації національних стратегій цифрової трансформації.

Зростаючий ринок соціально відповідального інвестування надає капітал для вирішення нагальних проблем у таких секторах, як: стале сільське господарство, відновлювана енергетика, охорона навколишнього середовища, мікрофінансування та доступні базові послуги, включаючи житло, охорону здоров'я та освіту. Соціально відповідальне інвестування здійснюються з наміром забезпечити позитивний, вимірний соціальний та екологічний вплив разом з фінансовою віддачею.

Зусилля держави повинні бути спрямовані на прискорення розвитку, збільшення масштабів та ефективності ринку соціально відповідального інвестування.

Напрями екологічного сектору повинні орієнтуватися на максимальне збереження та відновлення навколишнього середовища, а також подальший розвиток по зеленому курсу ЄС (рис. 3.5).

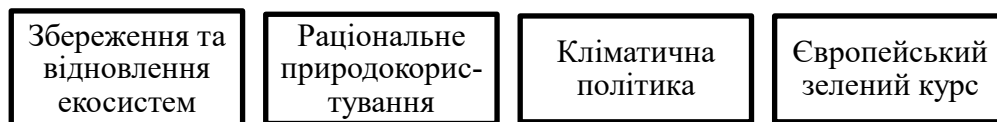

Рис. 3.5 Напрями екологічного сектору

Для збереження та відновлення екосистем необхідно:

- мінімізувати кількість викидів забруднюючих речовин, які здійснюють підприємства, завдяки використанню стимулів захисту навколишнього середовища;
- перейти на використання відновлюваних джерел енергії;
- залучити бізнес, волонтерів до очищення ґрунтів та вод;
- розробити ефективний план заходів щодо рекультивації земель та водних ресурсів.

Рациональне природокористування є вкрай важливим для відновлення та подальшого розвитку довкілля. Його складові представлені на рисунку 3.6.

Рис. 3.6 Складові рационального природокористування

Необхідно проводити заходи щодо підвищення екосвідомості громадян та залучати їх до прийняття рішень стосовно навколишнього середовища.

Кліматична політика держави проводиться з метою подолання наслідків зміни клімату та має бути спрямована на:

- зменшення кількості викидів парникових газів в атмосферу завдяки використанню фінансових стимулів (податків та зборів за здійсненні викиди, а також інноваційних та технологічних субсидій за низький рівень викидів);

- низьковуглецевий розвиток;
- розробку та впровадження системи торгівлі викидами;
- залучення громад до проведення заходів кліматичної політики;
- розробку та впровадження екологічно чистих технологій у всіх секторах економіки;

- залучення інвестицій у відновлювальні джерела енергії.

Розвиток по Європейському зеленому курсу означає:

- перехід на чисті відновлювані джерела енергії - заміна вугілля, нафти та газу в промислових процесах значно скоротить залежність від імпорту цих видів палива, а також підвищить конкурентоспроможність промисловості;

- скорочення енергоспоживання – зробить економіку більш стійкою та прискорить перехід на екологічно чисту енергію;

- підвищення енергоефективності та екологічності продукції;
- дотримання енергетичних стандартів та технологій ЄС;
- підтримка партнерських відносин в сфері досліджень та інноваційних технологій;

- розвиток вітроенергетики;
- безпечний, екологічно чистий транспорт – сприятиме зниженню кількості викидів парникових газів;

- просування промислових технологій з низьким рівнем викидів;
- стійка продовольча система;
- соціально відповідальне інвестування;

- перехід до зелених цифрових технологій;
- розвиток зеленої інфраструктури.

Отже, визначення напрямів соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку господарського комплексу Запорізького регіону та економіки країни у цілому необхідне для підвищення економічної, соціальної, медичної та культурної стійкості громадян й обороноздатності країни; це сприятиме економічному зростанню та добробуту в майбутньому.

Напрями доцільно розподілити по чотирьом основним секторам: сектор критичної інфраструктури, соціальний, економічний та екологічний (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Напрями соціально-економічного відновлення та розвитку господарського комплексу Запорізького регіону

Сектор	Напрями
Сектор критичної інфраструктури	- Відновлення об'єктів критичної інфраструктури, що забезпечують життєдіяльність регіонів, а саме: електропостачання, газопостачання, водопостачання та водовідведення, логістика; - безпека громадян (продовольче забезпечення, фармацевтика, транспортне забезпечення, цивільний захист населення, телекомунікації та електронні комунікації), а також відновлення функціонування підприємств військово-промислового комплексу та логістичних мереж; - відбудова та відновлення житлового фонду, закладів освіти, охорони здоров'я та бізнесу.
Соціальний сектор	- медична та психологічна реабілітація постраждалих; - надання гуманітарної допомоги; - покращення якості державного управління; - освіта та наука; - охорона здоров'я.
Економічний сектор	- створення робочих місць; - підтримка підприємництва; - підтримка виробничого сектору; - впровадження інновацій та сучасних технологій; - соціально відповідальне інвестування.
Екологічний сектор	- збереження та відновлення екосистем; - раціональне природокористування; - кліматична політика; - Європейський зелений курс.

3.3 Розробка механізму управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону

В умовах сьогодення розробка ефективного механізму соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку господарського комплексу Запорізького регіону є вкрай важливою. Адже з метою ефективного реагування на виклики сучасності, необхідним є теоретико-методологічне забезпечення управління розвитком господарського комплексу, що дозволить знайти інструменти та можливості впливу для отримання сталості та стабільності у виконанні поставлених завдань, а також сприятиме переходу на новий якісний рівень соціально-економічного розвитку.

Слід враховувати, що господарський комплекс регіону є складною системою, кожен елемент якого потребує розробки специфічного механізму управління. Ці механізми не повинні суперечити один одному.

З метою створення передумов для формування та ефективного функціонування сталої системи соціально-економічного управління господарським комплексом регіону необхідним є поєднання принципів, представлених на рис. 3.7.

Рис. 3.7 Принципи соціально-економічного управління господарським комплексом регіону

Прозорість та відкритість є фундаментальними принципами, на яких повинен базуватися процес соціально-економічного управління господарським комплексом регіону. Адже саме вони сприяють суспільній довірі та підтримці з боку громадськості. Завдяки прозорості та відкритості забезпечується підзвітність влади, громадяни мають можливість отримувати всю необхідну інформацію та брати участь у процесі прийняття рішень. Це, в свою чергу, підвищує ефективність та результативність управління.

Принцип цільового управління означає, що соціально-економічне управління господарським комплексом регіону спрямоване на досягнення певних цілей, що в результаті призведе до реалізації головної мети – сталий розвиток регіону, підвищення його конкурентоспроможності. Слід відзначити, що цілі соціально-економічного розвитку обов'язково повинні відповідати SMART - критеріям, тобто бути конкретними, вимірними, досяжними, значущими та з чіткими термінами.

Чіткий розподіл функцій та закріплення відповідальності за їх реалізацію є важливою умовою ефективного управління господарським комплексом.

При організації механізму управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу необхідно створювати умови, за яких досягався б оптимальний баланс інтересів всіх суб'єктів, що беруть участь у процесі регіонального відтворення.

Децентралізація передбачає чітке закріплення меж повноважень, відповідальності та перерозподіл фінансових ресурсів між різними рівнями влади. Вона сприяє більш підзвітному та прозорому управлінню, зниженню рівня корупції, наданню повноважень громадянам для прийняття рішень.

Принцип демократизму передбачає участь громадян в управлінні соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону з метою захисту своїх прав і свобод.

До суб'єктів управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону на рівні держави відносяться наступні:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Міністерство розвитку громад та територій (Мінрегіон);
- Міністерство економіки України;
- центральні органи виконавчої влади.

На регіональному рівні до суб'єктів управління відносяться:

- місцеві органи виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування;
- громадяни та їх об'єднання.

Об'єктами управління є:

- господарський комплекс регіону (сфера матеріального та нематеріального виробництва, інфраструктура регіону);
- населення регіону та трудові ресурси;
- об'єкти комунальної власності;
- природні ресурси регіону (земля, вода, корисні копалини, надра, флора і фауна);
- відносини, що виникають у всіх сферах життя суспільства;
- економічні, соціальні процеси в суспільному середовищі.

Методи управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону представлені на рис. 3.8.

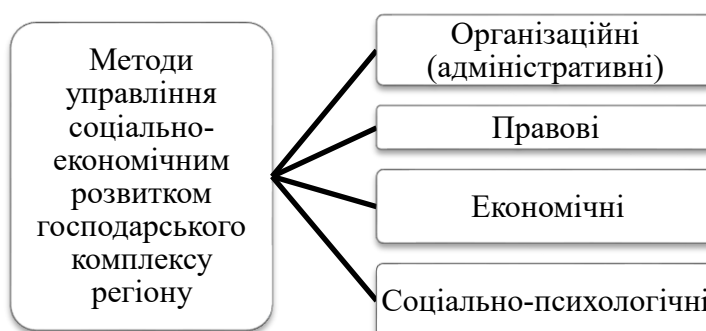

Рис. 3.8 Методи управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону (створено автором на основі [7])

Організаційні (адміністративні методи) регулюють процедури управління та забезпечують ефективність, послідовність, відповідальність та підзвітність. Вони встановлюють легітимність управлінських дій, сприяючи об'єктивному та послідовному використанню управлінських рішень та розподілу повноважень. До таких методів можна віднести:

- видання наказів, розпоряджень, інструкцій, положень;
- встановлення правил, що регулюють діяльність об'єктів управління;
- контроль та моніторинг виконання поставлених завдань.

Правові методи управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону необхідні для регулювання економіки регіону, збалансованості розподілу прав та обов'язків між державними органами влади та органами місцевого самоврядування.

До них відносяться наступні:

- формування чи внесення змін до нормативно-правових актів, тематичного законодавства, що регулюють різні сфери господарського комплексу регіону;
- укладання міжнародних договорів та угод з питань взаємодії між регіонами;
- формування чи внесення змін до нормативно-правових актів, що розмежовують компетенції органів державної влади та місцевого самоврядування.

Економічні методи ґрунтуються на використанні стимулів, які забезпечують зацікавленість і відповідальність суб'єктів управління за наслідки прийнятих рішень та спонукають об'єктів до ініціативного виконання поставлених завдань без спеціальних на те розпоряджень, орієнтуючись на стратегію розвитку регіону. До таких методів можна віднести наступні:

- використання стимулів соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону;

- планування соціально-економічного розвитку господарського комплексу;
- забезпечення фінансування;
- встановлення умов кредитування та оподаткування;
- мотивація громадськості до прийняття участі в управлінні розвитком господарського комплексу, підготовки, обговорення альтернативних рішень і вибору з них тих, що найбільш відповідають інтересам суспільства.

Соціально-психологічні методи управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону є вкрай важливими, адже згідно зі статтею 3 Конституції України, найвищою соціальною цінністю є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека [20].

Процес управління населенням регіону є головним в управлінні соціально-економічного розвитку господарського комплексу. Ці методи орієнтовані на моральні інтереси кожної людини і пов'язані з її самоствердженням і самовираженням в суспільстві, її прагненням бути частиною громадянського суспільства. Соціально-психологічні методи управління сприяють формуванню і розвитку громадянського суспільства. До них відносяться: переконання, соціальне нормування, регламентація, анкетування, спостереження, моральне стимулювання до участі в процесі управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону, відкрите та прозоре інформування про діяльність органів влади.

Об'єкти управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону є самокерованими, тому обов'язковим є розгляд не тільки методів впливу на них суб'єктів, але й конкретних форм взаємодії всіх учасників управління.

Інтеграція громадян в управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону має величезний потенціал для зміцнення їхньої довіри до органів державної влади та місцевого самоврядування, а також підвищення ефективності та результативності регіонального розвитку.

Обов'язковою умовою є участь громадян, яка залежить від їхньої готовності взаємодіяти з органами влади та робити свій внесок у відновлення та розвиток господарського комплексу регіону, а також країни у цілому. Громадян потрібно мотивувати для того, щоб вони пропонували свої ініціативи, інновації та ділилися своїми вподобаннями.

Традиційні форми взаємодії влади та громадян представлені на рисунку 3.9.

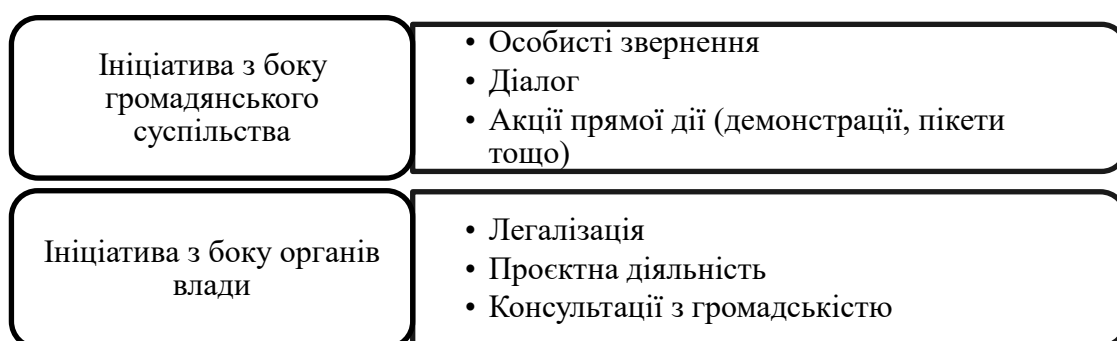

Рис. 3.9 Форми взаємодії влади та громадян (створено автором на основі [51])

Проте сучасні виклики та умови сьогодення потребують розробки та впровадження нових форм взаємодії.

Наразі дедалі більшого розвитку набуває електронне урядування, що сприяє підвищенню доступності інформації та послуг для громадян, а також прозорості й відкритості органів влади.

З метою зниження меж взаємодії між громадянами та органами влади як на рівні держави, так і на рівні регіону, інтеграції знань суспільства в сталий розвиток регіону та держави у цілому, а також підвищення значимості кожного громадянина та його можливості бути почутим, необхідно створити онлайн-спільноту, платформу відкритого спілкування населення та влади, на якій будуть розміщуватися опитування, оголошення, заклики до участі громадян у плануванні регіонального розвитку та вирішенні проблем у різних сферах господарського комплексу. Там вони можуть робити великий внесок,

пропонуючи свої ідеї, оцінюючи пропозиції інших та надаючи зворотній зв'язок щодо впровадження відповідних рішень органами влади. Авторів найкращих пропозицій та конструктивних оцінок необхідно винагороджувати матеріально.

Платформа не тільки систематизує ідеї та збиратиме відгуки громадян, але й сприятиме розвитку нової форми ефективної взаємодії між громадянами та органами державної влади та місцевого самоврядування.

Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування проявляється у формах, представлених на рисунку 3.10.

Рис. 3.10 Форми взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування (створено автором на основі [62])

Інституційна форма взаємодії передбачає створення спільних консультативних, координаційних органів. Спільна робота з розробки та прийняття нормативно-правових актів є правовою формою взаємодії. Під організаційною формою розуміють спільні заходи державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування. Обмін інформацією, необхідної для регіонального розвитку, являє собою інформаційну форму

взаємодії. Спільне фінансування проектів регіонального розвитку можна віднести до матеріально-фінансової форми.

Механізм управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону повинен поєднувати у собі (рис. 3.11):

- досконалу систему оцінки трьох компонентів сталого розвитку господарського комплексу, а саме: економічну, соціальну та екологічну;
- стратегічне управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону;
- систематичне використання стимулів соціально-економічного відновлення та розвитку у всіх напрямках з метою ефективного розвитку природно-ресурсного, інноваційного, інвестиційного, наукового, трудового потенціалів регіону;
- регіональний маркетинг;
- чіткий алгоритм виявлення та вирішення проблем, що перешкоджають відновленню та розвитку господарського комплексу регіону;
- постійний моніторинг та оцінювання впроваджених заходів.

Рис. 3.11 Елементи механізму управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону

Комплексна система оцінки сталого розвитку проводиться з метою прийняття рішень в широкому економічному, соціальному, екологічному контексті та вибору стратегічних напрямів регіонального розвитку.

Компонентами оцінки сталого розвитку є: економічна, соціальна та екологічна. Їх інтеграція сприятиме ефективному функціонуванню економіки, суспільства та екосистеми. Слід відзначити, що соціально відповідальне (етичне) інвестування є важливим фактором, який обов'язково необхідно враховувати при оцінюванні соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону. Адже цей вид інвестування поєднує в собі етичні цінності, захист навколишнього середовища, покращення соціальних умов та ефективне управління. Існує прямим зв'язок між поширення соціально відповідального інвестування та більш стійкою економікою та, як наслідок, сталим розвитком регіону та країни у цілому.

Стратегічне управління являє собою процес постановки цілей, процедур та завдань, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіону. Також важливими елементами стратегічного управління є: аналіз галузей господарського комплексу, формування стратегії, її реалізація, а також моніторинг та контроль впроваджених стратегій.

Визначення стимулів соціально-економічного відновлення та розвитку, розробка та проведення заходів щодо їхнього впровадження необхідні для підвищення обороноздатності України та якнайшвидшої відбудови господарського комплексу Запорізького регіону та країни у цілому.

Регіональний маркетинг являє собою сукупність різноманітних заходів, програм, проектів, спрямованих на просування конкретного регіону, залученню капіталу та інвестицій, що сприятиме його сталому соціально-економічному розвитку.

Алгоритм виявлення та вирішення проблем, що перешкоджають відновленню та розвитку господарського комплексу регіону представлений на рисунку 3.12.

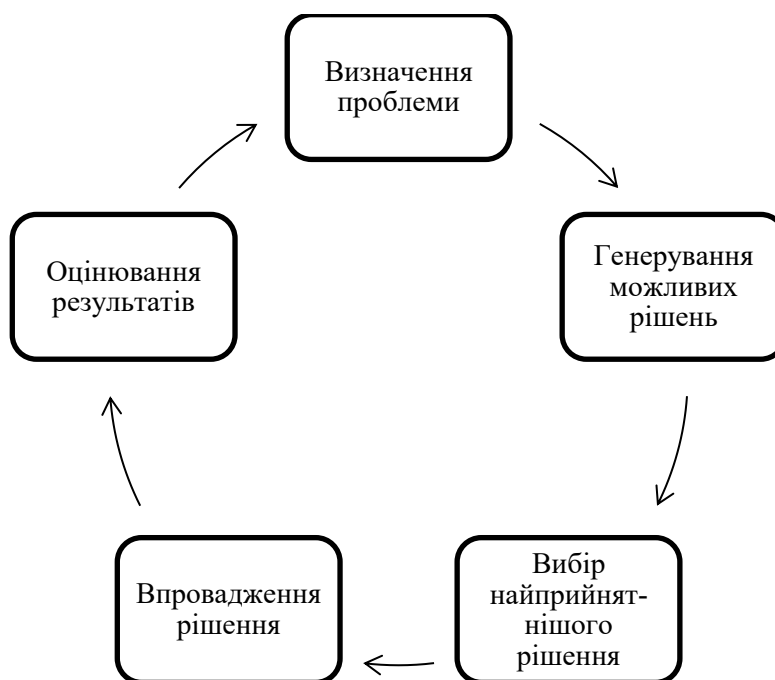

Рис. 3.12 Алгоритм виявлення та вирішення проблем соціально-економічного розвитку

Проблема – це будь-яка ситуація або завдання, що потребують певної реакції для ефективного управління. Визначення та усвідомлення проблеми, а також основних причин, що призвели до неї є першочерговим завданням. Наступними кроками є генерування великою кількістю можливих рішень, тобто механізмів подолання проблеми, та вибір найкращого з них. Після того, як рішення було впроваджено, його слід оцінити та отримати зворотній зв'язок, для того щоб визначити його ефективність, і результати цієї оцінки будуть визначати подальші дії.

Моніторинг та оцінювання впроваджених заходів є обов'язковим елементом механізму соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону. Адже без отримання зворотного зв'язку та об'єктивної оцінки неможливо порівняти поточний показник з цільовим, щоб визначити, чи була досягнута мета. Моніторинг та оцінювання роблять фундаментальний внесок в ефективне державне та регіональне управління. Адже вони допомагають суб'єктам управління покращити розробку та реалізацію

державної та регіональної політики, що, в свою чергу, призведе до процвітання регіону й країни у цілому та підвищенню добробуту громадян. Моніторинг та оцінювання впроваджених заходів сприяють підвищенню прозорості та підзвітності влади, навчанню та підвищенню ефективності державного та регіонального сектору через покращення процесу прийняття рішень.

Механізм системи соціально-економічного управління господарського комплексу регіону представлений на рисунку 3.13.

Отже, розроблений механізм є основою для формування та ефективного функціонування системи соціально-економічного управління господарського комплексу регіону. Він ґрунтується на врахуванні наступних факторів, а саме: суб'єктів державного та регіонального управління, об'єктів управління, формах взаємодії між ними, принципах та методах управління, а також елементах управління. Він передбачає баланс інтересів суспільства, держави та господарських суб'єктів (державних, комунальних, приватних).

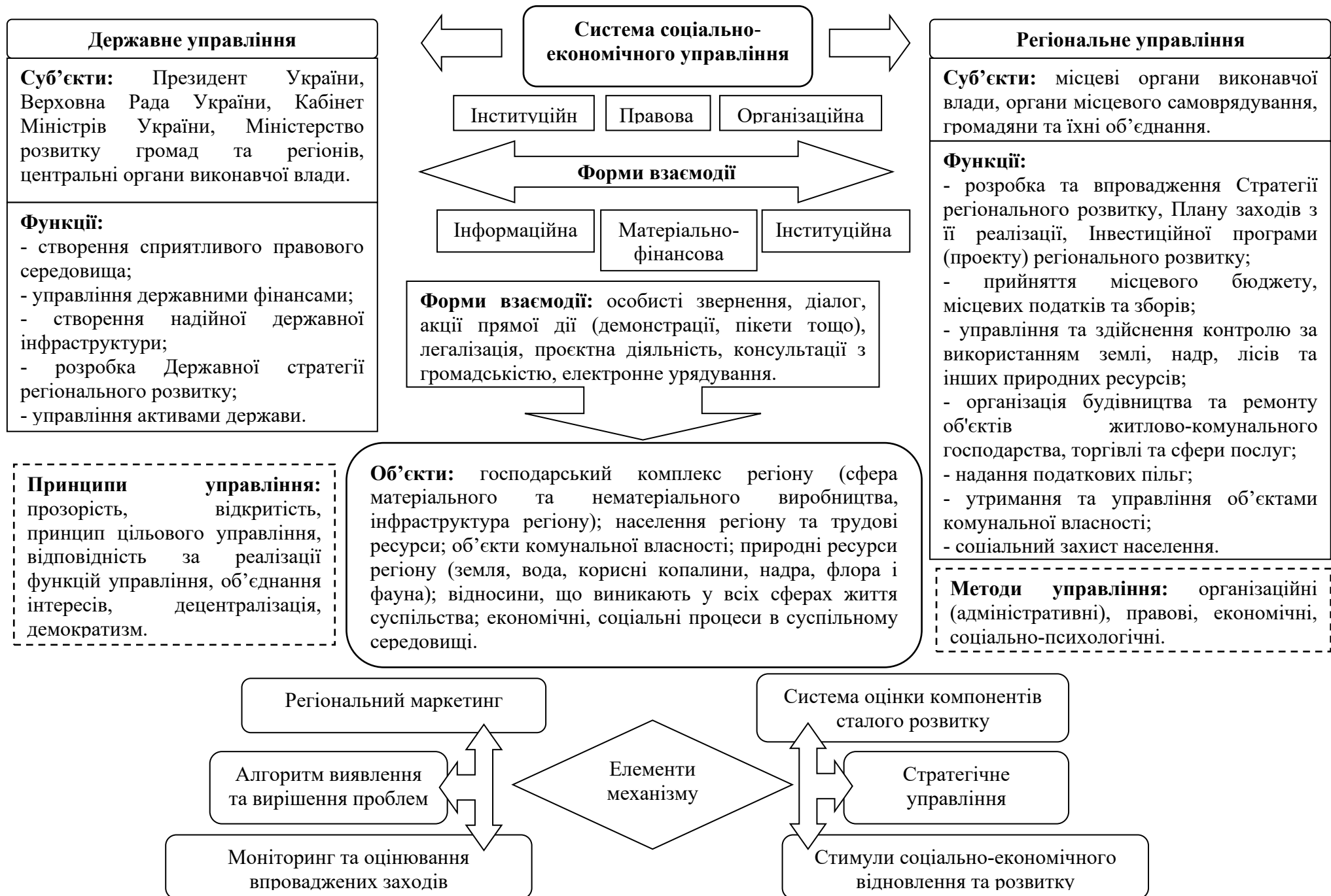

Рис. 3.13 Механізм управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу регіону

Висновки до розділу 3

Отже, з метою відбудови економіки України та господарських комплексів її регіонів були визначені стимули соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку, а також розроблені відповідні заходи щодо їх впровадження. До напрямів стимулів належать наступні:

- підтримка бізнесу та виробництва;
- залучення інвестицій;
- збільшення експорту;
- підтримка ринку праці;
- розвиток науки, технологій та інновацій;
- захист навколишнього середовища;
- формування інституту соціально відповідального інвестування.

Своєчасне та скоординоване проведення запропонованих заходів щодо впровадження стимулів соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку сприятиме підвищенню обороноздатності нашої держави, запобіганню надмірних економічних потрясінь, а також максимально прискорить відбудову господарського комплексу Запорізького регіону і економіки країни у цілому.

Були визначені напрями соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку господарського комплексу Запорізького регіону та економіки країни у цілому для підвищення економічної, соціальної, медичної та культурної стійкості громадян й обороноздатності країни; економічного зростання та добробуту в майбутньому. Напрями були розподілені по чотирьом основним секторам: сектор критичної інфраструктури, соціальний, економічний та екологічний.

Розроблений механізм є основою для формування та ефективного функціонування системи соціально-економічного управління господарського комплексу регіону. Він ґрунтується на врахуванні наступних факторів, а

саме: суб'єктів державного та регіонального управління, об'єктів управління, формах взаємодії між ними, принципах та методах управління, а також елементах управління. Він передбачає баланс інтересів суспільства, держави та господарських суб'єктів (державних, комунальних, приватних).

ВИСНОВКИ

Було визначено роль та значення господарського комплексу у розвитку економіки регіону. Зазначено, що він забезпечує економічне зростання, підвищує конкурентоспроможність регіону та збільшує його інноваційний потенціал. Ефективна система управління соціально-економічним розвитком господарського комплексу сприяє нарощуванню та якісному відновленню потенціалу регіону, продукції та технологічних процесів.

Досліджено сутність та основні складові соціально-економічного розвитку. Було наведено, що соціально-економічний розвиток — це раціональне використання всіх наявних ресурсів в процесі суспільного виробництва та соціального розвитку, усвідомлюючи цінність їхньої обмеженості, з метою економічного зростання, підвищення рівня життя населення. Цей процес включає суспільні проблеми в розробку соціальної політики та економічних ініціатив. Зазначено, що складовими соціально-економічного розвитку є: економічна, соціальна та екологічна. Інтеграція цих трьох компонентів є необхідною умовою для ефективного функціонування суспільства, економіки та екосистеми.

Кінцевою метою соціально-економічного розвитку є забезпечення постійного покращення добробуту громадян та суспільства в цілому. Воно передбачає постійне підвищення економічного рівня життя населення країни, що зазвичай досягається шляхом збільшення її запасів фізичного та людського капіталу і, таким чином, удосконалення технологій.

Соціальна відповідальність, що є важливим чинником соціально-економічного розвитку, заснована на морально-етичних принципах, повазі до прав і свобод людини і громадянина, збереженні навколишнього середовища. Соціально-відповідальний інвестор отримує не лише дохід, але й можливість зробити внесок у збереження планети чистою, здоровою і безпечною сьогодні і в майбутньому.

Охарактеризовано методику оцінювання соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону. Відзначено, що вона необхідна для ефективного використання наявного людського капіталу, підвищення рівня і якості життя населення, раціонального використання і відтворення природних ресурсів. Дисбаланси розвитку як у межах окремих регіонів, так і за рівнем розвитку різних регіонів можуть порушити національну безпеку держави. Тому важливим є не лише сталий розвиток країни, але й сталий соціально-економічний розвиток господарських комплексів її регіонів. Відзначено, що методика оцінки соціально-економічного розвитку господарських комплексів регіонів повинна проводитися за трьома основними напрямками: економічний, соціальний та екологічний. Вона включає в себе наступні етапи:

- вибір статистичних та експертних параметрів для розрахунку економічних, соціальних та екологічних показників;
- розрахунок показників;
- розрахунок рейтингової оцінки (ранжування) регіонів за кожним напрямом;
- розрахунок загальної рейтингової оцінки в цілому за всіма напрямками;
- групування регіонів за стійкістю та потенціалом;
- розробка Державної стратегії регіонального розвитку країни.

Досягнення сталого розвитку як окремого регіону, так і країни в цілому представляється можливим не тільки в силу проведення урядом відповідальної державної політики, але й завдяки широкому впровадженню соціально відповідального інвестування в проекти регіонального розвитку.

Регіон, що приділяє особливу увагу рішенням соціальних та екологічних проблем, в довгостроковому періоді буде мати більшу конкурентоспроможність, а отже, і вкладення в нього мають більшу привабливість. Тож при оцінюванні соціально-економічного розвитку

господарського комплексу регіону обов'язково треба враховувати такий важливий фактор, як соціально відповідальне (етичне) інвестування.

Було визначено, що господарський комплекс Запорізького регіону робить значний внесок у національну економіку України. Зазначено, що найважливішим видом економічної діяльності регіону є промисловість. Запорізька область є центром чорної та кольорової металургії, машинобудування, а також одним з найбільших виробників сільськогосподарської продукції. Показники інших галузей матеріального виробництва (рибного господарства, будівництва) мають досить непогані значення та місця у рейтингу серед регіонів України. У сфері підприємництва, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, капітальних інвестицій Запорізький регіон показує гідні результати. Нематеріальне виробництво (невиробнича сфера) та інфраструктура регіону мають великий потенціал, проте потребують модернізації, покращення інвестиційної привабливості та більш ефективного використання.

Проаналізовано економічні показники розвитку господарського комплексу Запорізького регіону. Зазначено, що їх найвищі значення у наступних напрямках:

- економічна та соціальна згуртованість;
- економічна ефективність;
- інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця;
- фінансова самодостатність;
- розвиток інфраструктури.

До напрямів, на які слід звернути увагу та розробити заходи щодо покращення їх показників, належать наступні:

- розвиток малого та середнього підприємництва;
- ефективність ринку праці;
- відновлювана енергетика та енергоефективність.

Проаналізовано соціальні показники розвитку господарського комплексу Запорізького регіону. Було наведено, що їх найвищі значення у наступних напрямках:

- доступність та якість послуг у сфері освіти;
- соціальний захист та безпека.

До напрямів, на які слід звернути увагу та розробити заходи щодо покращення їх показників, належать наступні:

- доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я;
- раціональне природокористування та якість довкілля;
- соціально відповідальне інвестування.

Отже, з метою відбудови економіки України та господарських комплексів її регіонів були визначені стимули соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку, а також розроблені відповідні заходи щодо їх впровадження. До напрямів стимулів належать наступні:

- підтримка бізнесу та виробництва;
- залучення інвестицій;
- збільшення експорту;
- підтримка ринку праці;
- розвиток науки, технологій та інновацій;
- захист навколишнього середовища;
- формування інституту соціально відповідального інвестування.

Своєчасне та скоординоване проведення запропонованих заходів щодо впровадження стимулів соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку сприятиме підвищенню обороноздатності нашої держави, запобіганню надмірних економічних потрясінь, а також максимально прискорить відбудову господарського комплексу Запорізького регіону і економіки країни у цілому.

Були визначені напрями соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку господарського комплексу Запорізького регіону та економіки країни у цілому для підвищення економічної, соціальної, медичної

та культурної стійкості громадян й обороноздатності країни; економічного зростання та добробуту в майбутньому. Напрями були розподілені по чотирьом основним секторам: сектор критичної інфраструктури, соціальний, економічний та екологічний.

Розроблений механізм є основою для формування та ефективного функціонування системи соціально-економічного управління господарського комплексу регіону. Він ґрунтується на врахуванні наступних факторів, а саме: суб'єктів державного та регіонального управління, об'єктів управління, формах взаємодії між ними, принципах та методах управління, а також елементах управління. Він передбачає баланс інтересів суспільства, держави та господарських суб'єктів (державних, комунальних, приватних).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевз І.А., Федяй Н.О. Оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України в докризовий та посткризовий періоди. Ефективна економіка. 2013. №7. С. 89-103.
2. Беда К. В. Використання індексу людського розвитку для аналізу рівня соціального розвитку України. Економічна наука. 2013. № 18. С. 95–99.
3. Віскова М.В., Котвіцька А.А. Індекс людського розвитку. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/8454/indeks-lyudskogo-rozvitku> (дата звернення: 27.04.2022).
4. Гусєва О.Ю., Воскобєєва О.В., Ромащенко О.С. Регіональна економіка: навчальний посібник. Київ : Державний університет телекомунікацій. 2020. 121 с.
5. Денисенко М.П., Будякова О.Ю. Державне управління економікою регіонів на інвестиційній основі. Науковий вісник: державне управління. 2020. № 2 (4). С. 103-117.
6. Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1029. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.05.2022).
7. Дзюндзюк В. Б., Мельтюхова Н. М., Фоміцька Н.В. Публічне адміністрування в Україні : навч. посіб. Харків : ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2011. 306 с.
8. Дибя О., Гернего Ю. Соціальні інвестиції як форма реалізації пріоритетів збалансованого людського розвитку. International security in the frame of modern global challenges: collection of scientific works. Vilnius, 2018. P. 207–213.

9. Дяковський Д. А. Соціально-відповідальні інвестиції як перспективний напрям інвестиційної діяльності: сутність і тенденції. Наукові записки НаУКМА. Сер. Економічні науки. 2016. Т. 1. Вип. 1. С. 62–68.

10. Екологічний паспорт Запорізької області за 2020 рік. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/eco_passport/2019/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf (дата звернення: 01.08.2022).

11. Зверяков М.І., Ковальов А.І., Сментина Н.В. Стратегічне планування збалансованого розвитку територіальних соціально-економічних систем в умовах децентралізації : монографія. Одеса : ОНЕУ, 2017. 175 с.

12. Зелена книга Європейського Союзу. URL: http://www.rsppenergy.ru/main/static.asp?art_id=1552 (дата звернення: 01.08.2022).

13. Івлєєва Л. І. Деконцентрація і децентралізація публічної влади: розуміння категорії . URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/8435/2/Ievleva.pdf> (дата звернення: 27.04.2022).

14. Ільченко-Сюйва Л. В., Слюсарчук О. П. Соціально відповідальна інвестиційна діяльність як чинник сталого розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 10. С. 109-114.

15. Ільченко-Сюйва Л.В. Соціально відповідальне інвестування: практика країн ЄС та перспективи в Україні. Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяченої 100-річчю державної служби в Україні, 25 трав. 2018 р. Київ: НАДУ, 2018. Т. 2. С. 98—100.

16. Інвестиційний паспорт Запорізької області. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/2313/investitsiyniy-pasport-zaporizkojioblasti.html> (дата звернення: 30.05.2022).

17. Інвестиційний портал Запорізької області. URL: <https://investment.zoda.gov.ua/uk/catalog> (дата звернення: 11.08.2022).

18. Качмарик Я.Д., Хуткий Р.І. Ефективність формування фінансових ресурсів підприємства. Фінанси України. 1999. № 10. С. 139–144.
19. Константинов О.О. Оцінка реалізації механізмів державного управління соціально-економічним розвитком регіону. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1009> (дата звернення: 30.05.2022).
20. Конституція України : станом на 1 верес. 2022 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K?an=5> (дата звернення: 01.09.2022).
21. Кузьминчук Н.В., Куценко Т.М. Підходи до діагностики соціально-економічного потенціалу регіону як основи ефективної стратегії управління. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2016. № 4. С. 269-284.
22. Майстренко О.В. Соціально відповідальне інвестування: західний досвід. Ефективна економіка. 2015. № 10.
23. Мельник В.В. Державна політика соціально-економічного розвитку в період євроінтеграції України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20(2). С. 115-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_20%282%29_26 (дата звернення: 30.05.2022).
24. Музиченко О.В. Стратегії соціально відповідального інвестування: еволюційний аспект. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 18. С. 22-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_18_6 (дата звернення: 11.09.2022).
25. Назарова М.І. Стимули соціально-економічного розвитку регіону. Економіка та держава. 2011. № 11. С. 88-90.
26. Нечаєва І. А. Щодо імпакт-інвестування. Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 25 лют. 2022 р. Вінниця : Вінницький національний технічний університет, 2022. URL :

<https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2022/paper/viewFile/14433/122>

(дата звернення: 30.06.2022).

27. Нечаєва І. А., Лаврінченко В. О. Сучасний стан інвестування в економіку Запорізького регіону в контексті зміцнення його соціально-економічної безпеки. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 24. С. 152–158. DOI: [10.32702/2306-6814.2020.24.152](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.24.152)

28. Нечаєва І., Борисенко О., Онуфрієнко Н. (2021). Аналіз можливості та обґрунтування необхідності створення проєктів розвитку людського потенціалу регіону. Економіка та суспільство. (27). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-51>

29. Нечаєва І.А. Теоретичні основи інвестиційного розвитку промислового підприємства. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. праць. Маріуполь : ПДТУ, 2010. Т.3. С.104-107.

30. Нечаєва І.А., Бень В.В. Етичне та соціально відповідальне інвестування: перспективи становлення в Україні Тиждень науки-2022: тези доповідей науково-практичної конференції, 18–22 квітня 2022 р. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 969-971.

31. Нечаєва І.А., Бень В.В. Етичність інвестування, як фактор конкурентної переваги фінансової компанії. Перспективи розвитку територій: теорія і практика: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених, 19–20 листопада 2020 р. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. С. 99-101.

32. Нечаєва, І. А. Визначення, ознаки та характеристики старопромислового регіону. Збірник центру наукових публікацій «Велес» за матеріалами V міжнародної науково-практичної конференції: «Осінні наукові читання». Київ: Центр наукових публікацій, 2016. 124 с. С.105-114.

33. Основи регіонального управління в Україні : підручник / В.М. Вакуленко, М. К. Орлатий, В. С. Куйбіда та ін. Київ: НАДУ, 2012. 576 с.

34. Офіційний сайт Головного управління статистики у Запорізькій області. URL: <https://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/statystychna-informatsiia> (дата звернення: 01.09.2022).

35. Офіційний сайт Державного центру зайнятості України. URL: <https://www.dcz.gov.ua/> (дата звернення: 01.09.2022).

36. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.09.2022).

37. Офіційний сайт Запорізької обласної державної адміністрації. URL: <https://www.zoda.gov.ua/> (дата звернення: 01.09.2022).

38. Офіційний сайт Запорізької обласної ради. URL: <https://zor.gov.ua/> (дата звернення: 01.09.2022).

39. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 12.09.2022).

40. Офіційний сайт платформи «Наука та бізнес». URL: <https://s2b.nauka.gov.ua/> (дата звернення: 12.09.2022).

41. Офіційний сайт Центру економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/> (дата звернення: 01.09.2022).

42. Офіційний сайт Центру спільних дій. URL: <https://centreua.org/> (дата звернення: 22.08.2022).

43. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність : навч. посіб. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2015. 180 с.

44. Педро Матос. ESG-принципи та відповідальне інституційне інвестування у світі : Критичний огляд досліджень. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. 88 с.

45. Павлов В.І. Методологія формування та механізми реалізації політики соціально-економічного розвитку регіону. Регіональна економіка. 2001. № 1.

46. Польова І. Соціально відповідальне інвестування: перспективи для інституційних інвесторів в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки. 2014. Вип. 9–1. Ч. 2. С. 55–59.

47. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150156?an=6> (дата звернення: 12.05.2022).

48. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.05.2022).

49. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення: 21.05.2022).

50. Програма Президента України «Велике будівництво». URL: <https://bigbud.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 06.06.2022).

51. Публічна служба : навч. посіб. / В.П. Якобчук та ін. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. 394 с.

52. Радченко Л.П. Людський розвиток: еволюція концепції та пріоритетні напрями реалізації в національній економіці України. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2011. № 2 (5) . С.67-76

53. Рогов В. Г. Стимулювання та стимули в економіці: визначення та класифікація. Економічний аналіз: збірник наукових праць. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. Том 27. № 2. С.30-35.

54. Семенов В.Ф. Регіональна економіка: навч. посіб. Київ : МП «Леся», 2008.-595с.

55. Сментина Н. В. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів за результатами реалізації стратегічних планів. Вісник Одеського

національного університету імені І.І. Мечникова. Сер. Економіка. 2014. Том 19. Випуск 3/1. С. 233-237.

56. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність України за 2020 рік». URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/10/zb_Nauka_2020.pdf (дата звернення: 12.07.2022).

57. Стеченко Д. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: підручник. Київ : Вікар, 2006. 396 с.

58. Стратегічний аналіз соціально-економічного розвитку Запорізької області. URL: https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000122/122545.pdf (дата звернення: 01.10.2022).

59. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/48277/strategiya-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027-roku.html> (дата звернення: 30.05.2022).

60. Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю.М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія. Київ : НІСД, 2012. 368 с.

61. Татаренко Т. Система районування у регіональному розвитку України. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2008. Вип.37. С. 97-110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2008_37_10 (дата звернення: 01.07.2022).

62. Торохтій Ю.З. Правові засади взаємодії місцевих державних адміністрацій та місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Харків. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2005.

63. Фещур Р.В., Тимошук М.Р. Управління соціально-економічним розвитком машинобудівних підприємств. Львів: Нац. університет «Львівська політехніка», Університет банківської справи НБУ. 2010. № 657. URL:

<http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/687/1/20.pdf> (дата звернення: 22.05.2022).

64. Шкура І.С. Роль соціально відповідального інвестування у забезпеченні сталого розвитку України. Економічний Нобелівський вісник. 2016. № 1(9). С. 252-261.

65. Шкура І.С. Соціально відповідальні інвестиції у зарубіжній практиці застосування. Нобелівський вісник. 2017. № 1. С. 91–100.

66. Шлафман Н.Л., Уманець Н.Л. Моделювання сталого регіонального розвитку в контексті трансформаційних зрушень: методологічний аспект. Економічний вісник Донбасу. 2015. № 3. С. 62-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2015_3_9 (дата звернення: 22.05.2022).

67. Экономика региона: структурирование, оценка, развитие: монография / И.В. Заблудская и др. НАН Украины. Луганский филиал Института экономикоправовых исследований. Луганск: Ноулидж, 2010. 249 с.

68. Artie Ng. Socially Responsible Investing in Sustainable Development DOI: 10.1007/978-3-319-63951-2_301-1

69. Borys Burkynskyi, Valerii Horiachuk, Oleksandr Laiko, Nataliya Shlafman and Olena Krivtsova (2021). Assessment of the socio-economic and environmental development of a region: A result-oriented approach. Problems and Perspectives in Management, 19(2), 40-56. DOI:10.21511/ppm.19(2).2021.04

70. Butlin, John. Our common future. By World commission on environment and development. Journal of International Development London: Oxford University Press, 1987, pp.383. № 1 (2). с. 284–287.

71. Chojnicki Z., Socio-economic development and its axiological aspects. Quaestiones Geographicae 29(2). Poznań: Adam Mickiewicz University Press, 2010, P. 7-17. ISBN 978-83-232-2168-5. ISSN 0137-477X. DOI 10.2478/ v10117-010-0010-9

72. Dzwigol, H., Aleinikova, O., Umanska, Y., Shmygol, N., & Pushak, Y. (2019). An entrepreneurship model for assessing the investment attractiveness of regions. *Journal of Entrepreneurship Education*. 1 (22). ISSN 1098-8394.

73. Edited by Patricia Kennett. (2008). *Governance, Globalization and Public Policy*, Cheltenham, Northampton: Edward Elgar. 265 p.

74. Ester van der Voet, Laurant van Oers, Sander de Bruyn, Femke de Jong, Arnold Tukker. *Environmental Impact of the use of Natural Resources and Products*. The Netherlands: Institute of Environmental Sciences (CML) Leiden University P.O., 2009. URL: https://web.universiteitleiden.nl/cml/ssp/publications/eurostat_indicators_final_report_version_141009.pdf (Last accessed: 02.05.2022).

75. Ethical investment in the global economy. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4008> (Last accessed: 11.11.2022).

76. Gudz, P., Ivanchenkov, V., Oliinyk, Y., Korepanov, G., Shkurupska, I., & Boyko, A. (2019). Innovative Social Technologies in the Region Management System. *International Journal of Engineering and Advanced Technology (IJEAT)*, 9(1), 1562–1567. https://www.ijeat.org/wpcontent/uploads/papers/v9i1/A13521_09119.pdf. (Last accessed: 11.11.2022).

77. Gudz, P., Oliinyk, Y., Shkurupska, I., Petrenko, O., Vlasenko, Y. (2020). Formation of foreign economic potential of the region as a factor of competitive development of the territory. *International Journal of Management*, 11(5), 590-601.

78. *Human Development Report 1990*. New York : Oxford University Press, 1990. 116 p. URL: <http://hdr.undp.org> (Last accessed: 11.05.2022).

79. Imran Akperov, Nataliya Brukhanova, Dmitriy Dynnik. *Directions of Complex Regional Socio-Economic Development Based on Cognitive Modeling of Realization of Investment Strategy». ICAFS 2018: 13th International Conference on Theory and Application of Fuzzy Systems and Soft Computing. 2018. P. 417–425.*

80. Iryna Nechayeva (2019). Analysis of state and development of industrial infrastructure in Zaporizhzhya region. *Roczniki Ekonomiczne KPSW w Bydgoszczy Roczniki Ekonomiczne*. Vol. 12. P. 137-150.

81. Naida Ademović (2018). Sustainable development and concrete bridges. Conference: XVII Anniversary international conference by construction and architecture VSU'2018. Sofia, Bulgaria.

82. Nechaeva I.A., Ben V.V. (2022). Determination of incentives for the socio-economic recovery of the economic complex of the Zaporizhzhia region in the conditions of martial law. *Economic Herald of State Higher Educational Institution «Ukrainian State University of Chemical Technology*. 2022. №2.

83. Nechayeva I. (2020). Modern tools for regional development programming. Intelligent computer-integrated information technology in project and program management : Collective monograph edited by I. Linde, I. Chumachenko, V. Timofeyev. Riga : ISMA, 2020. P. 178-192 DOI: <https://doi.org/10.30837/MMP.2020.178>

84. Sen A.K. *Development as Freedom*. New York: Oxford University Press, 1999. 366 P.

85. Socio-economic Development and Empowerment of Disadvantaged Groups. URL: https://www.academia.edu/8717083/MODULE_4_Socio_economic_Development_and_Empowerment_of_Disadvantaged_Groups_Contemporary_India_Issues_and_Goals_220_Notes_25_SOCIO_ECONOMIC_DEVELOPMENT_AND_EMPOWERMENT_OF_DISADVANTAGED_GROUPS (Last accessed: 30.05.2022).

86. Surova A., Pavlova Y., Golovin V., Odintsov K. (2017). Study of Current Approaches to Assessing the Socio-Economic Development of Regions Conference: 30th International Business Information Management Association Conference (IBIMA). Vision 2020: Sustainable Economic development, Innovation Management, and Global Growth. At: Madrid, Spain.

87. Tatiana Chechetova-Terashvili, Natalia Chechetova, Joanna Stuglyk. Sectoral structure of the regional economic complex: investment component.

Economics, Finance and Management Review. Tallinn: Scientific Center of Innovative Researches. 2020. № 2. 98 p.

88. Zaporizhzhia Wind Park. URL:
<https://www.windparkzaporizhia.com/uk/index.html> (Last accessed: 11.08.2022).